

ЕДІНА ШЕБЕШТЕНЬ

МЕХАНІЗМ ПОДОЛАННЯ
ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

МОНОГРАФІЯ

2025

Едіна Шебештень

МЕХАНІЗМ ПОДОЛАННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ
РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Монографія

SCREENED BY

Едіна Шебештень

**МЕХАНІЗМ ПОДОЛАННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ
РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ**

Монографія

ЗУІ ім. ФЕРЕНЦА РАКОЦІ ІІ
Берегове
2025

Монографію присвячено формуванню та розробці механізму подолання диференціації розвитку сільських територій. Сформовано наукові підходи, які покладено в основу ефективної концепції розвитку сільських територій і які забезпечують її прогнозованість, економічність, екологічність, соціальність, гнучкість, цілеспрямованість, синергізм, динамічність та розкривають концептуальний зміст розвитку сільської території. Доведено необхідність диференціації розвитку сільських територій, в основу якої покладено принципи формування розвитку сільських територій: комплексність, економічність, якісність, взаємовигідність, ієрархічність, цілісність, своєчасність, сталість, інноваційність. Встановлено, що результатом диференціації є узагальнені індикатори, які характеризуються покращанням добробуту сільського населення; покращанням якості природних ресурсів; ефективним веденням підприємницької діяльності. Основну увагу звернено на прогнозні сценарії розвитку сільських територіальних громад. Проаналізовано загальні підходи до побудови агроземельного кластера в межах Закарпатської області та запропоновано здійснення кластерної організації агроземельного розвитку в межах територіальних громад, що спрямована на підвищення конкурентоспроможності регіону.

Видання призначене для здобувачів вищої освіти економічних спеціальностей, аспірантів, наукових співробітників, викладачів, науковців і широке коло читачів, які поглиблено цікавляться проблемами розвитку регіональної економіки.

Рекомендовано до видання в електронній формі (PDF) рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ (протокол №10 від «21» листопада 2024 року)

Підготовлено до видання Видавничим відділом спільно з кафедрою обліку і аудиту Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ

Автор: *Едіна Шебештень*

Рецензенти:

*Роберт Бачо, доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку і аудиту Закарпатського угорського інституту
імені Ференца Ракоці ІІ (м. Берегове, Україна)*

*Віталій Герзанич, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, підприємництва та торгівлі економічного факультету
Ужгородського національного університету (м. Ужгород, Україна)*

*Людмила Новіченко, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, аудиту та оподаткування Національної академії статистики,
обліку та аудиту (м. Київ, Україна)*

Технічне редагування: *Олександр Добош і Анастасія Сенько*

Верстка та підготовка до видання в електронній формі (PDF): *Анастасія Сенько*

Коректура: *авторська*

Дизайн обкладинки: *Вівієн Товт*

УДК: *Бібліотека ім. Опаці Чері Яноша при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ*

Відповідальний за випуск:

Олександр Добош (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

Відповідальність за зміст і достовірність монографії покладається на автора.

Зміст наукового видання було перевірено на наявність збігів і запозичень сервісом «Identific».

Видавництво: Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua; kiado@kmf.uz.ua)

ISBN 978-617-8143-44-2 (PDF)

© *Едіна Шебештень, 2025*

© *Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, 2025*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....	11
1.1. Теоретико-категорійний апарат диференціації розвитку сільських територій.....	11
1.2. Концептуальні основи диференціації розвитку сільських територій	31
1.3. Методологічні підходи до диференціації роз- витку сільських територій.....	48
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІН- КА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ)	59
2.1. Загальна характеристика територіальних громад	59
2.2. Аналіз економічного потенціалу сільських тери- торіальних громад Закарпатської області	75
2.3. Дослідження конкурентоспроможності сільсь- ких територіальних громад Закарпатської області	97
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПО- ДОЛАННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬ- КИХ ТЕРИТОРІЙ	117
3.1. Механізм подолання диференціації розвитку сільських територіальних громад з врахуванням децентралізації	117
3.2. Прогнозні сценарії розвитку сільських терито- ріальних громад для подолання диференціації	131
3.3. Кластеризація як складова механізму подолання диференціації розвитку сільських територій.....	149
ВИСНОВКИ.....	163
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	169

ДОДАТКИ.....189

Додаток А. Загальна характеристика територіальних громад Закарпатської обл. [37]	190
Додаток Б. Перелік договорів територіальних громад Закарпатської обл. за період реформи децентралізації [36]	194
Додаток В. Надходження до бюджетів територіальних громад (загальний та спеціальний фонд), млн. грн*	198
Додаток Д. Всього надходжень до загального фонду в межах територіальних громад Закарпатської обл, тис. грн	202
Додаток Е. Видатки бюджетів територіальних громад (загальний фонд), млн. грн*	206
Додаток Ж. Дохідність земель територіальних громад Закарпатської обл, на 1 мешканця, грн.....	210
Додаток З. Фіскальна віддача території територіальних громад Закарпатської обл на 1 мешк, грн*	214
Додаток К. Видатки бюджетів територіальних громад в розрахунку на одного мешканця (загальний фонд), грн*	218
Додаток Л. Капітальні видатки бюджетів територіальних громад в розрахунку на одного мешканця (загальний фонд), грн*	222
Додаток М. Видатки бюджетів територіальних громад на утримання апарату управління (на 1 мешканця), грн*	226
Додаток Н. Видатки бюджетів територіальних громад на з\п, млн. грн*	230
Додаток О. Видатки бюджетів територіальних громад на ЖКГ, тис. грн*	234
Додаток П. Видатки бюджетів територіальних громад на освіту (на 1 мешканця), грн*	240
Додаток Р. Видатки бюджетів територіальних громад на загальну середню освіту (на 1 мешканця), грн*	244
Додаток С. Видатки бюджетів територіальних громад на культуру (на 1 мешканця), грн*	248

ВСТУП

Розбудова соціальної, правової та демократичної держави в контексті реалізації реформи децентралізації в Україні передбачає регіональний розвиток, головними суб'єктами якого є територіальні громади. Загальною метою розвитку сільської громади є покращання соціального, економічного та екологічного стану її території, умов життя населення, яке проживає на території цієї громади. Такі зміни спрямовані на залучення додаткового фінансування з різних джерел, застосування наявного досвіду та інноваційних технологій, покращання наявної інфраструктури та вдосконалення соціальних послуг. Вони повинні ґрунтуватися на партнерстві громадськості з урахуванням подолання диференціації розвитку сільських територіальних громад.

На сучасному етапі реалізації реформи децентралізації вже достатньо акумулювалися теоретичні і практичні підходи до розвитку територіальних громад. Проте ще недостатнім є рівень самозабезпечення і самодостатності територіальних громад, що сприяє підвищенню рівня їх конкурентоспроможності. Досягти цього можна сформувавши механізм подолання диференціації розвитку сільських територіальних громад з урахуванням децентралізації.

Теоретичні і практичні аспекти формування сільських територіальних громад, їхні проблеми, напрями економічного, екологічного та соціального розвитку були детально розкриті в наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених: О. Ю. Бочко, М. П. Войнаренка, Л. М. Газуди, В. М. Герзанича, Л. М. Ганущак-Єфіменко, В. В. Готри, М. Б. Дацишина, М. І. Іщенко, М. І. Мельник, І. В. Лещух, О. О. Непочатенко, Д. В. Нагернюк, Г. В. Олексюк, Х. О. Патицької, Н. М. Попадинця, Й. Я. Хром'яка, В. В. Сержанова, І. З. Сторонянської, А. Прокопюк, М. П. Талавирі, А. Ф. Ткачука, Ю. Ю. Третьяка, Й. Я. Хром'яка та ін.

Незважаючи на багатогранне наукове розкриття досліджуваної теми, на сьогодні відсутній узагальнений механізм подолання диференціації розвитку сільських терито-

ріальних громад. Формування такого механізму є можливим завдяки проведенню моніторингу економічного потенціалу сільських територіальних громад, підвищенню їх конкурентоспроможності та застосуванню кластеризації як складової пропонованого механізму. Актуальність вивчення економічного, соціального та екологічного підходів до диференціації розвитку сільських територіальних громад зумовила необхідність вибір теми даного дослідження.

Метою монографії є обґрунтування теоретико-методичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізму подолання диференціації розвитку сільських територій.

Для досягнення мети дослідження поставлено й вирішено такі наукові і практичні завдання: розкрито теоретико-категорійний апарат диференціації розвитку сільських територій; обґрунтовано концептуальні основи диференціації розвитку сільських територій; сформовано теоретико-методичні підходи до диференціації розвитку сільських територій; проведено аналіз діяльності територіальних громад Закарпатської області; здійснено моніторинг економічного потенціалу сільських територіальних громад Закарпатської області; досліджено конкурентоспроможність сільських територіальних громад Закарпатської області; сформовано механізм подолання диференціації розвитку сільських територіальних громад з урахуванням децентралізації; здійснено розрахунок прогнозних сценаріїв розвитку сільських територіальних громад для подолання диференціації; запропоновано систему кластеризації як складову механізму подолання диференціації розвитку сільських територій.

Об'єктом дослідження є процес формування механізму подолання диференціації розвитку сільських територій.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та прикладні підходи до формування механізму подолання диференціації розвитку сільських територій.

Інформаційне наповнення для проведеного дослідження отримано зі статистичних даних, мережі Інтернет, законів та правових актів України, наукових вітчизняних і міжнарод-

них публікацій, матеріалів конференцій, періодичних видань і довідкових ресурсів, монографій.

Монографія призначена для здобувачів вищої освіти економічних спеціальностей, аспірантів, наукових співробітників, викладачів, науковців і широке коло читачів, які поглиблено цікавляться проблемами розвитку регіональної економіки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

1.1. Теоретико-категорійний апарат диференціації розвитку сільських територій

Необхідність економічного розвитку сільських територій зумовлена низкою невирішених питань, зокрема щодо соціально-економічного рівня сільського населення та покращання якості його життя в сучасних умовах. Основою такого розвитку є формування регіонального конкурентоспроможного потенціалу сільських територій, що стимулює до їх постійного вдосконалення та формування здорової конкуренції в межах територіальних громад. Проте можемо спостерігати диференціацію такого розвитку, що залежить від певних чинників: місця розташування, системи управління територією, наявності ресурсів, місцевих ініціатив тощо.

Для обґрунтування диференціації розвитку сільських територій першочерговим є вивчення самого поняття «сільські території» та розкриття сучасних підходів, оскільки відсутній єдиний понятійно-термінологічний апарат, у межах якого було б чітке розуміння дефініції та використання єдиного правильного підходу.

Оскільки термін «диференціація розвитку сільських територій» є комплексним поняттям, ключовими елементами якого є «диференціація», «розвиток», «сільські території», то розкрити його значення й суть можна, здійснивши аналіз складових цих компонентів. Послідовність дослідження вказаних термінів візуалізовано на рис. 1.1.

Отже, дослідження диференціації розвитку сільських територій породжує об'єктивну необхідність його системного висвітлення та обґрунтування термінологічного апарату. Базою дефініції «диференціація розвитку сільських територій» є два основні поняття – «сільські території» та «диференціація», визначення яких характеризується багатоваріантністю

та багатоаспектністю. Відсутність загальноприйнятого визначення стимулює постійну потребу в дослідженні тезаурусу цієї наукової категорії, розширенні підходів до вивчення поняття «сільські території», а також необхідність формування авторського бачення його сутності та змісту.

Рисунок 1.1. Структурно-логічна схема послідовності дослідження терміна «диференціація розвитку сільських територій»
(розроблено автором)

У сучасних умовах сформовано кілька підходів до поняття «сільські території». Окремі з них, на нашу думку, є дуже звуженими. Наприклад, Х. М. Семенишин [121] і А. В. Лісовий [62] вважають, що такі території розташовані за межею міських поселень. Науковець В. Ю. Уркевич [145] конкретизує це твердження, вказуючи на те, що до них входять як «... сільські населені пункти, так і переважно зони сільськогосподарського виробництва та сільські забудови». Досить широким є твердження Н. В. Павліхи, Н. Л. Хомюк: «Сільська територія – це не лише місце життєдіяльності людей та просторовий базис виробництва, а й природне середовище. Адже на процес розвитку сільських територій впливають природні умови та

природні ресурси, географічне положення, етнічний склад населення, стан економіки та ін.» [85, с. 310].

Територіальний підхід можна спостерігати в працях [175; 182], які розкривають сільські території з позиції володіння комплексом унікальних характеристик, серед яких: віддаленість від міст, наявність природно-ресурсного потенціалу, малолюдність тощо. Дослідник Х. М. Семинишин доводить, що сільська територія характеризується обжитою місцевістю поза територією міст з її природними ресурсами, основними засобами, соціально-культурними, побутовими умовами та населенням, що здійснює соціальні, виробничі та екологічні функції [121, с. 30]. Територіальний підхід ґрунтується на таких термінах: «малозаселені території, віддалені від міст» [183, с. 8], «малолюдна територія за межами територій міст» [185], «територія для ведення сільського господарства та лісівництва» [183], «землі, які в переважній більшості використовуються для сільського господарства» [176, с. 446]. Водночас А. В. Ключник трактує «сільські території як населені пункти, які не відповідають певним критеріям у межах області для міських жителів, та за напрямом господарювання займаються аграрною діяльністю, тобто вирізняються наявним економічним потенціалом, а саме: виробничо-господарським, управлінським, інфраструктурним, природним, екологічним, рекреаційно-туристичним, ресурсним, етнографічним тощо» [60, с. 154]. Переважно територіальний підхід ґрунтується на визначеннях закордонних вчених, проте можемо спостерігати й дослідження вітчизняних науковців у цьому напрямі. Досить ґрунтовним вважаємо твердження О. Бородіної [10, с. 69], яка доводить, що «...територіальний підхід передбачає комплексний розвиток сільських територій з урахуванням відмінностей їх природно-кліматичних, демографічних, соціальних, економічних умов та зміни ролі сільського господарства й інших сфер економіки, а також сільських територій в економічному розвитку країни».

Нормативно-правовий підхід уточнено в межах законодавчих актів. Зокрема в межах Закону України «Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості»

поняття «сільська місцевість» характеризується залежно від кількості населення, яке проживає на цій території, стверджуючи, що сільська місцевість характеризується часткою сільського населення у його загальній кількості, яка перевищує 50 відсотків; а сільська місцевість визначається часткою сільського населення, яке становить 15–50% структури усіх жителів території [100]. Проект Закону України «Про упорядкування сільської поселенської мережі, поглиблення принципів місцевого самоврядування у сільській місцевості та сприяння деурбанізації народонаселення» розкриває поняття «сільська місцевість» і трактує його як «територію, на якій розташовані сільські поселення (села, селища), сільськогосподарські та інші угіддя, ліси, водоймища, об'єкти транспортної та іншої інфраструктури, що обслуговуються мешканцями сільських населених пунктів» [107]. На нашу думку, один закон доповнює інший. Проте зазначимо, що такий підхід не є ідеальним, оскільки не розкриває поняття «сільські території», а «сільська місцевість», які не повністю ототожнюються, а тільки взаємно доповнюють одне одного.

Зауважимо, що функціонально-господарський підхід вказує на відмінності між поняттями «сільські території» та «сільська місцевість». Зокрема Р. І. Коробенко зазначає, що «сільські території є самостійним об'єктом управління національним господарством». У межах сільських територій формуються просторові межі за ознаками спорідненості або наявними ресурсами, що забезпечить можливість визнання складових сільських територій невеликих міст (селищ міського типу) у разі, якщо вони формують структуру складових господарсько-виробничої системи [54, с. 96].

Аграрний підхід до поняття «сільські території» розкривали у своїх працях О. А. Белевят [3, с. 18], який доводив, що сільські території є ресурсною базою для сільського господарства. Аналогічний підхід був розкритий і у працях І. В. Прокopi [108, с. 52], який обґрунтовував, що на таких територіях «здійснюють сільськогосподарське виробництво».

Адміністративний підхід представлений у працях А. Е. Bonfield [173, с. 10], в яких покладено базові характеристики

сільських територій з урахуванням наявних органів управління ними, легітимних та із законодавчо визначеними функціями. Проте цей підхід не враховує такі структурні складові, як виробництво і територіальна цілісність.

В основу структурного підходу покладено ознаки сільських територій як «гетерогенної системи, котру утворюють природні, а також адміністративні, господарські, економічні, соціальні об'єкти, цілісність яких сформовано в процесі соціально-економічного розвитку населених пунктів та які розміщуються на їх території, або на міжселищній території, яка належить до юрисдикції відповідного органу місцевого самоврядування» [54, с. 95]. Доповнюючи цей підхід, В. В. Юрчишин вказує на такі структурні складові сільських територій, як природна, соціально-економічна та виробничо-господарська, кожна з яких має певні особливості [167, с. 5]. З цього приводу М. П. Талавири зазначає, що сільська територія в сучасному розумінні являє собою «складну і багатофункціональну природну, соціально-економічну та виробничо-господарську структуру і характеризується сукупністю притаманних їй особливостей: площею земельних угідь, на яких вона розміщена, чисельністю проживаючих і зайнятих у виробництві чи обслуговуванні людей, обсягами і структурою виробництва та розвитком соціальної й виробничої інфраструктури сільської місцевості» [135, с. 4]. Цей підхід є дещо неповним, оскільки не враховує екологічної та правової складової. Зокрема зазначимо, що екологічна складова будь-яких територій націлена на зменшення забруднення довкілля та викидів шкідливих речовин, а правова забезпечує дотримання вимог законодавства.

Системний підхід до поняття «сільські території» спостерігається у працях П. Т. Саблука, який доводить, що це «складна багатофункціональна природна, соціально-економічна й виробничо-господарська система з властивими їй кількісними, структурними, природними й іншими характеристиками» [119]. Такий підхід підтримав і Л. М. Фільштейн, який стверджував, що сільські території є «соціально та економічно збалансованою системою, яка за сукупністю компонентів характеризується єдністю взаємопов'язаних

складових, цілісністю та комплексністю в межах функціонування національної економіки» [147, с. 146]. Підтримуючи системний підхід, П. В. Пивовар і А. М. Пивовар доводять, що «сільські території – це багатофункціональне соціально-просторове утворення, яке функціонує як синергетична єдність людського, природного та економічного потенціалів з притаманними для них характеристиками: відкритий природний простір переважає над забудовами, традиційний сільський уклад людського життя та первинна переробка ресурсів в товар або послугу забезпечує задоволення власних потреб та розвитку» [91, с. 28]. Водночас О. Положаєнко, С. Марченко [94, с. 150], П. Т. Саблук [119, с. 22] доводять, що сільські території необхідно розглядати як поліфункціональні системи. Натомість О. І. Павлов доводить, що сільські території, з погляду системного підходу, є певним сегментом простору, розвиток якого відбувається за часовими параметрами [86, с. 32]. Такий підхід є досить аргументований, проте не враховує нормативно-правового аспекту.

Такі автори, як М. А. Хвесик, М. В. Ільїна, вказують на багатокритеріальний підхід до визначення сільських територій, відповідно до якого вони «...складаються з фізичного простору, природного середовища, поселень із малою щільністю населення; виробничого простору; економічної території; місцевості та наявної інфраструктури» [148, с. 14]. На думку Н. В. Павліхи, Н. Л. Хомюк, які також досліджують це поняття з урахуванням багатокритеріального підходу, сільські території – це багатокомпонентна система, яка охоплює територію, яка знаходиться поза межами міст, і взаємопов'язані природні, трудові, фінансові, матеріальні ресурси; і розвивається у просторі та часі [85, с. 313]. Загалом багатокритеріальний підхід формується під впливом одночасної оптимізації двох або більше складових формування розвитку сільських територій.

Науковець О. А. Дудзяк виділяє історичний підхід, у межах якого формувалися різні підходи до визначення поняття «сільські території» протягом усього періоду його становлення [39, с. 245].

В окремих працях вітчизняних вчених можна знайти і систематизацію підходів до визначення досліджуваного поняття, проте вони не достатньо обґрунтовані. Зокрема у працях таких авторів, як П. В. Пивовар, А. М. Пивовар [91, с. 27], можна простежити кілька підходів до визначення поняття «сільські території»: адміністративний, ресурсний, територіальний та системний. Кілька підходів до визначення досліджуваного поняття розкриває також Р. І. Коробенко, проте вони відрізняються від попередніх, зокрема автор вказує на: просторово-територіальний, структурний, адміністративний, функціонально-господарський підходи. Отже, провівши дослідження та систематизувавши підходи до визначення поняття «сільські території», ми звели їх у вигляді табл. 1.1.

Розмаїття наявних підходів до визначення поняття «сільські території» підтверджує, що воно є багатограним. Аналізуючи підходи і відповідні їм визначення, відзначимо, що недовіком переважної більшості підходів є те, що кожен із них визначає це поняття лише з однієї позиції та розглядає питання під одним ракурсом. Приміром, структурний підхід розглядає сільські території лише з погляду структурних складових сільської території, проте не враховує системи управління цими територіями; територіальний підхід характеризує сільські території з погляду територіального їх розміщення, проте не враховує наявності ресурсів на цих територіях, які можна використовувати для підвищення інвестиційної привабливості тощо.

Виходячи з проведених досліджень можемо спостерігати доповнення одного підходу іншим, наприклад, нормативно-правовий підхід доповнюється функціонально-господарським чи функціонально-господарський структурним. Зазначимо, що науковці, використовуючи поняття «сільські території», насамперед акцентують увагу на авторському баченні поставлених акцентів, що залежить від ракурсу наукових поглядів. Авторське бачення можна інтерпретувати, уточнювати та вдосконалювати залежно від поставлених проблем, які хоче вирішити автор у межах досліджуваної території з урахуванням певного періоду часу.

Таблиця 1.1. Порівняльна характеристика підходів до поняття «сільські території»

Підхід	Автори, які підтримували підхід	Основні терміни	Сутність та зміст
Територіальний	U. E. Chigbu, X. M. Семинишин, W. Howarth, D. Cvijanovic	Малозаселені території, віддаленість від міст	Сільська територія характеризується обжитою місцевістю, що розміщується поза територією міст
Нормативно-правовий	Закон України «Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості», Закон України «Про упорядкування сільської поселенської мережі, поглиблення принципів місцевого самоврядування у сільській місцевості та сприяння деурбанізації народонаселення»	Населення, сільська місцевість	Сільська територія – це територія, на якій розташовані сільські поселення та яка залежить від кількості населення, яке проживає на цій території
Функціонально-господарський	Р. І. Коробенко	Сільські території, сільська місцевість	У межах сільських територій визначаються територіальні ознаки спорідненості
Аграрний	О. А. Белевят, І. В. Прокопа	Ресурси, сільське господарство	Сільські території є ресурсною базою для сільського господарства
Адміністративний	A. E. Bonfield	Органи управління	Базові характеристики сільських територій з урахуванням наявних органів управління ними
Структурний	Р. І. Коробенко, В. В. Юрчишин	Природа, соціально-економічна сфера, виробничо-господарська сфера	Сільські території формують такі складові: природна, соціально-економічна та виробничо-господарська

Продовження таблиці 1.1

Підхід	Автори, які підтримували підхід	Основні терміни	Сутність та зміст
Системний	Л. М. Фільштейн, П. Т. Саблук, П. В. Пивовар, А. М. Пивовар	Людський, природний та економічний потенціал	Функціонує як синергетична єдність людського, природного та економічного потенціалів
Багатокри- теріальний	М. А. Хвесик, М. В. Ільїна	Природне середовище, поселення, економічні території	Складаються з фізичного та виробничого просторів, природного середовища, поселень із малою густотою населення; економічної території
Історичний	О. А. Дудзяк	Сільські території	Історичні віхи розвитку поняття
Управлін- ський	Е. Шебештьєн, В. Герзанич	Планування, організація, мотивація, контроль	Єдність системи планування, організації та контролю природних, соціальних, економічних, екологічних складових сільської території, яка характеризується певними особливостями та властивостями в межах земельних угідь, на яких вона розміщена, та чисельністю людей, які на ній проживають, наявністю соціально-виробничої інфраструктури

(систематизовано автором)

У таких умовах вважаємо за необхідне обґрунтувати управлінський підхід. В основу системи управління покладено використання основних функцій: планування, організація, мотивація, контроль [57, с. 258], на яких акцентують увагу О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. В основу управлінського підходу до визначення поняття сільської території покладено єдність системи планування, організації та контролю природних,

соціальних, економічних, екологічних складових сільської території, які характеризуються певними особливостями та властивостями в межах земельних угідь, на яких вона розміщена, та кількістю людей, які на ній проживають, наявністю соціально-виробничої інфраструктури.

Систематизацію досліджуваних підходів узагальнено на рис. 1.2.

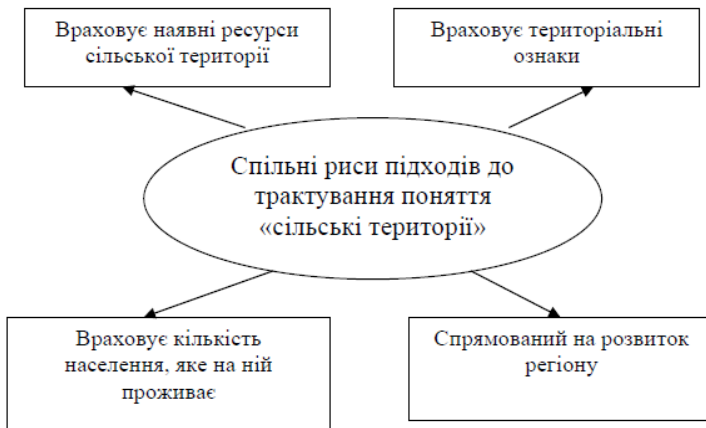

Рисунок 1.2. Спільні риси підходів до трактування поняття «сільські території»
(розроблено автором)

Дослідження концептуальних особливостей поняття «сільські території» та підходів дало змогу виявити змістове наповнення цієї дефініції, яке узагальнене на рис. 1.3.

Для обґрунтування авторського підходу до поняття «диференціація розвитку сільських територій» нам доцільно розкрити також поняття «диференціація». Оскільки єдиний вірний підхід до цього визначення відсутній, то за основу візьмемо трактування Академічного тлумачного словника, в якому зазначено, що «диференціація – це поділ, розчленування чого-небудь на окремі різномірні елементи» [38], а елементами розвитку сільських територій будемо вважати: економічний, екологічний та соціальний напрями. Відтак такий підхід обґрунтуємо чинною концепцією сталого розвитку [104].

**Рисунок 1.3. Логіко-змістове насичення
дефініції «сільські території»
(розроблено автором)**

На підставі аналізу існуючих підходів до трактування поняття «сільські території» в сучасній економічній літературі вважаємо за доцільне сформулювати узагальнений управлінський підхід до розкриття економічного змісту цього поняття. Отже, під поняттям «диференціація розвитку сільських територій» будемо розуміти багатофункціональний комплексний процес, який поєднує систему планування, організацію та контроль економічного, екологічного та соціального напрямів розвитку сільської території залежно від наявних на ній ресурсів – економічних, виробничих, інвестиційних, технологічних тощо.

При цьому розуміння сутності дефініції «сільські території» ґрунтується на врахуванні особливостей географічного положення села, наявності виробничих, економічних, технологічних та інших видів ресурсів.

Диференціація розвитку сільських територій пов'язана з виконанням функцій:

- виробнича функція характеризується максимізацією задоволення потреб суспільства в забезпеченні його продовольством та сировиною, продукцією різних галузей і видів господарської діяльності;

- соціально-демографічна функція забезпечує процес відтворення сільського населення, шляхом його зайнятості [87];

- культурно-етнічна функція забезпечує «...зберігання самобутності національної культури, традицій, звичаїв, обрядів, досвіду ведення сільського господарства та освоєння природних ресурсів, охорони пам'яток природи, історії та культури, розташованих на сільських територіях» [118];

- екологічна функція характеризується підтриманням екологічної рівноваги в межах сільської території, зменшення викидів забруднювальних речовин у навколишнє середовище [167];

- рекреаційна функція забезпечує належні умови відпочинку населення, яке проживає/приїжджає на території/ю;

- просторово-комунікаційна функція забезпечує надання просторового базису для розміщення виробництв та обслуговування інженерних комунікацій (доріг, ліній електропередач, зв'язку, водопроводів тощо) [118].

- функція соціального контролю над територією характеризується дотриманням громадського порядку та безпеки в межах окремої території.

До наведеного переліку О. О. Непочатенко, Д. В. Нагернюк додають іще організаційно-управлінську функцію, яку вчені пов'язують зі створенням організаційного механізму через побудову керуючих та керованих систем, а також зв'язки та відносини між ними, та природно-відтворювальну, під якою розуміють наявність природних відтворювальних процесів, які є складовими сільських територій [79].

Дотримання функцій здійснюється під впливом чинників, які впливають на розвиток сільських територій, серед яких:

- соціальні, які мають вплив на кількість населення, яке проживає в межах сільської місцевості;

- інформаційно-цифрові, які передбачають застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення,

пошуку, обробки, обміну інформацією про наявні земельні ресурси, їх види тощо. Зазначимо, що в Україні вже стартував проєкт з цифровізації земель. Міністерство цифровізації підтримує подібні ініціативи. І саме зараз триває робота над системним рішенням у сфері земельного моніторингу, що дозволить працювати на рівні держави і міжвідомчої взаємодії [165];

- чинники інституційних перетворень, які, як вважає А. В. Руснак, пов'язані з відносинами володіння, розпорядження та користування земельними, водними ресурсами, об'єктами виробництва, інфраструктури та іншими, які беруть участь у системі багатофункціонального розвитку сільських територій, пов'язані з організацією влади і управління на місцях, у регіонах та країні в цілому [118];

- туристично-рекреаційні чинники, які характеризуються взаємозалежністю системи елементів сільського туризму, виробництва та просування індивідуального регіонального туристичного продукту, що має властивість оновлення і постійного розвитку за умов змінного конкурентного середовища в межах конкретної сільської місцевості;

- інвестиційні. Реалізація інвестицій у землю в межах сільських територій є необхідною, логічною та закономірною, «...адже без вкладень коштів у землю не буде здійснюватися виробничий процес, тому земельні капіталовкладення в будь-якому разі будуть присутні у сільському господарстві – питання лише в тому, щоб підвищувати зацікавленість підприємців до сільськогосподарської діяльності та грамотного використання земель у процесі господарювання» [127];

- територіальні (регіональні) чинники, які характеризуються автономністю та підвищенням значущості регіонів на рівні різних територіальних утворень, що супроводжується інституційними змінами [144, с. 114];

- виробничі ресурси сільських територій, що характеризуються впливом не тільки на економіку країни, визначаючи рівень продовольчої та економічної безпеки, а й вирішальною мірою на рівень і якість життя населення сільських територій [75, с. 263];

- економічні чинники сільської території, що стимулюють розвиток, передусім, сільськогосподарського виробництва [50].

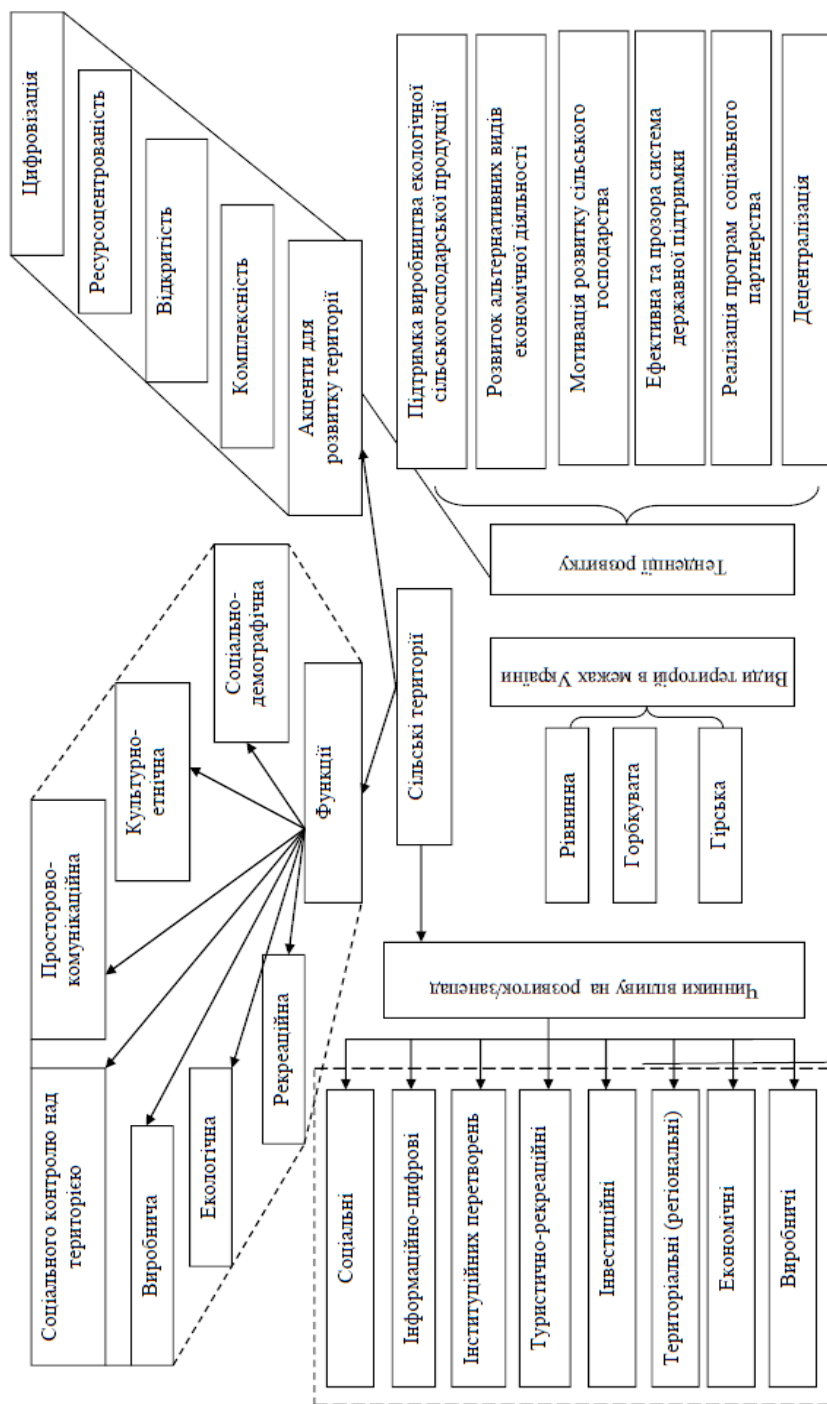

Рисунок 1.4. Платформа диференціації розвитку сільських територій
(розроблено автором)

Зазначимо, що розмежування сільських територій, у межах їх видів, сукупність чинників, які впливають на їх розвиток, функції, які вони виконують у сучасному ринковому суспільстві з врахуванням останніх тенденцій розвитку в сукупності формують платформу диференціації розвитку сільських територій (рис. 1.4).

Серед останніх тенденцій розвитку сільських територій виділимо такі:

1. Забезпечення сталого розвитку аграрного комплексу України за допомогою впровадження, розвитку та підтримки ведення органічного виробництва як одного з найважливіших та найперспективніших напрямів реалізації державної аграрної політики сьогодення.

2. Мотивація розвитку сільського господарства забезпечується мотивацією працівників та інвесторів. При цьому основними мотивами зайнятості для працівників сільсько-господарських підприємств є: оплата праці, дохід від власності, умови праці, професійний та кар'єрний ріст, право участі у вирішенні господарських питань, отримання від підприємства соціально-культурних послуг [28].

3. Ефективна та прозора система державної підтримки. Держава активно працює в цьому напрямі навіть в умовах воєнного стану. Зокрема Кабінет Міністрів України вніс зміни до попередніх рішень щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва для створення єдиного підходу в застосуванні пільгових державних програм кредитування та лізингу, а також з метою розширення можливостей та суб'єктного ряду цих програм. Рішення уряду врегульовує термінологію раніше прийнятих постанов, пов'язаних із реалізацією державних програм «Доступні кредити «5-7-9 %», «Доступний фінансовий лізинг 5-7-9 %», та надання кредитної підтримки на основі портфельних гарантій. Це дає змогу створити єдиний підхід у застосуванні цих постанов на практиці для надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва [146].

4. Реалізація програм соціального партнерства забезпечується реалізацією колективних відносин між соціальними

партнерами за участі трудових колективів у встановленні умов праці; в управлінні організаціями, де вони працюють; щодо укладення і виконання колективних договорів та колективних контрактів на національному, регіональному, галузевому рівнях; щодо діяльності професійних спілок та інших представницьких органів трудового колективу в соціально-трудових відносинах; щодо утворення та діяльності об'єднань роботодавців; у вирішенні індивідуальних та колективних трудових спорів. Отже, об'єктом соціального партнерства є питання соціально-економічного і трудового спектру, у межах яких укладаються угоди соціальними партнерами.

5. Децентралізація, яка забезпечує «... подолання економічної роз'єднаності, дезінтеграційних процесів, асиметрій та диспропорцій розвитку сільських територій, під впливом яких опинилась їх значна частина, оскільки взаємовідносини між державними органами влади та сільськими громадами залишаються незбалансованими та неврегульованими» [4].

Зазначимо, що в умовах децентралізації сільські території розвиваються з урахуванням активної і відповідальної позиції місцевих громад, які спільно з органами місцевого бізнесу та громадянського суспільства забезпечують розвиток своєї території. Як вважає С. І. Белей, «...розвиток сільських територій – це спосіб господарювання на сільських територіях, який задовольняє соціальні, економічні та екологічні потреби сільського населення».

Для успішного розвитку сільських територій необхідні комплексний підхід до вирішення проблем та добросовісне виконання зобов'язань. Завдяки цьому підвищується ефективність використання бюджетних коштів, що є прямим і правильним шляхом до стабілізації соціально-економічної ситуації в країні [136].

В умовах децентралізації територіальні громади мають більше можливостей, а наявний потенціал може функціонувати ефективніше, ніж центральні органи. Вони можуть регулювати процес нагромадження коштів, використовуючи наявні у громади фінансові, виробничі, технологічні та інші види ресурсів з метою її розвитку як на коротко-, так і на дов-

гостроковий період. Зазначимо, що всі види ресурсів можуть бути націлені на боротьбу з бідністю, відтворення та вдосконалення наявної соціальної сфери, підвищення рівня життя сільського населення, відновлення закладів культури, освіти, охорони здоров'я. Ефективне та раціональне використання наявних ресурсів забезпечить розвиток громади.

Основними структурними елементами розвитку сільських територій є територіальні громади, місцевий бізнес і громадянське суспільство в межах певної території (рис. 1.5).

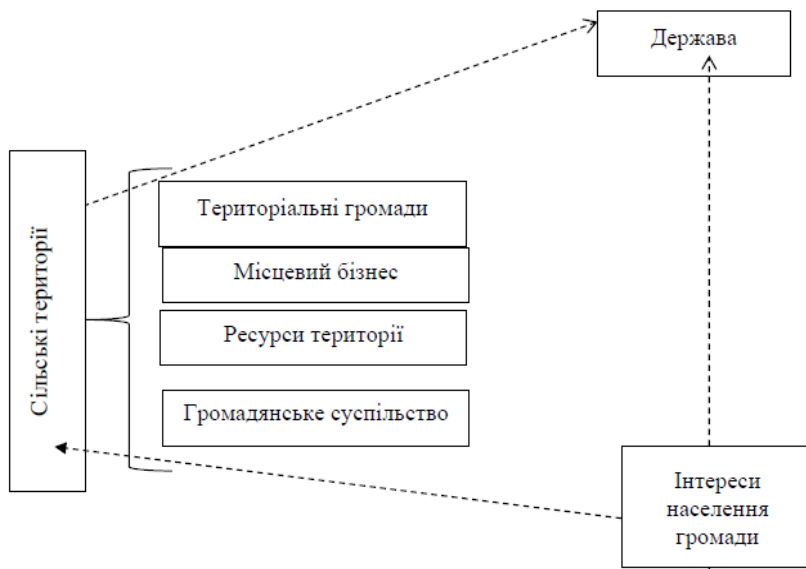

Рисунок 1.5. Взаємозв'язок структурних елементів сільських територій (розроблено автором)

Доцільно відзначити, що інтереси населення громади повинна підтримувати держава в особі її органів.

Нагадаємо, що протягом 2014–2020 років в Україні розроблено інституційну базу для реалізації реформи децентралізації, удосконалено наявні та підготовлено необхідні нормативно-правові документи для практичної її реалізації. Зокрема розроблено Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні

(01.04.2014), Закони України «Про співробітництво територіальних громад» (17.06.2014), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (05.02.2015) та внесено зміни до Бюджетного і Податкового кодексів – щодо фінансової децентралізації. Вони спрямовані на забезпечення механізму формування території, децентралізацію сільського бюджету, передачу влади від виконавчої до місцевої влади для раціоналізації фінансів та вирішення необхідних першочергових завдань у сфері забезпечення сільського населення і його території. На цій основі зрештою вирішено питання про власність природних ресурсів, наявне майно з врахуванням інтересів громадян та територіальної громади.

За 2014–2020 роки реформи утворено 1070 об'єднаних територіальних громад (ОТГ), у які добровільно об'єдналися 4882 громади. З них у 936 ОТГ відбулись перші місцеві вибори. Завдяки запровадженню міжмуніципального співробітництва громади отримали змогу консолідувати зусилля та реалізовувати спільні проекти. Зокрема 1354 територіальні громади уклали 604 договори про співробітництво [113].

Основними умовами ефективного функціонування сільських територій є:

- створення безбар'єрного середовища в межах сільських територій, що забезпечується веденням та дотриманням ефективної державної та муніципальної політики, яка націлена на усунення перепон для повноцінної участі громадян в економічному та соціальному житті. Це, своєю чергою, захищатиме їхні права та поліпшуватиме умови проживання й самопочуття населення сільської території і знижуватиме загальну суспільну напругу, сприятиме прискоренню економічного розвитку держави;

- трансформування сільських територій відповідно до цілей Європейського зеленого курсу, тобто максимально можливе виробництво та забезпечення чистої, доступної та безпечної енергії, забезпечення енергоефективності у громадських та житлових будівлях. Для цього держава вже надає кредити. Зокрема Ощадбанк та Укргазбанк ще з 2021 р. почали видачу населенню «тепліх кредитів», частину яких відшкодує держава, а саме: 35% – на енергоефективні заходи

у приватних будинках; 20% – на твердопаливні котли (35% – для субсидіантів). Крім того, у 2021 р. розширено заходи програми. Українці мають унікальну нагоду отримати державну підтримку, встановлюючи таке обладнання: електро-акумуляючі системи (системи накопичення енергії); електрозарядки для електромобілів; інтелектуальні лічильники електричної енергії [138];

- поліпшення інфраструктури сільських територій, що характеризується рівнем забезпеченості їх основними об'єктами, який визначається відношенням існуючої кількості об'єктів інфраструктури до потреби населення. Інфраструктура сільських територій визначається сукупністю відповідних підприємств, закладів та окремих об'єктів, розташованих у сільській місцевості. Нагадаємо, що інфраструктура складається з 16 інтегрованих галузей, які, своєю чергою, мають понад 50 підгалузей [27]. Соціальній інфраструктурі села притаманні широка розгалуженість мережі підприємств, установ і закладів, велика частка в ній малопотужних об'єктів, більша, ніж у містах, частка сезонних і мобільних форм обслуговування, нижчий технічний і технологічний рівень об'єктів, розташованих безпосередньо в сільській місцевості [139]. Тож у межах інфраструктури акценти роблять на соціально-економічних та соціально-культурних групах галузей сільських територій. При цьому до соціально-культурних відносять культуру, фізкультуру, освіту, спорт, мистецтво, охорону здоров'я, відпочинок та сільський туризм, а соціально-економічні націлені на розвиток та вдосконалення функцій робочої сили.

У сучасних умовах важливим є покращання інфраструктури сільських територій, що націлене на зниження рівня безробіття і залучення молоді до розвитку села, підвищення якості й доступності медицини та освіти, збільшення підтримки пайовиків, започаткування та активний розвиток кооперативного руху.

Обов'язковою умовою розвитку сільських територій є вплив різних суб'єктів: підприємців (виробників, фермерів тощо), інвесторів (вітчизняних та зарубіжних), держави – на них, які згруповано та систематизовано у табл. 1.2.

Підприємці мають значний вплив на розвиток сільських територій, особливо якщо вони здійснюють діяльність на цій території, оскільки роблять свій внесок у податок територіальних громад. Такий підхід є універсальним для вирішення проблем сталого розвитку сільської місцевості в усіх розвинених країнах.

Таблиця 1.2. Суб'єкти впливу на розвиток сільських територій

Група	Суб'єкт впливу	Напрямок впливу
1	Підприємці	Підприємства, організації, які розміщені в межах сільських територій
2	Інвестори	Підприємства, організації, інфраструктура сільських територій
3	Держава	Інфраструктура сільських територій, земельні ресурси

(Розроблено автором)

За дослідженнями Т. В. Скиби, «...суб'єкти підприємницької діяльності не вимагають значного стартового капіталу, здатні за певної підтримки швидко й ефективно розв'язувати проблеми, боротися з монополізацією ринку, стимулювати розвиток конкурентного середовища тощо. Крім того, воно надає можливість селянам забезпечити себе відповідним рівнем доходу, пристосуватися до мінливих умов господарювання, подолати властивий сучасному стану сільської економіки його стихійний характер та спрямувати на сталий розвиток і довготривалу ефективність» [126, с. 56]. Підприємницька діяльність у межах сільських територій сприятиме фінансовому забезпеченню та соціально-економічному відродженню останніх, розвитку інфраструктури ринку, забезпечить реалізацію підприємницьких ініціатив через використання переваг сільських територій.

Інвестори забезпечують ефективне функціонування й розвиток агропідприємств, оскільки інвестиційні ресурси сприяють зростанню результативності сільського господарства, нарощуванню обсягів їх виробництва та збільшенню виробничого потенціалу підприємства.

Держава забезпечує процес виявлення проблем, розробку й реалізацію нових та наявних цільових програм сільського

розвитку. При цьому важливим є усунення негативних ознак у процесі становлення й розвитку сучасних сіл та сільського господарства, що формують можливі загрози і перспективи економічного розвитку нашої країни. Зазначимо, що Україна до початку повномасштабної війни, тобто за результатами 2021 р., посідала друге місце у світі за експортом зернових, відстаючи лише від Сполучених Штатів Америки [72]. Крім того, після вступу України до СОТ вона отримала державну підтримку заходів із розвитку сільської місцевості, остання сприятиме розвитку сільського господарства в межах сільських територій. Загалом через ефективну підтримку державою підприємницької діяльності в сільській місцевості можна забезпечити зростання доходів домогосподарств, поліпшити якість життя сільського населення.

Отже, сільські території є невід'ємною частиною успішної економіки України як аграрної держави. Саме тому підтримка жителів сільської місцевості та сприяння розвитку сіл для державних і місцевих органів є пріоритетом. Задля того, щоб відродити колишній потенціал села, ініціатив представників великого та малого бізнесу замало – необхідні державна підтримка та чітко визначена стратегія розвитку на короткостроковий і довгостроковий періоди.

Розвиток сільської території починається з кожного, хто на ній проживає, його внеску, з розширення діяльності малого та середнього бізнесу, який не лише забезпечуватиме прибутки, а й працюватиме для людей. Враховуючи особливості сільських територій, їх унікальний потенціал, наявні ресурси, раціональність їх використання, можна націлюватися на вітчизняних та закордонних інвесторів, виробників та іноземних донорів.

1.2. Концептуальні основи диференціації розвитку сільських територій

У сучасних умовах повномасштабної війни для сільських територій, які мають можливість безперешкодно функціонувати, зараз головне – забезпечити наповнення місцевих бюджетів: через здійснення інвентаризації земель, створення

належних умов для підприємців, що в результаті дасть змогу створити нові робочі місця та збільшити дохідну частину бюджету сільських територіальних громад.

Для обґрунтування диференціації розвитку сільських територій доцільно правильно обрати стратегію розвитку, яка має ґрунтуватися на вивченому зарубіжному досвіді та дослідженні наявних концепцій розвитку територій.

Серед базових концепцій розвитку сільських територій П. О. Оліщук виділяє дві: «знизу вверх» (баварський підхід) та «зверху вниз» (австрійський підхід) [83]. У межах баварського підходу автор робить акцент на розвитку навчання, дії громад та їх консолідації, співфінансуванні, на місцевих умовах та місцевих ініціативах. У межах австрійського підходу увага зосереджена на спеціальних програмах розвитку, інституційній підтримці, координації, участі органів влади, активності громадян, системному підході та місцевих ініціативах. Відзначаючи єдність у підходах використання місцевих ініціатив, зазначимо їх важливість для сільських територій.

Активізація місцевих ініціатив зумовлена не лише сукупністю передумов сільських територій, а й готовністю підприємців і сільських жителів до їх виявлення. Зазначимо, що в сучасних умовах використання місцевих ініціатив є на достатньо низькому рівні, що пов'язано з недостатнім рівнем уваги місцевої влади до стимулювання цього процесу та пасивністю сільських жителів. Загалом місцеві ініціативи залежать від фінансової підтримки та розробленого інституційного механізму її отримання. Така ситуація пов'язана з наявними проблемами перетворення села на територію, яка асоціюється з високим рівнем бідності та соціального неблагополуччя, з відсутністю науково обґрунтованої цілісної концепції виведення села із соціально-економічної кризи, необхідністю розробки та практичного впровадження стратегії аграрних перетворень. «Пріоритетність підтримки тих чи інших організацій селян має базуватися на стані стійких психотипів людей та їх потенціалі до бажаних змін» [40].

Науковець В. В. Борщевський виокремлює три концепції розвитку сільських територій, які одночасно функціонують на національному та регіональному рівнях ЄС:

– концепція, яка ототожнює сільський розвиток із загальним напрямом зміни сільського господарства і агропродовольчого комплексу. Ця концепція бере за основу розвиток сектору (галузева модель);

– концепція, яка пов’язує сільський розвиток із врахуванням зменшення відмінностей між найвідсталішими сільськими районами та рештою секторів економіки (концепція зближення, перерозподільча модель);

– концепція, яка ідентифікує сільський розвиток із розвитком сільських районів загалом завдяки використанню всіх ресурсів, які наявні на їхній території (людських, фізичних, природних, ландшафтних тощо), інтеграції між усіма компонентами та галузями на місцевому рівні. Ця концепція використовує можливості території в найширшому її розумінні (територіальна модель) [114, с. 19].

У сучасних умовах діє Концепція розвитку сільських територій [52], у межах якої обґрунтовано «головні пріоритети розвитку сільських територій та механізм підготовки аграрного та сільського сектору держави до функціонування в умовах зони вільної торгівлі з ЄС». Згідно з цією концепцією сільський розвиток реалізується трьома варіантами:

1. Посиленням сформованих тенденцій, продовженням комерціалізації сільськогосподарського виробництва, що супроводжується поширенням потужних сільськогосподарських товаровиробників з їх низькою соціальною та екологічною відповідальністю. При цьому роль держави у підтримці розвитку сільських територій незначна. За таких умов прискорюватимуться знелюднення села і деградація його потенціалу.

2. За допомогою збільшення обсягів державної підтримки розвитку сільського господарства та соціальної інфраструктури; декларування окремих соціально-економічних і екологічних заходів, а також диверсифікації сільської економіки за відсутності реального механізму і фінансових джерел їх реалізації. Такий підхід частково сприятиме поліпшенню матеріального становища й умов проживання сільського населення, проте не забезпечить вирішення проблем зайнятості, екологічної безпе-

ки сільськогосподарського виробництва і проживання, поступального розвитку територіальних громад села, селища.

3. Створенням умов для забезпечення комплексного розвитку сільських територій в інтересах суспільства. Такий підхід передбачає раціональне формування конкурентоспроможного багатогалузевого і багатокладного сільського господарства, диверсифікованої сільської економіки, сприятливого середовища проживання на основі нарощування людського і соціального капіталу та розвитку партнерства держави і бізнесу. Такий підхід забезпечить можливість реформувати систему управління розвитком сільських територій, активізувати ініціативність та відповідальність територіальних громад сіл, селищ, розширити сферу прикладання праці, збільшити доходи сільського населення і доступність базових послуг, нормалізувати демографічну ситуацію на переважній частині сільських територій [52]. Проте ця концепція не враховує особливості географічного розміщення сільської території та впливу місцевого розвитку на сільський, що забезпечується територіальною віддаленістю села від міста. Чим далі село від міста, тим менше можливостей для розвитку.

Також у сучасних умовах розроблений проєкт «Про схвалення Концепції стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях до 2030 року», метою якого є «створення необхідних організаційних, правових та фінансових передумов для ефективного формування та реалізації державної політики у сфері стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва на сільських територіях, в тому числі сімейних фермерських господарств, визначення основних пріоритетів політики та шляхів їх реалізації, спрямованих на стимулювання розвитку малих і середніх виробників сільськогосподарської продукції, покращення умов господарювання у сільській місцевості, підвищення добробуту сільського населення, запобігання зростанню бідності та депопуляції сільських територій України» [106].

Дослідивши наявні концепції розвитку сільських територій, можемо вказати на переваги їх застосування:

1. Підвищення рівня самоорганізації як ключової умови реалізації підприємницької функції сільських територій. Ефективна самоорганізація населення в громаді, що забезпечує формування сприятливих умов для реалізації населенням громади права на участь у місцевому самоврядуванні, підвищення здатності територіальної громади дієво вирішувати питання місцевого значення через:

- створення нових та підтримку наявних органів самоорганізації населення;
- реалізацію повноваження для покращання якості життя населення сільських територій завдяки ефективному використанню залучених матеріально-технічних і фінансових ресурсів, коштів міського бюджету та інших видів фінансових джерел;
- формування відповідального ставлення жителів до сільської території, на якій вони проживають;
- підвищення рівня громадської активності населення та його залученості до вирішення широкого кола проблем місцевого значення на рівні мікротериторій з акцентуванням на впровадженні можливостей для оперативного реагування на виклики сьогодення та складні поточні умови підтримання життєдіяльності та життєзабезпечення відповідних громад, збільшення їх спроможності в умовах воєнного стану та відновлення територій.

2. Ініціативність у межах сільських територій реалізується через ініціативні групи, що створюються в складі 5–10 членів територіальної громади, які мають право голосу на місцевих виборах. Ініціативна група легалізується через подання до ради заяви про місцеву ініціативу. При цьому Д. Вілкокс [191] вказує на три рівні участі громади в розвитку сільської території, які сформовано у вигляді рис. 1.6.

Ця думка також підтверджується результатами проведеного нами маркетингового дослідження в межах Мукачівської та Ужгородської територіальних громад в онлайн-режимі з використанням Googleforms. В опитуванні взяло участь 448 респондентів. Зокрема за результатами опитування встановлено, що лише 2,8% респондентів готові активно брати участь

у роботі громади, 4,1% готові брати участь у роботі громади, але тільки за потреби, 64% – зовсім не готові брати участь у роботі громади, оскільки не є фахівцями цієї сфери (рис. 1.7).

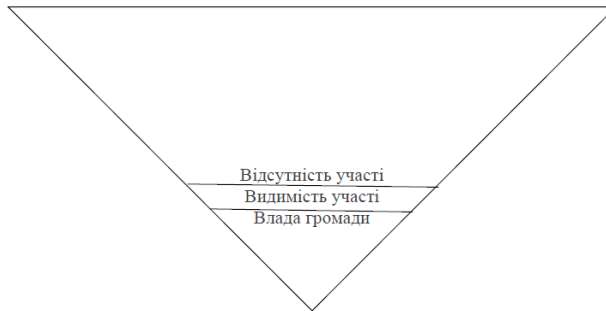

Рисунок 1.6. Формування ініціативних груп у межах сільських територій
(Удосконалено автором на основі [191])

3. Аргегованість громад забезпечується об'єднанням за певними показниками, які характерні для окремих громад, наприклад, територіально розміщених або зацікавлених у вирішенні аналогічних проблем.

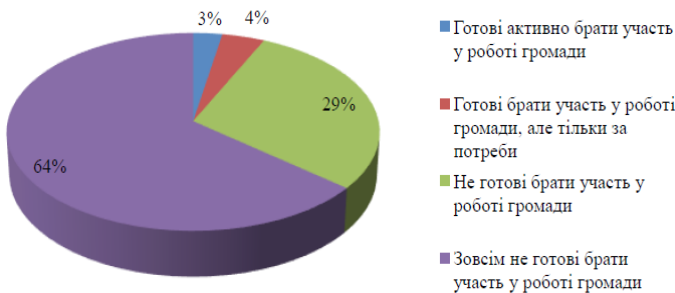

Рисунок 1.7. Результати опитування респондентів щодо їх участі в роботі територіальної громади

4. Індивідуалізований потенціал підприємців у межах сільських територій характеризується рівнем ведення підприємницької діяльності різними суб'єктами господарювання. Вона, своєю чергою, залежить від наявних ресурсів, територіального розміщення, підприємницьких здібностей керівників та їх організованості.

Таким чином, на нашу думку, основними необхідними компонентами сучасних концепцій диференціації сільських територій є: соціальні, економічні, екологічні і цифрові (рис. 1.8).

Соціальні компоненти сільських територій визначаються сільською громадою у двох аспектах: по-перше, максимально ефективним використанням наявного потенціалу сільських територій та створенням передумов для подальшого ефективного розвитку цієї сільської території; по-друге, максимально можливим задоволенням населення сільської території, його інтересів та потреб.

Рисунок 1.8. Компоненти концепцій диференціації сільських територій
(розроблено автором)

Економічні компоненти забезпечують формування та ефективний розподіл наявних ресурсів громади.

Екологічні компоненти забезпечують збереження природних ресурсів громади, їх раціональне використання.

Цифрові складові в межах громад потребують суттєвої трансформації у маркетингових, виробничих, логістичних та інших процесах, які забезпечуються громадами. Впровадження цифрових технологій потребує сучасного системного підходу, що стимулює зміни у сільській економіці, соціальній інфраструктурі, житті громад, а також в управлінні природними ресурсами. Водночас громади зіштовхуються з проблемами під час впровадження цифрових технологій у практику, серед яких недостатнє Інтернет-мережеве покриття, відсутність єдиної онлайн-платформи взаємозв'язку територіальних громад, яка б забезпечувала їхній обмін інформацією, погане володіння працівниками комп'ютерними програмами тощо.

Загалом компоненти концепцій розвитку сільських територій формуються в межах середовища функціонування сільських територій, серед яких виділимо:

Інституційне середовище сільських територій. Воно може бути сприятливим за умови узгодження інституційних інтересів суб'єктів господарювання та агентів інституту сільських територій. Інституційне середовище піддається постійній трансформації, що пов'язано з інституційними змінами, зумовленими невідповідністю між наявними інститутами і зміненими умовами, зовнішнім середовищем. Трансформація інституційного середовища ґрунтується на запровадженні інституційних технологій [69]. Інституційне середовище є одним із чинників розвитку підприємницької діяльності.

Підприємницьке середовище – це сукупність складових, що прямо чи опосередковано впливають на підприємницьку діяльність [35, с. 67]. Зазначимо, що розвиток підприємницької діяльності в межах сільських територій здійснюється з урахуванням територіального підходу (густота населення сільської території; ресурсозабезпеченість, наявність та розміщення

промислових об'єктів, віддаленість від обласних та районних центрів; сформованість соціальної та виробничої інфраструктури; родючість земель; особливості географічного розміщення; особливості сільських територій щодо спеціалізації тощо).

Територіальне середовище сільських територій характеризується наявністю природних ресурсів, які належать сільській території чи територіальній громаді та забезпечують потреби територіальних громад села, а також їх місце розташування, транспортне сполучення, логістичне забезпечення тощо.

Диверсифікаційне середовище характеризується наявністю кваліфікованої допомоги фахівців щодо ефективного розвитку маркетингу сільських територій, заохочення агротуризму (Закарпатська область активно розвиває цей напрям) тощо.

Зауважимо, що політика розвитку регіонів та громад повинна враховувати пріоритетні напрями збереження, раціоналізації використання сільських територій, розвитку сільського населення з орієнтацією на максимальну його зайнятість у різних сферах регіональної економіки, причому не обов'язково, щоб ця сфера була пов'язана зі сільським господарством. За таких умов важливою є державна та місцева підтримка соціальної мобільності сільського населення, покращання інфраструктури, поширення позитивного впливу міст на сільські території, особливо на ті, які територіально близько розміщені до останніх. Як зазначає А. Ткачук, «розвиток громад і регіонів має відбуватись на основі системи планувальних документів, підготовка яких має вестись на умовах широкої інклюзії, вивченні потреб, врахування інтересів різних груп населення, різних рівнів управління. Кожен стратегічний документ має мати план/програму реалізації, яка складається із зрозумілих для реалізації проектів, індикаторів досягнення цілей, системи моніторингу, оцінки та контролю. Всі плани/програми мають мати визначені джерела фінансування» [141].

Зазначимо, що в межах кожної області розроблено концепції стійкого розвитку сільських територій, який є одним зі стратегічних планів. Наприклад, у межах Закарпатської області розроблено концепцію стійкого розвитку сільських територій Закарпатської області на 2020–2027 рр. [53]. Основ-

на мета розробки концепцій полягає у з'ясуванні та аналізі ключових проблем розвитку сільських територій, задіянні важелів соціально-економічного та управлінського характеру, спрямованих на досягнення якісно нового рівня розвитку села, який забезпечує комплексне вирішення економічних, соціальних та екологічних завдань, ефективну реалізацію соціального, природно-ресурсного та транскордонного потенціалу сільських територіальних громад з метою підвищення стандартів якості життя сільського населення.

На основі аналізу об'єктивної ситуації, дослідження внутрішніх переваг, можливостей, загроз та обмежень концепцій розвитку сільських територій доцільно розробити нову політику щодо регіонального розвитку, з урахуванням сучасного воєнного стану та його впливу на ситуацію в Україні загалом та зокрема в регіонах і територіальних громадах.

Важливо також враховувати необхідність зеленої відбудови аграрного сектору та сільської місцевості, що спрямовано на сталий розвиток громад і країни, повноцінну розбудову та інтеграцію до європейської спільноти. Особливої актуальності це питання набуває у післявоєнний період російсько-української повномасштабної війни. Відповідно з метою досягнення високих результатів зеленої відбудови, остання має:

- 1) одночасно реалізовуватися багатьма суб'єктами в кількох секторах;
- 2) максимально можливо усунути перешкоди на шляху «зелених» інвестицій;
- 3) замінити прямі та непрямі цінові субсидії на тепло незалежними від споживання та більш таргетованими субсидіями для вразливих груп споживачів;
- 4) пріоритезувати довгострокову ефективність «зелених» технологій протягом усього їх життєвого циклу за допомогою розробки державних програм;
- 5) націлюватися на відбудову з використанням нових технологій;
- 6) впроваджувати електрифікацію економіки та враховувати необхідність виробництва водню за допомогою сучасних відновлюваних джерел енергії.

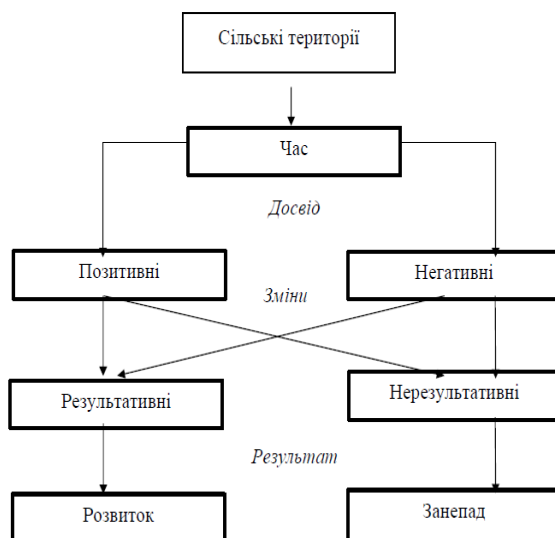

Рисунок 1.9. Вплив часового чинника на розвиток сільських територій (розроблено автором)

Загалом вважаємо, що вдосконалення концепцій розвитку сільських територій здійснюється під впливом чинників:

1. Часового, який може забезпечувати позитивні/негативні зміни, стимулює до набуття досвіду негативного/позитивного та забезпечує розвиток/занепад. Графічно вплив часового чинника на розвиток сільських територій подано на рис. 1.9.

2. Розвитку підприємницької діяльності, що є однією з умов покращання добробуту населення через створення нових робочих місць, внесення податків до місцевих бюджетів, зацікавлення інвесторів та інтенсифікацію соціальної мобільності. Саме розвиток малого та середнього бізнесу є стимулюючим чинником формування проактивної верстви населення країни та забезпечує трансформацію адмінпарату держави.

3. Державної підтримки різних сфер діяльності. Це особливо актуально в контексті масштабного плану відновлення, який сьогодні напрацьовується Урядом України. Очікується, що перша фаза відновлення триватиме близько 3–9 місяців. Протягом цього періоду підприємства відновлять свою діяльність, створять робочі місця та вакансії, втрачені під час вій-

ни, і повернуться до виробництва товарів та послуг мирного часу. Відновлення інфраструктури та капіталу займе більше часу – до 5–10 років [93].

4. Воєнний стан в країні впливає на дії підприємців та фізичних осіб. Він передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Згідно зі ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», у державі або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) може запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану, та залучати їх в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб Збройних сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та системи забезпечення життєдіяльності населення і не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки осіб. За працівниками, залученими до виконання суспільно корисних робіт, на час виконання таких робіт зберігається попереднє місце роботи (посада). Порядок залучення працездатних осіб в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт та питання їхнього соціального захисту з урахуванням вимог закону визначаються Кабінетом Міністрів України. Також дозволяється використовувати потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи, прово-

дити інші зміни виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю [101].

Від початку повномасштабного вторгнення РФ на територію нашої держави сільські території Східного регіону та й загалом агропромисловий комплекс України опинилися у надскладних умовах. Найбільшою загрозою для економіки та виживання країни в умовах війни був би повний зрив посівної кампанії. Тому уряд в екстреному порядку підготував низку законодавчих нововведень, які мають на меті захистити агросектор в умовах воєнного стану та допомогти максимально стабілізувати ситуацію. Зокрема запропоновано спрощену процедуру передачі в оренду всіх сільськогосподарських земель державної та комунальної власності, крім тих, що перебувають у постійному користуванні громадян та приватних юридичних осіб, громадських організацій тощо.

Враховуючи визначені базові чинники впливу на розвиток сільських територій, сформуємо алгоритм процесу реалізації концепції розвитку сільських територій. Доцільно зазначити, що процес реалізації неможливий без індивідуального підходу до розвитку сільської території, наприклад, з врахуванням місцевих ініціатив територіальних сільських громад.

В основу розробки ефективної концепції розвитку сільських територій повинні бути покладені наукові підходи, які забезпечать їй прогнозованість, економічність, екологічність, соціальність, гнучкість, цілеспрямованість, синергізм, динамічність. Вбачаємо необхідність формування концептуального змісту розвитку сільської території (рис. 1.10).

На підставі проведених досліджень змісту процесу розробки стратегії розвитку сільських територій доцільно відзначити, що вони повинні враховувати і регіональний розвиток, а також складові концепції сталого розвитку, яка є основою як регіонального розвитку, так і розвитку будь-якої території.

Зазначимо, що сільський розвиток є також важливою частиною Спільної сільськогосподарської політики ЄС на 2021–2027 роки, основна мета якої – зміцнення соціальної, екологічної та економічної стійкості сільських територій, покращання соціально-економічної структури та зайнятості у сільській міс-

цевості [92]. У 2021–2027 роках на розвиток сільського господарства в Євросоюзі планують виділити 387 мільярдів євро. Також у межах аграрної реформи передбачені інвестиції в захист довкілля та боротьбу зі змінами клімату. На відміну від України, джерелом фінансування програм розвитку АПК в ЄС є як національні бюджети країн-членів, так і спільний бюджет Євросоюзу, який становить усього 1% ВВП ЄС.

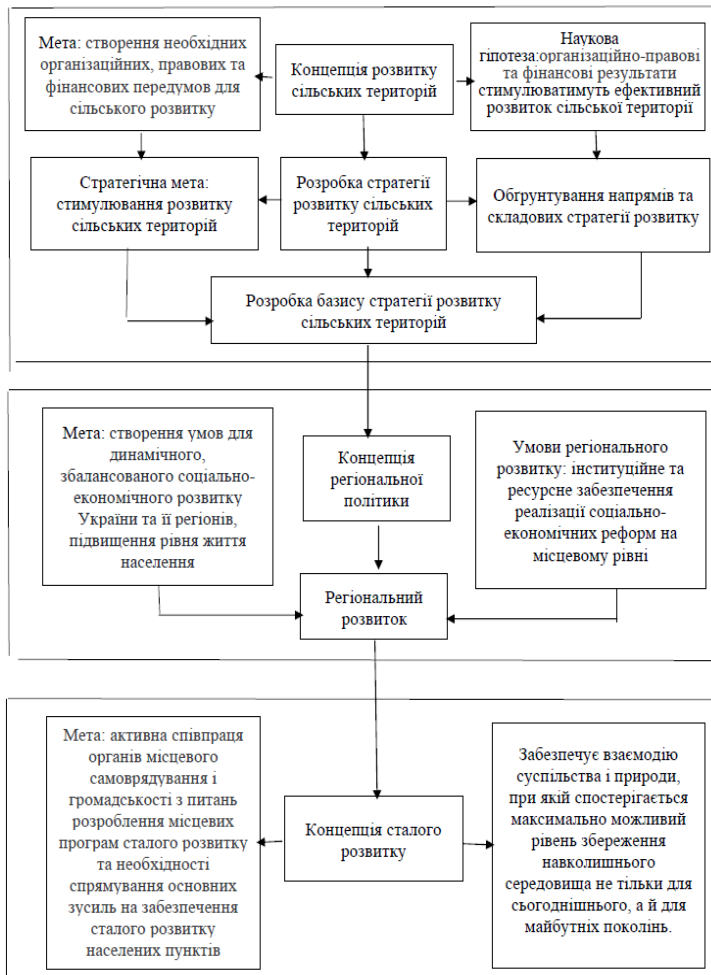

Рисунок 1.10. Концептуальний зміст процесу розробки стратегії розвитку сільських територій
(розроблено автором)

Частка Спільної сільськогосподарської політики як найбільшої програми ЄС поступово зменшується з 80 % спільного бюджету ЄС у 90-х роках ХХ ст. до нинішніх 38 %. За обсягами фінансування разом з аналогічними національними програмами вона перевищує бюджет аналогічної програми США як частки ВВП, проте є середньою для 34 найбільш розвинених країн світу – членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [59].

Дослідження базових та сучасних концепцій розвитку сільських територій, їхніх складових компонентів, чинників впливу на їх зміни забезпечує основу системи сільського розвитку. Отже, сучасний розвиток сільських територій формує середовище функціонування, яке створене під впливом набутого досвіду як вітчизняними, так і зарубіжними підприємцями, аграріями, чинників зовнішнього і внутрішнього середовища та підтримки різних державних і недержавних організацій (рис. 1.11).

Середовище функціонування сільських територій формується з таких основних складових:

1) економічної, яка забезпечує: впровадження інновацій у сільське, лісове та рибне господарства та в сільській місцевості; фінансову підтримку виробників у районах з несприятливими природно-кліматичними умовами (наприклад, у гірських районах); покриття збитків, завданих стихійним лихом; надання податкових преференцій фермерам, які розвивають сільські території;

2) соціальної, яка забезпечує: розвиток сільського зеленого туризму; інвестиції в освіту; розробку консалтингових програм і консалтингових послуг; реалізацію програм підтримки та примноження культурної спадщини;

3) екологічної, що спрямована на: розроблення програм раціонального використання природних ресурсів; перехід до органічного сільського господарства; заохочення фермерів до екологізації своєї діяльності та дотримання принципів належної сільськогосподарської практики; збереження біорозмаїття [182];

4) цифрової, яка націлена на розробку та впровадження державних програм щодо підтримки цифрових стратегій, використання державних онлайн-платформ цифрового сільського

господарства; повномасштабне мережеве покриття, забезпечення отримання навичок роботи з цифровими технологіями тощо.

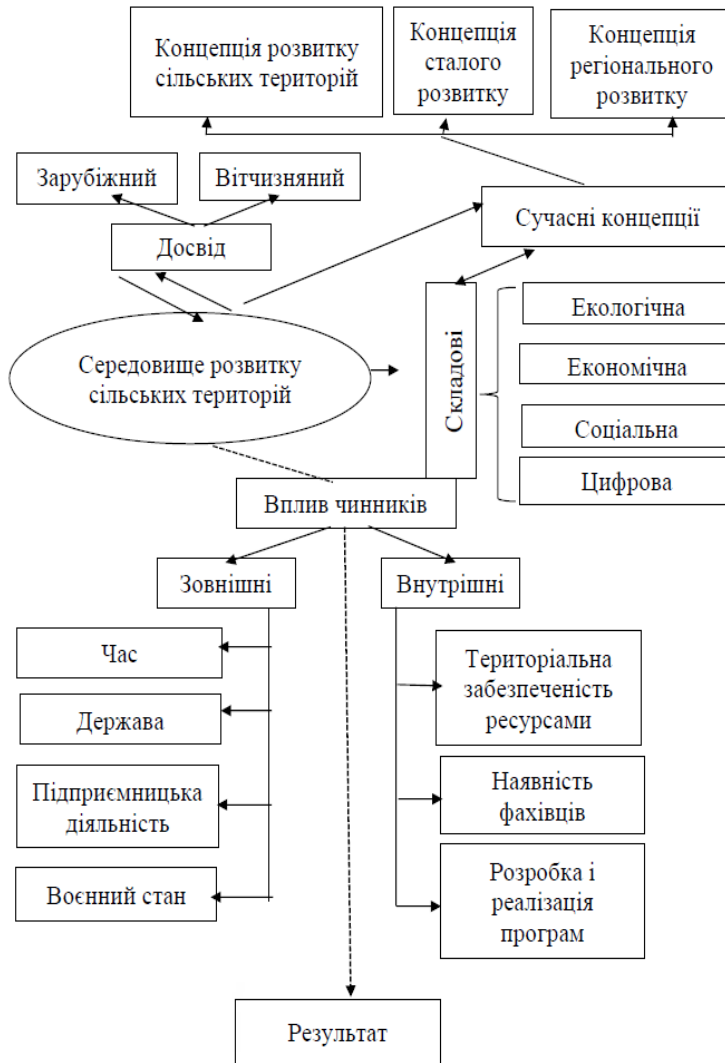

Рисунок 1.11. Середовище функціонування сільських територій (розроблено автором)

Усі ці складові одночасно враховуються суб'єктами регулювання розвитку сільських територій на різних рівнях: мікро-, мезо-, макро- та мегарівнях (рис. 1.12).

Рисунок 1.12. Рівні регулювання розвитку сільських територій (розроблено автором)

Ключовими елементами розвитку сільських територій, що визначають їх зміст, на думку О. В. Лазаревої, є:

- «цінність робіт та послуг, що пропонує агропідприємство для зовнішніх користувачів;
- можливі постачальники сировини та матеріалів, що необхідні для ведення бізнесу на селі (невистачаючий посадковий матеріал, добрива та ін.);
- активи, що продукує сільгосппідприємство для створення ціннісних послуг та життєзабезпечення як власної громади, так і зовнішніх користувачів;
- фінансова модель громади села, що визначає як структуру її витрат, так і способи отримання прибутку» [61, с. 114].

Як зазначають В. В. Готра та А. Я. Ковач, одним зі стратегічних напрямів розвитку українських сільських територій повинна бути «...обслуговуюча кооперація, державна підтримка якої має включати: диференціацію податків, оптимізацію ціноутворення, забезпечення правового захисту майна кооперативів, реструктуризацію заборгованості, правове забезпечення розвитку кооперативного сектору та інше» [33, с. 155].

Загалом вважаємо, що розвиток сільських територій націлений на:

- сприяння взаємному розумінню політик розвитку сільських територій;
- обмін найкращими практиками щодо механізмів підтримки політики розвитку сільських територій;
- обмін знаннями та найкращими практиками щодо політики розвитку сільських територій з метою сприяння економічному добробуту сільських громад.

1.3. Методологічні підходи

до диференціації розвитку сільських територій

Поняття «методологія» має різні походження, наприклад, у перекладі з давньогрецької воно складається з двох слів: μέθοδος та λόγος, що відповідно означає «шлях за чимось» та думка, причина, у перекладі з грецької слово «μεθόδολογία» означає учення про способи [70]. За дослідженням К. С. Салиги, «методологія – це вчення про систему методів наукового пізнання, вчення про застосування принципів, категорій, законів діалектики і науки до процесу пізнання і практики на користь здобуття нових знань» [120]. У сучасних умовах особливо важливим є обґрунтування методології дослідження, яке має системний характер та лягає в основу сучасних теорій припущень і аналізу.

У процесі вивчення диференціації розвитку сільських територій застосовано діалектичний підхід до явищ, що вивчалися в історичному аспекті, згідно з яким усі процеси розвитку/занепаду досліджувалися у взаємодії та взаємозв'язку з різними економічними, соціальними, екологічними та цифровими процесами.

Для подальшого дослідження диференціації розвитку сільських територій обґрунтуємо основні етапи його проведення (рис. 1.13).

На першому – базовому – етапі здійснюється дослідження основних категорій, які використовуватимуться в процесі наукової роботи, обґрунтовуються концептуальні основи ди-

ференціації розвитку сільських територій. Мається на увазі виявлення причин диференціації розвитку. Відповідно до мети дослідження об'єктом диференціації розвитку сільських територій є ті ж сільські території.

Рисунок 1.13. Етапи проведення дослідження диференціації розвитку сільських територій
(розроблено автором)

Основними завданнями теоретичного дослідження є: обґрунтувати поняття «сільські території», «диференціація розвитку сільських територій»; розкрити сутність концепцій, які покладено в основу розвитку сільських територій (концепція сталого розвитку, концепція регіонального розвитку),

та обґрунтувати чинники впливу на реалізацію концепцій, дослідити середовище функціонування сільських територій.

На другому – аналітично-дослідницькому – етапі здійснюється аналіз ресурсної спроможності розвитку сільських територіальних громад, їх економічного потенціалу та чинників впливу на диференціацію розвитку сільських територій. Загалом, здійснюючи дослідження розвитку сільських територіальних громад Закарпатської області, можна отримати об'єктивну інформацію про економічний стан і спрогнозувати його розвиток, а отже, виявити конкурентні переваги сільських територій, дослідити чинники, які впливають на їх розвиток/занепад. Доцільно відзначити, що кожна сільська територіальна громада має свої особливості розвитку залежно від територіального розміщення, місцевих ініціатив, наявності ресурсного потенціалу тощо.

Диференціація розвитку сільських територій характеризується такими узагальненими індикаторами:

- 1) покращанням добробуту сільського населення;
- 2) покращанням якості природних ресурсів;
- 3) ефективним веденням підприємницької діяльності.

Вважаємо, що досягти високих рівнів вказаних індикаторів можливо за умови дотримання принципів розвитку сільських територій, які систематизовано на рис. 1.14.

До таких принципів віднесемо:

1. Комплексність – означає ефективне та результативне використання всіх видів ресурсів сільських територій (людських, природних, виробничих тощо), які забезпечують поліпшення якості життя і економічного добробуту людей, що проживають у селах. Ефективність виробництва на практиці тривалий час оцінювалася використанням лише якогось одного чинника виробництва (наприклад, робочої сили або матеріально-технічних ресурсів). Тому останніми роками для всебічного вимірювання ефективності застосовують інтегруючий показник, який враховує різноспрямованість руху окремих показників – земельних, трудових, технічних і матеріальних ресурсів [137].

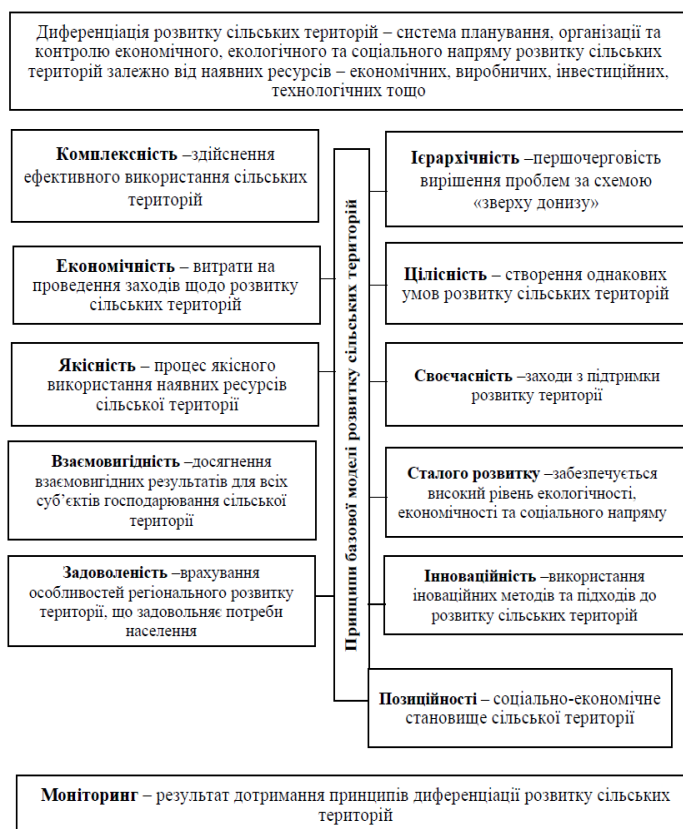

Рисунок 1.14. Принципи формування та здійснення процесу диференціації розвитку сільських територій
(розроблено автором)

2. Економічність – забезпечує оптимізацію та раціоналізацію витрат на проведення заходів щодо розвитку сільських територій, які націлено на підвищення рівня фінансової спроможності. Така фінансова спроможність вирішується завдяки розвитку економіки на своїх територіях, забезпеченню стратегічного управління розвитком територій, її популяризації, сприяння залученню інвестицій, підтримці місцевого бізнесу та розвитку галузей.

3. Якісність – процес якісного та ефективного використання наявних ресурсів через рівномірний розвиток, раціональність використання сільських територій та наявних ресурсів.

4. Взаємовигідність означає досягнення взаємовигідних результатів для всіх суб'єктів господарювання, які розміщуються та функціонують на сільській території. Важливо розуміти, що принцип взаємовигідності реалізується не тільки в межах сільської території, а й далеко за нею. Наприклад, організація співробітництва між міськими та сільськими територіями може здійснюватися на основі взаємовигідної кооперації, використання наявних переваг з метою наближення сільських територій до джерел концентрації інновацій, розподілу повноважень, соціального та фінансового капіталу, інвестицій, до об'єктів соціальної, транспортної інфраструктури, притаманних міським поселенням, разом з активнішим використанням ресурсів, які наявні на сільській території.

5. Задоволеність – врахування особливостей регіонального розвитку території, що задовольняє потреби населення.

6. Ієрархічність забезпечує першочерговість вирішення проблем за схемою «зверху донизу» від найбільш нагальних проблем, які потребують негайного втручання, до найменш важливих.

7. Цілісність – створення однакових умов розвитку сільських територій.

8. Своєчасність забезпечує виконання заходів із підтримки розвитку території та залучення стейкхолдерів до цього процесу.

9. Принцип сталого розвитку забезпечує високий рівень екологічності, економічності та соціального напрямку розвитку сільської території.

10. Інноваційність – використання іноваційних методів та підходів до розвитку сільських територій. Як зазначають Л. М. Газуда, В. А. Герцег, «...інноваційні ідеї щодо забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій повинні імплементуватися не тільки в державні програми та стратегії, а й у механізми їх реалізації як на макро-, так і на мікрорівні. Для цього необхідно здійснювати моніторинг формування та реалізації державних стратегій розвитку сільських територій, використання сучасних концепцій» [17, с. 48].

Водночас В. М. Бондаренко і О. В. Бондаренко виділяють ще й принцип позиційності, що враховує просторове поло-

ження земель щодо інших природних і антропогенних об'єктів, тобто соціально-економічне становище [9, с. 15].

Досвід зарубіжних країн свідчить, що з початку ХХ ст. основними принципами політики розвитку сільських територій була підтримка виробництва та бізнесу загалом. При цьому основна увага приділялась розвитку диверсифікації виробництва та інфраструктури села. Проте згодом вказані цілі були переглянуті та увагу було зацентровано на підвищенні якості життя населення в цілому [58, с. 228].

Результативною ознакою дотримання вказаних принципів є їх моніторинг за певний період часу.

Отже, результативними ознаками розвитку сільської території є:

1) рівень якості життя, що визначається тривалістю життя людини, станом її здоров'я, дохід, який вимірюється на душу населення, середня заробітна плата, рівень зайнятості та рівень освіти;

2) рівень якості навколишнього середовища та його поліпшення, що визначається комплексом технологічних заходів (розробка і впровадження нових технологій, утилізації відходів, електрифікації виробництва, побуту та транспорту);

3) ефективність використання потенціалу. Як вважають М. В. Місюк, Б. Б. Бец, «...оцінка фактичного рівня реалізації потенціалу на кожному рівні набуває вигляду відношення ефекту у формі кількісно вимірних ресурсів вищого рівня до ресурсів рівня, що оцінюється». У формальному вигляді таке відношення відображається так:

$$RP_{ij} = \frac{E_{jk}}{R_{ij}} = \frac{R_{k(j+b)}}{R_{ij}},$$
$$E_{jk} = R_{k(j+b)}, \quad (1.1)$$

де RP_{ij} — рівень реалізації потенціалу у розрізі ресурсу i -го виду j -го рівня;

E_{jk} — ефект k -го виду, який утворюється на j -му рівні;

R_{ij} — обсяг використаного ресурсу i -го виду j -го рівня;

$R_{k(j+b)}$ – обсяг ресурсу k -го виду, створеного на базі ресурсів j -го рівня, який одночасно є ресурсом наступного $(i + b)$ -го рівня (або другого, або третього) [71, с. 100];

4) рівень охорони здоров'я, який визначається кількістю закладів охорони здоров'я, доступністю медичної допомоги для кожного сільського жителя, наявністю сучасного обладнання, включаючи телемедицину та службовий транспорт;

5) рівень забезпечення соціальною інфраструктурою сільської території;

6) економічний розвиток сільської території, що характеризується рівнем дохідності земель громади, рівнем надходжень до загального фонду сільської громади.

Оцінка рівня соціально-економічного розвитку сільських територій має репрезентувати інформацію про поточне її становище завдяки розрахунку певних індикаторів. Економічним критерієм розвитку сільської території є здатність підприємницьких структур, що тут функціонують, в умовах вільної конкуренції забезпечувати виробництво продукції згідно з ринковим попитом. Її реалізація впливає на задоволення споживчих потреб населення сільської території, визначає рівень економічної вигоди суб'єктів господарювання та рівень добробуту сільських жителів [95].

Під впливом досліджуваних чинників, ознак розвитку/ занепаду наявних проблем розвитку сільських територій останні формують та розвивають економічні цикли розвитку сільських територій. Нагадаємо, що цикл – сукупність процесів, робіт, операцій, які утворюють закінчену кругову послідовність [47]. Сьогодні вчені розглядають економічні, політичні, цивілізаційні системні цикли [14]. «Відбувається розвиток єдиної теорії соціально-економічних циклів і криз, в межах якої досліджуються вікові цикли, а також тисячолітні цикли, що пов'язані з історією розвитку людства» [47]. Дослідник М. І. Іщенко також доводить наявність ефекту синхронізації, коли цикли накладаються одне на одного. Коли збігаються різні цикли у фазі кризи, то це значно її поглиблює.

Продовжуючи вивчення теорії циклів, ми застосуємо їх для розвитку сільських територій. На нашу думку, економічні цикли розвитку сільських територій складаються з послідовних складових: зародження, зростання, зрілість, насичення, спад. При цьому вони можуть змінювати один одного залежно від впливу чинників на розвиток, не впорядковуючи вказану закономірну послідовність (рис. 1.15).

Найгіршою є фаза спаду. Ця фаза характеризується впливом найбільш негативних чинників на розвиток сільських територій. Зокрема, війна. Такий стан є характерним у сучасному світі для східних територій України, яким потрібен час та ресурси для їх відновлення.

Фаза зростання означає, що в сільські території активно вкладаються інвестиційні ресурси, спостерігається розвиток підприємницької діяльності та місцевих ініціатив.

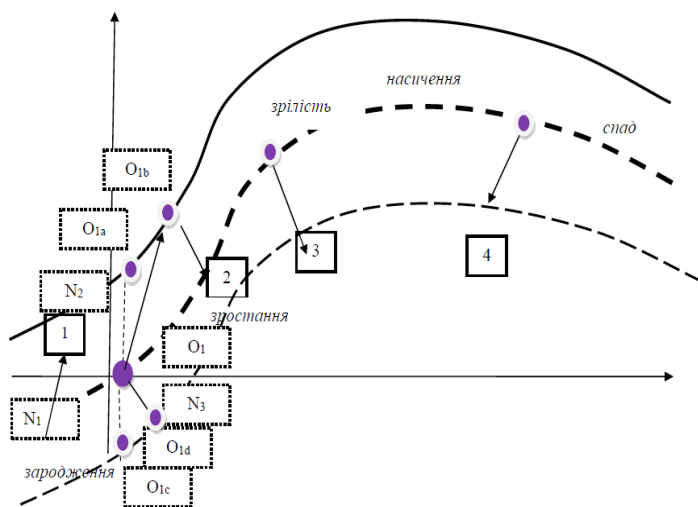

Рисунок 1.15. Крива циклу розвитку сільських територій
(досліджено автором)

Фаза зрілості характеризується високим рівнем прибутковості, коли сільські території вивчили свої переваги та акцентують на них увагу, підприємці стимулюють надходження до бюджету, що забезпечує їх розвиток.

Фаза насичення може максимально довго тривати. Зростання інвестиційних ресурсів, участь у грантах та розвиток підприємницької діяльності стимулюють довготривалість цієї фази, оскільки забезпечують прибутковість територіальної громади та зростання місцевих податків.

Фаза зародження характерна для депресивних територій, темпи розвитку в яких були негативні, та територій, які характеризуються низькими показниками соціально-економічного розвитку і занепадом інвестиційної діяльності, недосконалою структурою економіки та досить низьким рівнем життя населення і загалом неспроможні забезпечити самовідтворення.

У практичних умовах економічні цикли накладаються один на одного, створюючи одну криву, яка забезпечує свої коливання відносно усередненої лінії. Наявність зазначених фаз змінюється залежно від показників впливу на розвиток сільської території: діяльності підприємств, інвестиційних ресурсів та ресурсів території, місцевих ініціатив тощо.

Крім того, на сільські території можуть впливати чинники, які дають негативний результат та стимулюють цикл «спад».

Зазначимо, що зміна розвитку сільської території залежить від впливу чинників: політичних, економічних, інвестиційних, соціальних тощо – та є мінливою. Приміром, пряма N1 під впливом чинників може змінювати свою траєкторію та перетворюватись на пряму N2 чи N3. Відповідно точки прямої N1 також можуть змінювати траєкторію залежно від навколишнього середовища, впливу чинників та переходити в різні умовні точки (рис. 1.16), що характерно для попереднього рисунка.

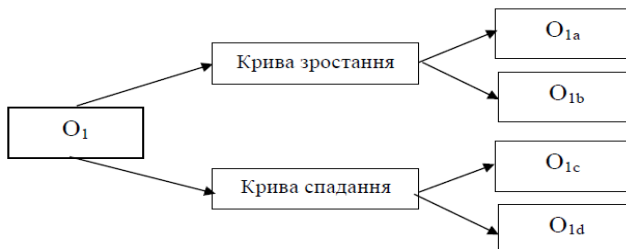

Рисунок 1.16. Зміна поведінки точок кривої залежно від впливу середовища (досліджено автором)

Розвиток сільської території, на нашу думку, починається з виявлення певної складової/сфери, яка забезпечує її розвиток, наприклад, туристична галузь. Відповідно до цього розробляється кластерна система розвитку сільських територій, які активно розвивають туризм. Але ці галузі та напрями діяльності для кожних сільських територій можуть різнитися.

На третьому – прогнозно-результативному – етапі розробляється механізм стимулювання розвитку сільських територіальних громад з врахуванням децентралізації; прогнозні сценарії розвитку сільських територіальних громад; здійснюється кластеризація, як основа механізму подолання диференціації розвитку сільських територій. Цей підхід дозволить чітко виявити територіальні громади з однаковою спеціалізацією, наявними ресурсами та забезпечить стимулювання їх розвитку.

Зазначимо, що всі ці етапи супроводжуються також наявними проблемами розвитку сільської території. Зокрема Л. М. Бойко вказує на такі:

- 1) відсутність дієвих програм державної підтримки підприємницьких ініціатив та інноваційних ідей на селі,
- 2) відсутність належних можливостей для професійної перепідготовки та перекваліфікації жителів сільських територій;
- 3) недоступність інформаційного забезпечення розвитку несільськогосподарських видів діяльності у сільській місцевості [8];
- 4) неповна зайнятість сільського населення.

Тому для усунення наявних проблем розвитку сільської території державним органам доцільно зацентрувати увагу на:

- 1) розробці та практичному впровадженні програм підтримки та розвитку сільських територій, перепідготовки та перекваліфікації населення відповідно до потреб сільської громади;
- 2) наданні державних субвенцій для сільських територіальних громад, зокрема на охорону здоров'я, освіти, культуру, соціальний захист тощо;
- 3) започаткуванні, підтримці та розвитку несільськогосподарського бізнесу на сільських територіях.

Місцевим органам доцільно звертати увагу на:

- 1) зростання привабливості сільських територій для підвищення їх конкурентоспроможності;
- 2) поінформованість інвесторів про переваги сільської території, акцентуючи увагу на розвинутих напрямках чи галузях;
- 3) поліпшення природного середовища сільської територіальної громади;
- 4) покращання якості життя сільського населення;
- 5) розробку та реалізацію стратегії розвитку територіальної громади.

Населення та підприємства в межах сільських територій повинні зацентрувати увагу на зменшенні рівня викидів у навколишнє середовище; мотивації до використання соціально відповідальних принципів.

При цьому важливо розуміти, що вирішення будь-яких питань можливе за умови співпраці державних, місцевих органів влади, підприємців та населення сільської територіальної громади. Важливо розуміти необхідність комплексного підходу до вирішення проблем, сформувавши ієрархію пріоритетів та певний рівень підпорядкування, у межах якого основна мета – задоволення потреб населення територіальної громади.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

2.1. Загальна характеристика територіальних громад

Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.06.2020 р. щодо створення адміністративних центрів та затвердження територій громад в Україні було створено 1470 територіальних громад (з урахуванням 31 територіальної громади на непідконтрольній території в межах Донецької та Луганської областей) [36].

Згідно з даними сайту «Децентралізація дає можливість», в Україні в межах 119 районів створено 1439 територіальних громад, які загалом нараховують 27833 населені пункти. Нами сформовано рейтинг областей за кількістю територіальних громад, згідно з яким у першу десятку увійшли: Одеська, Дніпропетровська, Львівська, Київська, Запорізька, Житомирська, Черкаська, Закарпатська, Рівненська, Вінницька. Відповідно вони складають найбільшу кількість і становлять 49,3 % всіх територіальних громад України (табл. 2.1). Зазначимо, що найбільшу кількість територіальних громад має Одеська обл. – 91 од. У межах цієї області розташовані 1173 населені пункти та сім районів. Найменшу кількість територіальних громад охоплює Луганська обл. – 26 од., у межах якої розташовані 544 населені пункти та чотири райони. При цьому різниця між останньою – Луганською – областю і передостанньою – Донецькою – становить 20 територіальних громад. Середнє значення за областями становить близько 60 територіальних громад. Зокрема серед областей, які містять саме таку кількість громад, – Полтавська і Хмельницька області.

Зазначимо, що найбільша кількість населених пунктів у Львівській області – 1928 од., і ця область посідає 3-тє місце за кількістю територіальних громад.

Закарпатська область посідає 8-му позицію рейтингу областей за кількістю територіальних громад. Станом на 2017 р. Закарпатська область була чи не найостаннішою за рейтин-

гом реалізації реформи децентралізації. На 2020 р. вона дещо покращила свої позиції і не входить до складу найгірших областей за цим показником. Саме ця область є об'єктом нашого дослідження. Проведемо аналіз Закарпатської області більш детально. У Закарпатській області у 2020 р. було створено новий адмінтерустрій, який налічує шість районів: Ужгородський, Мукачівський, Хустський, Тячівський, Берегівський і Рахівський – та 64 ОТГ (рис. 2.1).

Таблиця 2.1. Кількість районів і територіальних громад України (станом на 01.01.2023 р.) [37]

Область	Кількість районів	Кількість територіальних громад	Кількість населених пунктів	Рейтинг за кількістю територіальних громад
Вінницька	6	63	1503	10
Волинська	4	54	1087	17
Дніпропетровська	7	86	1501	2
Донецька	5	46	856	23
Житомирська	6	66	1668	6
Закарпатська	6	64	605	8
Запорізька	5	67	953	5
Івано-Франківська	6	62	804	11
Київська	7	69	1180	4
Кіровоградська	4	49	1029	21
Луганська	4	26	544	24
Львівська	7	73	1928	3
Миколаївська	4	52	911	18
Одеська	7	91	1173	1
Полтавська	4	60	1841	12
Рівненська	4	64	1026	9
Сумська	5	51	1490	20
Тернопільська	3	55	1058	16
Харківська	7	56	1746	15
Херсонська	5	49	698	22
Хмельницька	3	60	1451	13

Продовження таблиці 2.1

Область	Кількість районів	Кількість територіальних громад	Кількість населених пунктів	Рейтинг за кількістю територіальних громад
Черкаська	4	66	854	7
Чернівецька	3	52	417	19
Чернігівська	5	57	1510	14
м. Київ	0	1	0	25
Всього в Україні	119	1439	27833	

Рисунок 2.1. Адміністративна територія Закарпатської області*
(Джерело: [88])

Розвиток громади характеризується різними аспектами, включаючи соціальний, економічний, культурний та інфраструктурний розвиток. Проте загалом такий розвиток визначається порівнянням поліпшення життєвих умов жителів за певний період часу (п'ять, десять і більше років). Таке покращання визначається забезпеченням доступу до освіти та охорони здоров'я, розвитком підприємництва та створенням робочих місць, збереженням і відновленням культурної

спадщини, покращанням інфраструктури, водопостачання, відведення каналізації, дорожньої мережі та інших життєво важливих систем. Також важливо забезпечити участь громади в процесі ухвалення рішень та розвиток механізмів самоврядування, що сприяє зміцненню громадянського суспільства й підвищенню самостійності громади.

На думку Ю. Б. Шпильової та М. В. Ільїної, розвиток громади складається з таких етапів, що замкнені в цикл: розвиток капіталів (результатом є підвищення спроможності громади), організація громади (результатом є мобілізація громади і визначення зацікавлених сторін), визначення перспектив розвитку (результатом є формування спільного бачення майбутнього), визначення активів (результатом є створення «карти активів»), планування діяльності (результатом є розроблення плану дій з розвитку громади), реалізація програм, проєктів, вжиття заходів з розвитку (результатом є поліпшення якості життя, розв'язання проблем громади), оцінювання діяльності (результатом є коригування програм та планів) [165, с. 67].

Кожна територіальна громада наділена ресурсами. Ресурси – це матеріальні і нематеріальні об'єкти/цінності, якими громада володіє або якими може користуватися [142]. Отже, серед основних ресурсів, якими може володіти територіальна громада, є соціальні, людські, фінансові, інформаційні, природні, регіональні тощо (табл. 2.2). Їх наявність/відсутність та раціональне/ірраціональне використання забезпечують розвиток/занепад територіальної громади загалом.

Соціальні ресурси охоплюють широкий спектр людських ресурсів та взаємовідносин, які є основою для розвитку й підтримки соціальної структури, культури та спільності в регіоні. Соціальні ресурси територіальної громади характеризуються її демографічним складом, асортиментом соціальних послуг, громадською активністю, соціокультурними традиціями та громадською інфраструктурою, а також соціальною солідарністю.

Таблиця 2.2. Ресурсний потенціал територіальної громади

Ресурси	Територіальна громада	Сфера використання/застосування
Соціальні	Міська, селищна, сільська	Наявні норми (формальні/неформальні), цінності, які сприяють розвитку ефективних колективних дій у межах окремих груп людей. Забезпечує вирішення локальних проблем, без звертання до урядових структур.
Людські	Міська, селищна, сільська	Навички та компетентності – як окремих індивідуумів, так і загальної спільноти громадян, які проживають у межах територіальної громади. Це спеціальні здібності окремих людей, що проживають на території громади, у різних сферах чи галузях. При цьому можна залучати активних людей у громаді, які мають унікальні здібності в різних сферах: народознавстві, освіті, техніці, медицині, підприємництві, традиціях тощо, до її розвитку.
Фінансові	Міська, селищна, сільська	Фінансові ресурси характеризуються наявністю різних джерел: бюджетних; інвестиційних; кредитних; грантових.
Інформаційні	Міська, селищна, сільська	Характеризуються сукупністю інформації різних установ (бібліотек, архівів, музеїв), що характеризується порівнянням функціональних можливостей, джерел наповнення інформації, способів консолідації різномірних інформаційних ресурсів з різних світових та вітчизняних Інтернет-порталів, що консолідують цифрову інформацію з різних джерел.
Природні	Міська, селищна, сільська	Характеризуються наявністю піщаного чи гранітного кар'єру, лісовими насадженнями, водним середовищем.
Регіональні	Міська, селищна, сільська	Залежать від географічного положення територіальної громади, наприклад, Чортківська територіальна громада має кодон зі Словаччиною та Угорщиною, що позитивно відображається на розвитку громади.
Особливі	Міська, селищна, сільська	Притаманні виключно територіальній громаді, наприклад, у межах Чинадіївської селищної громади є відомий на цілу Україну замок Шенборна.

Демографічний склад населення територіальної громади характеризується розміром населення, віковою структурою, статтю, етнічним складом тощо. Вивчення демографічного складу населення територіальної громади дає змогу зрозуміти потреби та характеристики різних груп населення і спрямовувати соціальні програми та послуги населенню. Соціальні послуги визначаються рівнем їх доступності та якості надання в громаді. Це такі послуги, як охорона здоров'я, освіта, соціальний захист, культура, спорт тощо. Важливо досліджувати, які послуги доступні населенню, як вони фінансуються та як можна поліпшити їх надання. Громадська активність формується під впливом громадських ініціатив. Громадська активність є ключовим елементом для сприяння соціальній співпраці, розвитку громадських ініціатив та розвитку громадського лідерства. Вивчення соціокультурних традицій та цінностей населення територіальної громади сприяє збереженню й підтримці унікальності культурного спадку та ідентичності громади. Оцінка рівня розвиненості громадської інфраструктури, такої як культурні центри, бібліотеки, місцеві організації, спортивні заклади, центри надання соціальних послуг тощо, є важливими для забезпечення громадської активності та сприяння взаємодії між громадянами. Вивчення рівня спільноти та соціальної солідарності в громаді сприяє її розвитку та забезпечує підтримку громадської взаємодопомоги, сприяє розвитку взаємовідносин у громаді.

Загалом вивчення соціальних ресурсів територіальних громад може сприяти впровадженню ефективних соціальних політик, покращанню якості життя населення, розвитку спільноти та підвищенню рівня соціального благополуччя в громадах.

Людські ресурси територіальної громади є найважливішими для її розвитку та процвітання. До них належить все населення, яке проживає на її території, його наявний потенціал та взаємодія із соціально-економічним середовищем громади. Людські ресурси характеризуються кількістю населення, його віковою структурою, статевим складом, рівнем освіти, професійною структурою та міграційними тенденціями. Ці дані допомагають зрозуміти демографічний потенціал

громади, її ресурси для працевлаштування, розвитку громадських ініціатив, освіти та науково-технічного прогресу. При цьому важливе значення має кваліфікаційний рівень населення, його професійні навички та здібності, рівень освіти, стан здоров'я тощо. Аналіз робочого потенціалу дає змогу визначити, які галузі економіки мають конкурентні переваги та потребують підготовки фахівців, щоб підтримувати економічний розвиток громади. Освіта визначає рівень знань та кваліфікацію населення, його здатність до адаптації до змін та реалізації нових ідей. Здоров'я та соціальний захист визначають рівень соціальної безпеки та забезпечення гідного життя для всіх жителів громади. Тому важливим є аналіз стану здоров'я населення, доступу до медичних послуг, програм соціального захисту та соціальної допомоги.

Отже, вивчення людських ресурсів територіальної громади дає змогу розробити ефективні стратегії соціального розвитку, адаптовані до потреб та потенціалу населення. Такі дослідження можуть стати підґрунтям для впровадження соціальних програм, поліпшення якості життя та сприяння розвитку громади загалом.

Фінансові ресурси територіальної громади складаються з різних джерел і можуть бути досить різноманітними, зокрема: доходи з податків і зборів, дотації та субвенції, прибуткові джерела, кредити та позики, інші джерела. Зазначимо, що надходження від різних видів податків і зборів є основним джерелом доходів для бюджетів територіальних громад. Це можуть бути податки на доходи фізичних і юридичних осіб, податок на нерухомість, податок на землю, податок на транспорт, комунальні платежі тощо. Обсяг надходжень залежить від ставок податків і розміру оподатковуваного об'єкта.

Фінансову підтримку територіальним громадам можуть надавати уряди вищих рівнів у формі дотацій та субвенцій. Ці кошти можуть спрямовуватися на розвиток певних галузей, соціальних програм, інфраструктури або компенсацію витрат. Крім того, територіальні громади можуть отримувати прибутки від власного майна, підприємств або земельних паїв, які перебувають у їх власності. Це можуть бути оренда

нерухомості, дивіденди, збір за користування земельною ділянкою тощо. Деякі територіальні громади можуть залучати фінансові ресурси у вигляді кредитів або позик. Це може бути необхідно для фінансування великих інфраструктурних проєктів або реалізації програм розвитку.

Загалом фінансові ресурси можуть надходити від різних інших джерел, таких як благодійні внески, спонсорська підтримка, гранти від міжнародних організацій або інвестиції від приватних підприємств. При цьому ефективне управління фінансовими ресурсами громади дає змогу забезпечити стабільність, розвиток і задоволення потреб населення та розвиток території.

Інформаційні ресурси територіальної громади складаються з різноманітних даних, знань та інформації, що стосуються громади та її функціонування (населення, інфраструктура, соціоекономічні дані тощо). Інформаційні ресурси відіграють важливу роль у плануванні, прийнятті рішень, взаємодії з населенням та сприяють розвитку громади в цілому. Інформаційні ресурси територіальної громади є цінним інструментом для забезпечення транспарентності, ефективності та взаємодії між органами місцевого самоврядування, населенням та іншими зацікавленими сторонами. Використання інформаційних ресурсів може сприяти розробці дієвих стратегій та програм розвитку, забезпеченню сталого і збалансованого розвитку громади.

Природні ресурси територіальної громади складають багатий і різноманітний комплекс природних елементів, які знаходяться на її території і можуть використовуватися для задоволення потреб громадян, розвитку економіки та забезпечення екологічної стійкості. Ці ресурси є важливим аспектом природно-ресурсного потенціалу громади та впливають на її соціально-економічний розвиток.

Основні складові природних ресурсів територіальної громади – земельні, водні, лісові, мінеральні та природні ресурси.

Земельні ресурси складають земельні ділянки, які можуть використовуватися для різних цілей, таких як сільсько-господарське виробництво, промисловість, житлово-кому-

нальні потреби, природоохоронні заходи тощо. Правильне управління земельними ресурсами є важливим для забезпечення сталого розвитку громади та збереження природних екосистем. Водні ресурси є життєво важливим природним ресурсом для громади. Це можуть бути річки, озера, ставки, джерела та інші водойми. Водні ресурси використовуються для питної води, іригації, промисловості, енергетики, туризму та інших цілей. Лісові ресурси територіальної громади є важливим природним багатством, що забезпечує деревину, дрова, екологічну стійкість та іншу користь для громади. Збалансоване використання лісових ресурсів допомагає забезпечити їхнє відновлення й довгострокову користь.

Мінеральні ресурси складають корисні копалини, які використовуються в промисловості, будівництві, енергетиці тощо. Рациональне використання мінеральних ресурсів є важливим аспектом для сталого розвитку громади та запобігання екологічним проблемам.

Природні умови характеризуються природними ландшафтами, біорозмаїттям, кліматичними умовами та іншими елементами природного середовища, які впливають на якість життя і діяльність населення громади.

Збереження та раціональне використання природних ресурсів територіальної громади є важливим завданням для забезпечення економічного розвитку, благополуччя громадян та збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь. Ефективне управління природними ресурсами може сприяти сталому розвитку територіальних громад та забезпечити гармонію між природою і людиною.

Регіональні ресурси громади визначаються географічним положенням територіальної громади.

Особливі ресурси визначаються особливостями територіальної громади, її культурними цінностями тощо.

Вважаємо, що найвагоміше значення для розвитку територіальної громади мають фінансові ресурси, які можуть надходити з різних джерел. Як бюджетні ресурси розглядаються кошти місцевого та державного бюджетів, що спрямовуються на фінансування потреб розвитку ОТГ і не спри-

чинюють боргових зобов'язань. Бюджетні джерела можуть формуватись як за рахунок внутрішніх ресурсів ОТГ, так і за рахунок ресурсів, залучених ззовні [112, с. 47]. Розподіл субвенції ОТГ здійснює залежно від площі території та кількості сільських жителів (постанова Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 р. № 200 «Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад»). Чим більша кількість сільських жителів та площа території – тим більший обсяг субвенції ОТГ [112, с. 48].

Обов'язковим є врахування державних, громадських і приватних інтересів під час планування, забудови та іншого використання територій, а також активне залучення громадськості до процесу розроблення, погодження, затвердження і реалізації проєктних рішень [142, с. 66].

У межах Закарпатської області налічується 64 територіальні громади, що займають 12 777 км² і охоплюють 605 населених пунктів (табл. 2.3).

Таблиця 2.3. Кількість районів та територіальних громад Закарпатської області (станом на 01.01.2023 р.) [37]

Район	Кількість територіальних громад	Кількість населених пунктів	Площа територіальних громад, км ²	Кількість населення громад
Берегівський	10	105	1460,2	208420
Мукачівський	13	142	2056,5	253562
Рахівський	4	26	1843,7	82568
Тячівський	10	64	1873,9	185023
Ужгородський	14	125	2362,4	255915
Хустський	13	143	3180,3	268303
Всього в області	64	605	12777	1253791

Найбільшим за площею та населенням є Хустський район – 3180,3 км² площі, на яких проживає 268303 особи. Наймен-

шим за населенням є Рахівський район з кількістю населення 82568 осіб, а за площею – Берегівський район – 1460,2 км².

Найбільша кількість територіальних громад є в Ужгородському районі – 14; наступні за ним Мукачівський та Хустський райони – по 13 територіальних громад, найменше громад у Рахівському районі – 4 од.

У межах області налічується 11 міських, 18 селищних та 35 сільських громад (дод. А). В Ужгородському районі спостерігається найбільша концентрація міських територіальних громад – 3. По дві міські громади мають Берегівський, Мукачівський, Хустський райони. У Рахівському та Тячівському районах – по одній міській громаді. Найбільше селищних громад є в Тячівському районі – 5, у Мукачівському – 4, у Берегівському – 3, у Рахівському, Тячівському, Ужгородському районах – по 2. У двох районах – Берегівському і Тячівському – адміністративні центри не є водночас найбільшими населеними пунктами; у першому з них найбільшим є місто Виноградів, а в другому – селище Дубове. Із старих районів найбільш «пошматованим» виявився Іршавський – територіальні громади, утворені на його просторах, увійшли до складу відразу трьох новоутворених районів – Берегівського, Мукачівського, Хустського [88].

Отже, за проведеними дослідженнями, у структурі всіх громад найбільшу питому вагу становлять сільські територіальні громади – 54,69 %, тобто із 64 громад області 35 – сільських, а 29 – міські та селищні територіальні громади. Проте все ж таки більше прибутків до бюджету приносять міські територіальні громади. Найбільша кількість сільських громад в Ужгородському та Хустському районах – по 9 од., що відповідно становить 64,29 % та 69,23 % усіх громад району. У Мукачівському районі їх 7 (53,85 % від усіх), у Рахівському – 1 (25 %), у Берегівському – 5 (50 %), а в Тячівському районі – 4 (40 %) (табл. 2.4).

За даними табл. 2.4, у Закарпатській області сільські територіальні громади становлять 48 % усієї площі території. Найбільшу площу вони займають у межах Ужгородського району – 75,88 %, а найменшу – у межах Рахівського району – 26,47 % (табл. 2.5).

Таблиця 2.4. Питома вага сільських територіальних громад у загальній структурі Закарпатської області (станом на 01.01.2023 р.) [37]

Район	Кількість територіальних громад	Кількість сільських територіальних громад	Питома вага сільських територіальних громад у загальній структурі, %
Берегівський	10	5	50,00
Мукачівський	13	7	53,85
Рахівський	4	1	25,00
Тячівський	10	4	40,00
Ужгородський	14	9	64,29
Хустський	13	9	69,23
Всього в області	64	35	54,69

Таблиця 2.5. Питома вага площ територіальних громад району в загальній структурі Закарпатської області (станом на 01.01.2023 р.) [37]

Район	Загальна площа територіальних громад, км ²	Площа сільських територіальних громад	Питома вага площ сільських територіальних громад у загальній структурі, %
Берегівський	1460,2	585,2	40,08
Мукачівський	2056,5	948,8	46,14
Рахівський	1843,7	488	26,47
Тячівський	1873,9	583,9	31,16
Ужгородський	2362,4	1792,7	75,88
Хустський	3180,3	1734,5	54,54
Всього в області	12777	6133,1	48,00

Хоча Ужгородський район містить найбільшу площу територіальних громад району в загальній структурі Закарпатської області, проте найбільша кількість сільського населення проживає в Хустському районі – 40,99 % та Тячівському – 40,27 % від усієї кількості населення району, найменша – у Рахівському – 12,81 % (табл. 2.6).

Таблиця 2.6. Питома вага кількості населення територіальних громад району в загальній структурі області (станом на 01.01.2023 р.) [37]

Район	Загальна кількість населення району, км ²	Кількість населення сільських територіальних громад	Питома вага населення сільських територіальних громад у загальній структурі району, %
Берегівський	242858	50529	20,81
Мукачівський	252616	76516	30,29
Рахівський	82397	10558	12,81
Тячівський	149393	60162	40,27
Ужгородський	255532	87585	34,28
Хустський	267333	109577	40,99
Всього в області	1250129	394927	31,59

Розвиток територіальної громади частково залежить від кількості населення, що проживає в її межах, наявності підприємств, організацій, ресурсного потенціалу (земля, ліси та озера; підприємства, дороги, капітальні будівлі; освічена й мобільна молодь; культурно-історична спадщина). Проте наявність цих ресурсів не завжди означає процвітання громади. Важливе значення має можливість, спроможність і бажання залучення, використання та збереження цих активів [165, с. 66].

Для збереження населення, крім забезпечення гідних умов праці та оплачуваних робочих місць, створення нових, у сільській місцевості доцільно спрямувати зусилля влади, підприємців за такими напрямками:

- розширення сфери зайнятості та забезпечення роботодавцями нових робочих місць;
- підвищення рівня конкурентоспроможності економічно активного сільського населення завдяки навчанню, практиці та підвищенню кваліфікації із залученням до цих процесів фахівців;
- регулювання трудової міграції та підвищення мобільності робочої сили;

- удосконалення інклюзивної освіти та забезпечення однакового доступу до якісної освіти за допомогою організації навчання та розвитку індивідуальних особливостей;
- сприяння працевлаштуванню громадян, які потребують соціального захисту та не можуть на рівних конкурувати на ринку праці.

Практична реалізація вказаних напрямів роботи можлива за умови ефективної співпраці, що дає змогу вирішити проблеми за відсутності власного досвіду, кадрового чи фінансового ресурсу в громаді. Така співпраця реалізується з урахуванням ресурсних і людських можливостей відповідних територіальних громад. Саме цей напрям є важливим для розвитку децентралізації, оскільки посилює спроможність муніципалітетів вирішувати місцеві проблеми.

Укладання договорів про співробітництво між територіальними громадами може мати численні переваги і стати інструментом для спільного розвитку та ефективного управління. Основними причинами необхідності укладення договорів є:

- спільне вирішення проблем, оскільки договори про співробітництво дають змогу територіальним громадам об'єднувати зусилля для вирішення спільних проблем і викликів. Це може сприяти розвитку інфраструктури, економічному розвитку, охороні довкілля, наданню соціальних послуг та мати позитивний вплив на інші сфери;
- договори про співробітництво сприяють обміну досвідом, знаннями та ресурсами між територіальними громадами. Це дає змогу ефективніше використовувати доступні ресурси й отримувати нові знання для покращання розвитку та надання послуг;
- договори про співробітництво є основою для спільного розроблення та реалізації проєктів та ініціатив. Це можуть бути спільні інфраструктурні проєкти, розвиток туризму, створення спільних підприємств тощо;
- співробітництво між територіальними громадами забезпечує зменшення витрат через спільне використання ресурсів та послуг. Це може охоплювати спільні закупівлі, об'єд-

нання адміністративних функцій або об'єднання служб для забезпечення ефективності та економії коштів;

– зміцнення партнерства забезпечує зміцнення партнерських відносин між територіальними громадами, формування спільного почуття приналежності та співпраці, що сприяє розвитку і покращанню життя всього регіону.

Загалом укладення договорів про співробітництво територіальних громад забезпечує зміцнення регіонального співробітництва, покращання розвитку та надання послуг, сприяє економічному зростанню та підвищенню якості життя населення. Зазначимо, що ініціатором такого співробітництва переважно можуть бути: сільський, селищний, міський голови, депутати міської, селищної, сільської ради, члени територіальної громади.

За 2017–2022 рр. в межах Закарпатської області укладено 9 договорів про співробітництво територіальних громад, класифікацію в межах яких подано у вигляді табл. 2.7.

Таблиця 2.7. Перелік районів Закарпатської області, в межах яких укладено договори про співробітництво

Район	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Мукачівський	2		1		1	
Ужгородський			1		1	
Рахівський					1	
Хустський						2
Всього в Закарпатській області	2	0	2	0	3	2

За даними табл. 2.7, у межах Закарпатської області активно спостерігалось співробітництво територіальних громад у 2021 р. Серед шести районів Закарпатської області найактивнішим є Мукачівський, який лідирує за кількістю укладних угод про співробітництво – 4 за 2017–2022 рр.

Закарпатська область розпочала використовувати механізми співробітництва територіальних громад з 2016–2017 рр. (2 договори) та мала перерви у використанні у 2018 та 2020 роках.

Область не входить до лідерів використання цих інструментів за кількістю укладених договорів співробітництва – усього 9 договорів у дев'яти громадах із 66 в Закарпатській області, що зафіксовані в реєстрі Міністерства розвитку громад і територій (із загальної кількості 842 зареєстрованих договорів в Україні станом на 25.04.2022 р.), але має достатньо стимулів для їх підтримки через запроваджені пріоритети розвитку співробітництва в Регіональній стратегії розвитку Закарпатської області на період 2021–2027 років, обласній Програмі проведення обласного конкурсу проєктів місцевого розвитку Закарпатської області на 2020–2022 роки [168]. Три громади з числа партнерів Проєкту USAID «ГОВЕРЛА», а саме: Міжгірська селищна тергромада (№ 795: договір про співробітництво територіальних громад у формі делегування виконання окремих завдань (у сфері містобудування та архітектури)); Полянська сільська тергромада (№ 659: договір про співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проєкту з будівництва та розміщення сміттесортувального заводу на території Полянської сільської ради; Ясінянська селищна тергромада (№ 696: договір про співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проєкту щодо розвитку туризму «ГУЦУЛ ЕТНОС») – мають досвід співробітництва [43].

При цьому зазначимо, що заходи договорів про співробітництво більшою мірою фінансуються з місцевих бюджетів громад, які є сторонами відповідних укладених договорів. Зокрема договори, укладені цього року, стосуються реалізації спільних проєктів, що передбачає їх координацію та акумулювання на визначений період ресурсів для реалізації відповідних заходів. Більш детальна інформація про вказані договори наведена в дод. Б.

Важливо розуміти потребу в якісній підготовці проєктів та залученні до цього процесу фахівців, що в сучасних умовах є досить проблемним або неможливим у межах сільських територіальних громад. При цьому повинні бути наявні методичні матеріали, а наявність належних освітніх компетенцій і практик дала б змогу відповідальним особам здійснювати

більш якісну підготовку проєктів договорів про співробітництво територіальних громад.

2.2. Аналіз економічного потенціалу

сільських територіальних громад Закарпатської області

Економічний потенціал сільських територій може охоплювати різні аспекти і ресурси, які можуть сприяти економічному розвитку цих територій. На розвиток економічного потенціалу сільських територій впливають такі складові:

1. Сільські території мають значний потенціал у розвитку сільського господарства. Вони можуть мати сприятливий клімат для вирощування рослин і доступ до водних ресурсів, що сприяє розвитку сільськогосподарського сектору. Сільськогосподарська продукція, така як сільськогосподарські культури, продукція тваринництва і рибальства, може стати основою економіки сільських територій.

2. Наявні багатства природних ландшафтів, історичних та культурних ресурсів на сільських територіях можуть сприяти розвитку туризму і рекреаційної галузі. Сільські райони можуть приваблювати туристів, які бажають насолодитися природою, активним відпочинком, сільськими традиціями та гастрономією.

3. Енергетичні ресурси мають важливе значення для розвитку території, зокрема можуть мати потенціал для виробництва енергії з відновлюваних джерел, зокрема сонячної, вітрової або гідроенергії. Використання таких джерел може не лише сприяти забезпеченню енергетичної незалежності, а й створювати можливості для виробництва та експорту енергії.

4. Місцеві ресурси, такі як деревина, мінерали, вода або рибні запаси, особливо актуальні для Закарпатської області. Ці ресурси можуть слугувати основою для розвитку галузей промисловості, будівництва, рибальства або добувної промисловості.

5. Інновації та підприємництво. Сільські території можуть стати осередками інноваційного підприємництва та стартапів. Заохочення підприємництва, розвиток інноваційних кластерів, підтримка малих та середніх підприємств можуть сприяти розвитку економічного потенціалу сільських територій.

Однак важливо розуміти, що економічний потенціал сільських територій може бути різним у різних регіонах. Він залежить від таких чинників, як розвиток інфраструктури, доступ до ринків, освіти та наявність кваліфікованої конкурентної робочої сили, підтримка від місцевих органів влади та інших чинників, які впливають на економічну активність і сприятливість сільських територій.

Отже, економічний розвиток є ключовою діяльністю з розвитку громади, а пріоритетними завданнями органів управління мають бути максимальна ефективність в управлінні ресурсним потенціалом відповідних територій (зокрема розвиток фінансово-інвестиційного ресурсу, залучення незадіяних земель в економічну діяльність), сприяння функціонуванню місцевого і релокованого бізнесу, створення робочих місць, формування передумов для зростання надходжень до місцевих бюджетів. Водночас місцевий економічний розвиток не може ґрунтуватися лише на ситуативному ухваленні рішень, а повинен розглядатись як складова системи стратегічного планування розвитку громади. Метою діяльності органів місцевого самоврядування повинно стати відновлення місцевої економіки і сприяння плавному переходу від екстреного реагування до досягнення визначених стратегічних цілей соціально-економічного розвитку громади, зокрема через впровадження антикризових інструментів місцевого економічного розвитку [132].

Важливо розуміти, що результатом реформи децентралізації в Україні є наявність успішної та прибуткової територіальної громади. Саме такі громади мають змогу забезпечити соціально-економічний розвиток регіону та отримання населенням якісних послуг. Вони також мають перевагу в реалізації соціальних та інфраструктурних проєктів, що, своєю чергою, створюють умови для розвитку підприємництва, залучення інвестицій, фінансування різноманітних програм регіонального розвитку.

Однією з умов реалізації реформи місцевого самоврядування та формування успішної територіальної громади є можливості самостійно, через відповідні органи місцевого

самоврядування забезпечити належний рівень фінансової стійкості, освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства тощо. Проте все ж таки найважливішою умовою розвитку територіальної громади є фінансове самозабезпечення. Це можливе за умови застосування ефективної системи об'єднання територіальних громад, що визначається кількома важливими чинниками.

По-перше, оскільки сукупні фінансові ресурси громади враховують наявність кількох територій населених пунктів, то це стимулює конкуренцію між окремими адміністративними одиницями за раціональність розподілу, ефективне бюджетування та його практичну реалізацію.

По-друге, об'єднання громад стимулює значну концентрацію фінансових ресурсів. Це, своєю чергою, є потужним стимулом соціально-економічного розвитку громади, проте існує ризик неефективного розподілу фінансів.

По-третє, відсутній досвід ефективного управління фінансовими ресурсами територіальних громад. Проте це спонукає до вивчення досвіду передових громад, запровадження пілотних проєктів та забезпечення їх реалізації.

Досліджуючи переваги об'єднання територіальних громад, А. Ткачук, М. Дацишин вказують на: підвищення спроможності органів місцевого самоврядування управляти своїми фінансовими ресурсами за рахунок залучення кваліфікованих фахівців до своїх управлінських структур (кількість яких суттєво скорочується); скорочення чисельності адміністративного апарату місцевих рад та витрат на його утримання; посилення конкуренції за населені пункти в межах об'єднаних громад [142, с. 19].

Створення об'єднаних територіальних громад формує нові правила бюджетування. Це зумовлює необхідність застосування бюджетного менеджменту та ефективної моделі управління. Загальний та спеціальний фонд територіальних громад України у 2021 р. становив 10507,31 млрд грн, Закарпатської області – 260,08 млрд грн, що становить 2,48 % усього бюджету цього фонду.

Зазначимо, що особливу роль у сучасному суспільстві відіграє партисипативне бюджетування. Партисипативне бюджетування – це можливість участі мешканців територіальної громади в процесі управління місцевими коштами [130].

Органи місцевого самоврядування залучають членів громади та відповідні зацікавлені сторони до формування пріоритетних напрямів розвитку громади. Партисипативне бюджетування забезпечує розвиток територіальної громади та узгодження розподілу державних коштів із реальними потребами громади. Партисипативний бюджет є інструментом просування місцевої демократії та спільного самоврядування.

Процес партисипативного бюджетування зазвичай складається з п'яти етапів: проєктування процесу, громадські консультації та подання пропозицій, оцінка, голосування, впровадження. Для мешканців громади він є простим та інтерактивним інструментом для подання, обговорення та прийняття рішень щодо пропозицій.

Перевагами партисипативного бюджетування є можливість залучення громадськості до процесу прийняття рішень щодо розподілу бюджетних коштів. Загалом партисипативне бюджетування сприяє збільшенню прозорості управління та відкритості процесу ухвалення рішень щодо використання бюджетних коштів. При цьому громадяни, беручи активну участь у формуванні бюджету, стають більш обізнаними про доходи, напрями залучення коштів, витрати та результативність витрачання коштів. Громадяни, формуючи власний підхід, мають розширені можливості щодо необхідності враховування потреби всіх верств населення, зокрема тих, хто зазвичай має обмежений доступ до управління бюджетом. Такий підхід сприяє підвищенню відповідальності місцевих органів влади перед громадою. Залучення громадськості до процесу планування та розподілу бюджетних ресурсів допомагає виявити пріоритети та необхідність витрат, що може підвищити ефективність використання бюджетних коштів. Загалом партисипативне бюджетування сприяє розвитку демократії та активізації громадянського суспільства, оскільки

залучає громадян до процесу вирішення важливих питань їхнього спільного життя.

Зазначимо, що бюджети територіальних громад складаються з двох стандартних частин: доходів та витрат. Доходи формуються всіма джерелами грошових надходжень до територіальної громади. Доходи можуть походити з різних джерел, наприклад, податки (податок на нерухомість, податок на землю, податок на доходи фізичних та юридичних осіб тощо); збори – це платежі, які стягують за певні послуги або використання ресурсів (наприклад, плата за комунальні послуги, платежі за землю, платежі за дозволи та ліцензії тощо); дотації, до яких належить фінансова підтримка уряду, зокрема державні дотації або субвенції; інші джерела, серед яких, наприклад, доходи від продажу майна, власних підприємств, ренти, виручки від інвестицій, благодійних внесків тощо.

Витрати формують всі видатки, які вивчаються територіальною громадою. Витрати можуть бути спрямовані на інші сфери, такі як соціальні послуги (наприклад, охорона здоров'я, освіта, соціальний захист, культура, спорт тощо); інфраструктура (витрати на будівництво, ремонт та утримання інфраструктури, зокрема доріг, комунальних систем, енергетики, водопостачання тощо); адміністративне управління (витрати на утримання органів місцевого самоврядування, забезпечення роботи апарату, оплати персоналу та інші адміністративні витрати); розвиток економіки (фінансування проєктів та ініціатив, спрямованих на стимулювання економічного розвитку, підтримку бізнесу, створення робочих місць, розвиток туризму тощо); погашення заборгованості (витрати на погашення позик або інших зобов'язань, які виникли в минулому).

Загалом уряди територіальних громад розробляють бюджети, враховуючи свої фінансові потреби та пріоритети, забезпечуючи фінансову стійкість і здатність забезпечувати надання основних послуг та розвиток території.

Обсяг бюджетів усіх територіальних громад України та Закарпатської області подано в табл. 2.8.

Закарпатська область становить орієнтовно 2,20–3,23 % в структурі загального та спеціального фонду України. Найбільшу питому вагу – 3,23 % – становили громади Закарпатської області в структурі України у II кварталі 2021 року.

Надходження до загального фонду України від Закарпатської області найбільшими були у IV кварталі 2022 р. та становили 2,71 %, а найменшими – у IV кварталі 2021 р. – 2,23 %.

Місцеві податки та збори мають важливе значення у фінансуванні розвитку регіону. Вони є основними джерелами доходів для місцевих урядів і дозволяють їм використовувати інвестиції в інфраструктуру, соціальні програми, освіту, охорону здоров'я та інші сфери, які сприяють зростанню та підвищенню якості життя населення.

Основні місцеві податки та збори охоплюють:

- податок на нерухомість, який стягується з власників нерухомості, (будинки, офісні приміщення, комерційна власність тощо) та залежить від оціночної вартості нерухомості та місцевих ставок податку;

- податок на землю, що стягується з власників і базується на її площі та оцінці. Він може бути стягнутий як на земельні ділянки під забудову, так і на сільськогосподарські землі;

- місцеві підакцизні збори, що стягуються з товарів, які вважаються шкідливими для здоров'я або споживання, наприклад, алкоголь, тютюн, паливо, автомобілі тощо. При цьому вони можуть мати двоїсту природу, фінансуючи не лише місцевий бюджет, а й службу з контролю за вживанням цих товарів та послуг;

- курортний збір, який стягується з туристів, які перебувають у регіоні на відпочинку чи в туристичних цілях. Він може залежати від тривалості проживання та категорії помешкання або місця проживання;

- до інших місцевих зборів та платежів належить плата за паркування, комунальні послуги, реєстраційні збори, ліцензійні внески та інші обов'язкові платежі, які стягуються на місцевому рівні.

Таблиця 2.8. Бюджети всіх територіальних громад України та Закарпатської області [37]

Показник	Загальний та спеціальний фонд (надходження), млрд грн		Питома вага Закарпатської області в структурі загального та спеціального фонду України	Загальний фонд (надходження), млрд грн		Питома вага Закарпатської області в структурі загального фонду України	Фіскальна віддача території (загальний фонд), тис. грн		Місцеві податки та збори, млрд грн		Питома вага Закарпатської області в структурі місцевих податків і зборів України
	Україна	Закарпатська обл.		Україна	Закарпатська обл.		Україна	Закарпатська обл.	Україна	Закарпатська обл.	
2021 р.											
I кв.	77,27	2,41	3,12	52,29	1,18	2,26	94,27	91,04	16,33	0,33	2,02
II кв.	174,44	5,64	3,23	109,74	2,51	2,29	197,82	194,44	32,41	0,65	2,01
III кв.	10010,00	246,57	2,46	170,39	3,81	2,24	307,16	294,79	52,19	1,04	1,99
IV кв.	245,60	5,46	2,22	242,84	5,41	2,23	437,74	418,96	72,53	1,41	1,94
Загалом за 2021 р.	10507,31	260,08	2,48	575,26	12,91	2,24	1037,01	999,23	173,46	3,43	2,02
2022 р.											
I кв.	245,60	5,46	2,22	59,63	1,39	2,33	107,49	107,67	17,08	0,35	2,05
II кв.	129,46	3,51	2,71	122,15	3,23	2,64	220,19	250,37	30,84	0,67	2,17
III кв.	210,37	5,91	2,81	195,38	5,23	2,68	352,2	404,84	47,69	1,02	2,14
IV кв.	317,84	9,05	2,85	281,91	7,65	2,71	281,91	592,18	67,40	1,46	2,17
Загалом за 2022 р.	903,27	23,93	2,65	659,07	17,50	2,66	961,79	1355,06	163,01	3,50	2,15
2022 р. до 2021 р., %	8,60	9,20	106,85	114,57	135,55	118,75	92,75	135,61	93,98	1,02	106,44

Ефективний збір і управління місцевими податками та зборами можуть сприяти розвитку регіону, забезпечуючи наявність фінансових ресурсів для реалізації проєктів та підтримки громадських послуг. Однак важливо забезпечити справедливість та прозорість у стягненні цих платежів, а також ефективне використання отриманих коштів для користі громадян та розвитку регіону загалом.

Місцеві податки та збори мають важливе значення для розвитку території, оскільки забезпечують фіскальну віддачу. Фіскальна віддача території забезпечує оцінку ефективності витрат та прибутковості певної території, наприклад, країни, регіону або міста. Вона вимірюється у відсотках або валютних одиницях і являє собою суму, яку уряд отримує в результаті податків, мит, зборів та інших джерел доходів, залежно від витрат, які він витрачає на утримання і розвиток території. Висока фіскальна віддача вказує на ефективне управління фінансовими ресурсами та здатність території забезпечити стабільний прибуток для свого розвитку. Вона може бути досягнута завдяки ефективному збору податків, боротьбі з корупцією, залученню інвестицій та створенню сприятливого бізнес-клімату. Низька фіскальна віддача може свідчити про проблеми у фінансовому управлінні територією, недостатню ефективність у зборі податків та наданні публічних послуг, а також про недостатню привабливість для інвесторів.

Зазначимо, що найвишого рівня фіскальної віддачі Україна досягла у IV кварталі 2021 р. – 437,76 тис. грн. У цьому періоді також найвищий рівень фіскальної віддачі отримала Закарпатська область – 592,18 тис. грн. Найменшого рівня фіскальної віддачі як Україна, так і Закарпатська область отримали у I кварталі 2021 р., відповідно 94,27 тис. грн та 91,04 тис. грн.

Важливо зазначити, що фіскальна віддача не є єдиним критерієм оцінки розвитку території. Вона повинна бути представлена в контексті інших соціальних та економічних показників, таких як рівень життя, безробіття, якість освіти та охорони здоров'я, рівень інфраструктури тощо.

Отже, структуру загального фонду територіальних громад Закарпатської області сформовано у вигляді рис. 2.2.

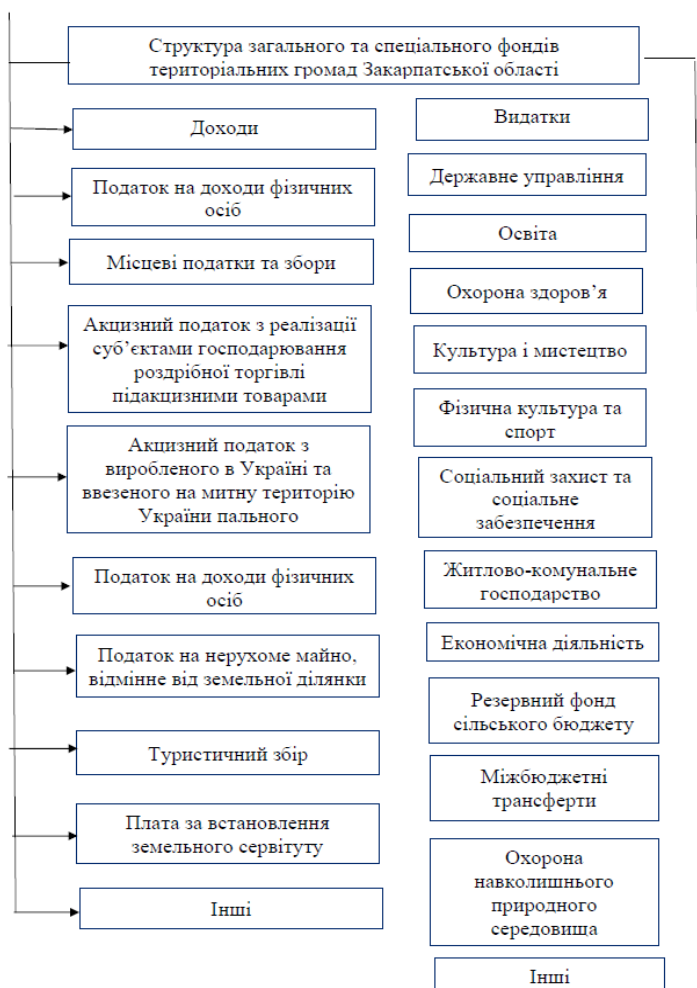

Рисунок 2.2. Структура загального фонду територіальних громад Закарпатської області

Складовою частиною видатків загального фонду сільського бюджету об'єднаної територіальної громади є: освіта; охорона навколишнього природного середовища тощо.

Основним видом доходів загального фонду сільського бюджету об'єднаної територіальної громади є податок на доходи фізичних осіб, який зараховується в розмірі 60 відсотків до бюджету сільської ради. Складовими частинами спеціального фонду сільського бюджету об'єднаної територіальної громади

є екологічний податок та власні надходження бюджетних установ, які згідно зі ст. 13 Бюджетного кодексу України мають цільове спрямування.

Автори С. Є. Хрупович, Т. В. Подвірна систематизували фінансові надходження територіальних громад у вигляді табл. 2.9.

Таблиця 2.9. Фінансові надходження територіальних громад [152, с. 1261]

Податки	Збори та інші платежі	Інші доходи
1	2	3
1) 60 % податку на доходи фізичних осіб	1) туристичний збір	1) різноманітні трансфери
2) 25 % екологічного податку	2) збір за місця для паркування транспортних засобів	2) власні надходження бюджетних установ
3) 5 %-й акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизними товарами	3) плата за ліцензії та сертифікати на певні види господарської діяльності	3) цільові та добровільні внески підприємств, установ, організацій і громадян до місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища
4) 100 % єдиного податку	4) державне мито	4) місцеві запозичення
5) 100 % податку на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності	5) 50 % рентної плати за користування надрами, за спеціальне використання води та водних об'єктів, лісових ресурсів	5) надходження в межах програм допомоги і грантів міжнародних фінансових організацій та Європейського Союзу
6) 100 % податку на майно (податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, плата за землю, транспортний податок)	6) орендна плата за водні об'єкти, їх частини, що надаються в користування на умовах оренди	6) кошти від реалізації безгосподарного майна, знахідок, спадкового майна
	7) концесійні платежі щодо об'єктів комунальної власності	7) повернення кредитів, наданих із місцевих бюджетів індивідуальним сільським забудовникам, молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво та придбання житла, а також пеня і відсотки за користування ним

Продовження таблиці 2.9

Податки	Збори та інші платежі	Інші доходи
	8) надходження від орендної плати за користування майновим комплексом та іншим майном, що перебуває в комунальній власності	
	9) частина чистого прибутку (доходу) комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до бюджету, в порядку, визначеному відповідними місцевими радами	
	10) плата за надання інших адміністративних послуг, що справляється за місцем надання послуг	
	11) штрафні санкції за порушення законодавства про патентування	
	12) адміністративні штрафи	
	13) 80 % коштів, отриманих підприємствами, установами та організаціями, що утримуються за рахунок бюджетів об'єднаних територіальних громад, районних, міських бюджетів, за здані у вигляді брухту і відходів золото, платину, метали платинової групи, дорогоцінне каміння і 50 % коштів, отриманих цими підприємствами, установами та організаціями за здане у вигляді брухту і відходів срібло	
	14) інші доходи, що підлягають зарахуванню до ОТГ	

Складовими частинами видатків загального фонду сільського бюджету ОТГ можуть бути: державне управління, освіта, охорона здоров'я; культура і мистецтво; фізична культура та спорт; соціальний захист та соціальне забезпечення; житлово-комунальне господарство; економічна ді-

альність; резервний фонд сільського бюджету; міжбюджетні трансфери.

Складовими частинами видатків спеціального фонду сільського бюджету ОТГ є: освіта; охорона навколишнього природного середовища тощо.

Загальні бюджетні показники діяльності територіальних громад Закарпатської області станом на липень 2022 р. подано в табл. 2.10.

За даними табл. 2.10, спостерігається загальний розвиток фінансової діяльності територіальних громад Закарпатської області в липні 2022 р. Зокрема спостерігається приріст загального та спеціального фондів територіальних громад Закарпатської області відповідно на 32,06 % та 27,89 %, ПДФО – на 49,57 %. Також зросли видатки на житлово-комунальне господарство на 24,65 %.

Одним із найважливіших показників прибутковості області є надходження до загального та спеціального фондів. Загальний фонд територіальних громад є основним бюджетним фондом, з якого фінансуються загальні витрати на управління та забезпечення функціонування громади, такі як оплата праці працівників органів місцевого самоврядування, соціальні послуги, освіта, здоров'я, культура тощо. Загальний фонд забезпечується з основних джерел доходів територіальних громад, таких як податки, збори, дотації від державного бюджету та інші надходження. Він використовується для покриття загальних потреб громади, а призначення та напрями використання коштів можуть визначатися відповідно до затвердженого бюджету.

Спеціальний фонд територіальних громад призначений для фінансування конкретних проєктів та програм, які мають спеціальний характер. Цей фонд може бути створений для здійснення окремих інвестиційних проєктів, реалізації спеціальних соціальних програм, ремонту та будівництва інфраструктури тощо. Спеціальний фонд може формуватися з міжбюджетних трансфертів для конкретного проєкту або з інших спеціальних джерел, наприклад, збору коштів на окремі потреби громади. Він має чітко визначені призначення та механізм використання, який передбачає спрямування коштів лише на певний проєкт або програму.

Таблиця 2.10. Бюджетні показники діяльності територіальних громад Закарпатської обл (станом на липень 2022 р.) [36]

Назва	Затверджено	Фактично	Минулий рік	Приріст, грн	Приріст, %
1	2	3	4	5	6
Заг. фонд. (без трансф.), грн	7196559300,28	4600996889,72	3483927236,39	1117069653	32,06 %
Спец. фонд. (без трансф.), грн	461572182,0	267211011,9	208936190,75	58274821	27,89 %
ПДФО, грн	5000415275,01	3433455038.69	2295589118.51	1137865920	49,57 %
Єдиний податок, грн	853421182	504116689	447067732	57048957	12,76 %
Земельний податок, грн	488983342	229889169	278875455	-48986286	-17,57 %
Акизний податок, грн	431839522	173925622	216066135	-42140512	-19,5 %
Місцеві податки, грн	1477445787	804768633	795991069	8777563	1,1 %
Офіційні трансфери, грн	6780712227	4127914684	4428029505	-300114821	-6,78 %
Видатки (заг. та спец фонди), грн	15420430378	7743292992	7298401841	444891151	6,1 %
Видатки на органи місцевого самоврядування	1462951068	7830629501	689230553	93832398	13,61 %
Освіта	9046663500	4921964308	4720586953	201377354	4,27
Охорона здоров'я	531251142	241751783	210186145	31565638	15,02
ЖКГ	596587328	273356313	219305780	54050534	24,65

Можемо також стверджувати, що найбільшу питому вагу надходжень (загальний та спеціальний фонд) до обласного бюджету забезпечили Ужгородський та Мукачівський райони, які в сукупності становили 68,33 % всього внесків. Найменшу питому вагу – 3,95 % – забезпечив Рахівський район та посів шосте місце в рейтингу районів за розміром надходжень до бюджетів територіальних громад Закарпатської обл. Бюджет сільських територіальних громад області в структурі обласного бюджету становить 18,08 %. Найбільшу питому вагу серед надходжень сільських територіальних громад до обласного бюджету склав Хустський район з показником 27,18 %, хоча за відсотком надходжень району в структурі обласного бюджету посів третє місце в рейтингу розміру надходжень району до обласного бюджету. Тячівський район становив близько 5,9 % всього надходжень до обласного бюджету, хоча сільські територіальні громади цього району забезпечили 21,45 % надходжень. Найменшу питому вагу серед надходжень сільських територіальних громад до обласного бюджету склав Мукачівський район – 10,53 %, хоч у загальній структурі надходжень до обласного бюджету посів друге місце в рейтингу. Загалом сільські територіальні громади до обласного бюджету внесли 18,08 % надходжень (табл. 2.11).

Більш детально структуру надходжень до бюджетів територіальних громад Закарпатської області (поквартально) подано в табл. 2.12, яка сформована на основі дод. В.

За даними табл. 2.12, можемо спостерігати, що на початку 2021 р. (I квартал) найбільшу питому вагу надходжень (загальний та спеціальний фонд) від сільських територіальних громад до бюджету серед районів посів Хустський район. Зокрема сільські територіальні громади внесли до бюджету 43,52 % всього надходжень. Проте до кінця 2022 р. їх питома вага зменшилась до 27,18 %, хоча обсяг надходжень за цей період часу зріс на 475,59 млн грн.

Сільські територіальні громади Берегівського району поповнили бюджет на 36,82 % від загальної кількості. До кінця 2022 р. (IV квартал) їх питома вага зменшилась до 21,45 %. Найбільшими внески сільських територій цього району були в III кварталі 2021 р. і становили 45,87 % всього бюджету району.

Сільські територіальні громади Тячівського району в I кварталі 2021 р. поповнили бюджет тільки на 19,76 % від загальної кількості. Проте до кінця 2022 р. (IV квартал) їх питома вага зросла до 22,40 %. Найбільшими внески сільських територій цього району були в III кварталі 2021 р. і становили 59,17 % усього бюджету району.

Таблиця 2.11. Питома вага надходжень районів (загальний та спеціальний фонд) до Закарпатського обласного бюджету, 2022 р. [37]

Район	Розмір надходжень району до обласного бюджету, тис. грн	Питома вага надходжень району в структурі обласного бюджету, %	Рейтинг розміру надходжень району до обласного бюджету	Розмір надходжень від сільських територіальних громад до обласного бюджету, тис. грн	Питома вага надходжень сільських територіальних громад району в структурі обласного бюджету, %
Берегівський	982,35	10,90	4	220,08	22,40
Мукачівський	2968,77	32,94	2	312,57	10,53
Рахівський	355,64	3,95	6	42,22	11,87
Тячівський	532,23	5,90	5	114,15	21,45
Ужгородський	3189,97	35,39	1	673,23	21,10
Хустський	984,47	10,92	3	267,54	27,18
Всього в області	9013,43	100,00	-	1629,79	18,08

Чи не найменшими є внески сільських територіальних громад до бюджету Рахівського району, питома вага яких на початку 2021 р. становила 15,82 %, а на кінець 2022 р. – 11,87 %. Найменший розмір внесків спостерігається у III кварталі 2021 р., які становили 7,79 % всього бюджету, а найвищий – у кінці 2021 р.

Отже, разом загальний та спеціальний фонди територіальних громад забезпечують різнобічність фінансування і дозволяють громадам ефективно вирішувати загальні потреби та спеціалізовані завдання, спрямовані на розвиток і забезпечення добробуту населення.

Таблиця 2.12. Надходження від сільських територіальних громад до бюджетів району в межах Закарпатської області (загальний та спеціальний фонд), млн грн* [37]

Показник	2021 р.				2022 р.			
	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.
Берегівський район								
Всього надходжень по району	380,31	908,39	3288,97	746,81	746,81	417,32	661,36	982,35
надходжень до сільських територіальних громад	75,14	179,59	1945,98	111,33	111,33	56,52	98,2	220,08
Питома вага надходжень сільських територіальних громад у загальній структурі надходжень до району, %	19,76	19,77	59,17	14,91	14,91	13,54	14,85	22,40
Мукачівський район								
Всього надходжень по району	502,7	1153,22	7038,49	1331,58	1331,58	1103,19	2042,85	2968,77
надходжень до сільських територіальних громад	131,22	311,94	3017,18	233,63	233,63	119,39	190	312,57
Питома вага надходжень сільських територіальних громад у загальній структурі надходжень до району, %	26,10	27,05	42,87	17,55	17,55	10,82	9,30	10,53
Рахівський район								
Всього надходжень по району	169,76	407,77	3073,83	254,3	254,3	135,6	217,69	355,64
надходжень до сільських територіальних громад	26,86	62,63	239,37	40,99	40,99	15,57	22,24	42,22
Питома вага надходжень сільських територіальних громад у загальній структурі надходжень до району, %	15,82	15,36	7,79	16,12	16,12	11,48	10,22	11,87

Продовження таблиці 2.12

Показник	2021 р.				2022 р.			
	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.
Тячівський район								
Всього надходжень по району	272,1	595,43	1540,93	408,36	408,36	210,39	321,76	532,23
надходжень до сільських територіальних громад	100,18	233,89	706,81	103,2	103,2	49,95	75,12	114,15
Питома вага надходжень сільських територіальних громад у загальній структурі надходжень до району, %	36,82	39,28	45,87	25,27	25,27	23,74	23,35	21,45
Ужгородський район								
Всього надходжень по району	623,6	1422,78	9317,69	2003,4	2003,4	1249,68	2065,84	3189,97
надходжень до сільських територіальних громад	187,17	434,75	4388,14	465,05	465,05	258,1	421,47	673,23
Питома вага надходжень сільських територіальних громад у загальній структурі надходжень до району, %	30,01	30,56	46,50	23,21	23,21	20,65	20,40	21,10
Хустський район								
Всього надходжень по району	508,88	1190,45	9731,98	913,97	913,97	501,83	796,32	984,47
надходжень до сільських територіальних громад	221,49	521,14	4671,43	393,83	393,83	216,62	347,32	267,54
Питома вага надходжень сільських територіальних громад у загальній структурі надходжень до району, %	43,52	43,78	48,00	43,09	43,09	43,17	43,62	27,18

Загальний фонд має дуже важливий для територіальних громад, оскільки забезпечує фінансування основних потреб територіальної громади, таких як забезпечення соціальних послуг, освіти, охорони здоров'я, комунальних послуг, культури, спорту, транспортної і соціальної інфраструктури тощо; допомагає створити рівні умови для всіх жителів територіальної громади незалежно від їхнього соціального статусу, розташування або інших характеристик; спрямований на розвиток інфраструктури, промисловості, сільського господарства та інших сфер господарської діяльності; забезпечує соціальну підтримку і допомогу тим, хто перебуває у складних життєвих ситуаціях; дозволяє територіальним громадам вести планування та реалізацію довгострокових програм і проєктів; надає територіальним громадам автономність і можливість самостійно вирішувати питання свого розвитку, враховуючи потреби й побажання місцевого населення. Загалом це дає змогу забезпечити стабільність та ефективне функціонування громади; сприяє зменшенню соціальних нерівностей та підвищенню якості життя всіх громадян; стимулює економічний розвиток, залучення інвестицій і створення нових робочих місць; зменшує ризик соціальних конфліктів і сприяє стабільності громади; сприяє здійсненню стратегічних рішень та розвитку громади на основі цілісної візії.

Отже, загальний фонд територіальних громад є основним засобом забезпечення функціонування громади, здійснення соціально-економічних програм і забезпечення благополуччя мешканців. Його ефективне використання сприяє сталому розвитку та підвищенню якості життя в громаді. Динаміку зміни надходжень до загального фонду Закарпатської області, що розраховано на основі дод. Д в межах районів подано в табл. 2.13.

За даними табл. 2.13, зросли обсяги надходженень до загального фонду у всіх районах Закарпатської області, за винятком Ужгородського району, де обсяги надходжень за 2021–2022 рр. скоротились на 904,17 тис. грн. Загалом обсяги надходжень до області зросли на 547,50 тис. грн.

**Таблиця 2.13. Обсяг надходжень району
до загального фонду Закарпатської області [37]**

Район	Загальна сума надходжень по району, тис. грн, 2021 р.	Питома вага району в структурі області, 2021 р.	Загальна сума надходжень по району, тис. грн, 2022 р.	Питома вага району в структурі області, 2022 р.	Відхилення обсягів надходжень по району, +/-	Відхилення питомої ваги в межах структури району, %
1	2	3	4	5	6	7
Берегівський	741	13,7	891,6	14,96	150,6	1,27
У т.ч. від сільських територіальних громад	112,37	2,08	141,21	2,37	28,84	0,29
Мукачівський	1332,8	24,63	2399,8	40,28	1067	15,65
У т.ч. від сільських територіальних громад	245,23	4,53	283,55	4,76	38,32	0,23
Рахівський	251,24	4,64	313,65	5,26	62,41	0,62
У т.ч. від сільських територіальних громад	40,91	0,76	40,16	0,67	-0,75	-0,08
Тячівський	401,61	7,42	431,87	7,25	30,26	-0,17
У т.ч. від сільських територіальних громад	102,44	1,89	102,97	1,73	0,53	-0,17
Ужгородський	1988,7	36,76	1084,6	18,20	-904,2	-18,55

Продовження таблиці 2.13

Район	Загальна сума надходжень по району, тис. грн, 2021 р.	Питома вага району в структурі області, 2021 р.	Загальна сума надходжень по району, тис. грн, 2022 р.	Питома вага району в структурі області, 2022 р.	Відхилення обсягів надходжень по району, +,-	Відхилення питомої ваги в межах структури району, %
У т.ч. від сільських територіальних громад	462,9	8,56	596,47	10,01	133,57	1,46
Хустський	695,28	12,85	836,66	14,04	141,38	1,19
В т.ч. від сільських територіальних громад	178,82	3,30	215	3,61	36,18	0,30
Всього в області	5410,6	100	5958,1	100	547,5	-

У 2021 р. найбільшу питому вагу надходжень до загального фонду становив Ужгородський район – 36,76 %, а у 2022 р. цю позицію посів Мукачівський район з показником 40,28 %. Рахівський район у структурі як у 2021 р., так і в 2022 р. займав останню позицію, відповідно 4,64 та 5,26 %.

Серед усіх районів найбільшу питому вагу в структурі надходжень до бюджету у 2021 р. посіли сільські територіальні громади Ужгородського району – 8,56 %, а у 2022 р. їх питома вага зросла до 10,01 %.

Обсяг надходжень районів до загального фонду Закарпатської області в розрізі кварталів подано на рис. 2.3.

Надходження до бюджетів територіальних громад може бути залежним від конкретної місцевої ситуації, економічного потенціалу та фіскальної політики уряду.

Однією з головних проблем у розвитку сільських територій є тенденція до його забезпечення лише за рахунок бюджетних коштів. Проте громадам не вистачає як бюджетів коштів,

так і власних ресурсів для реалізації проєктів розвитку [4]. Тобто видатки бюджетів є досить значними. Вони можуть охоплювати широкий спектр різних витрат, які спрямовані на забезпечення функціонування та розвитку громади, забезпечення потреб населення та розвиток соціально-економічної інфраструктури. Загалом до основних категорій видатків загального фонду територіальних громад відносять видатки на: освіту, охорону здоров'я, культуру, спорт та дозвілля, житлово-комунальні послуги, розвиток інфраструктури та економічний розвиток.

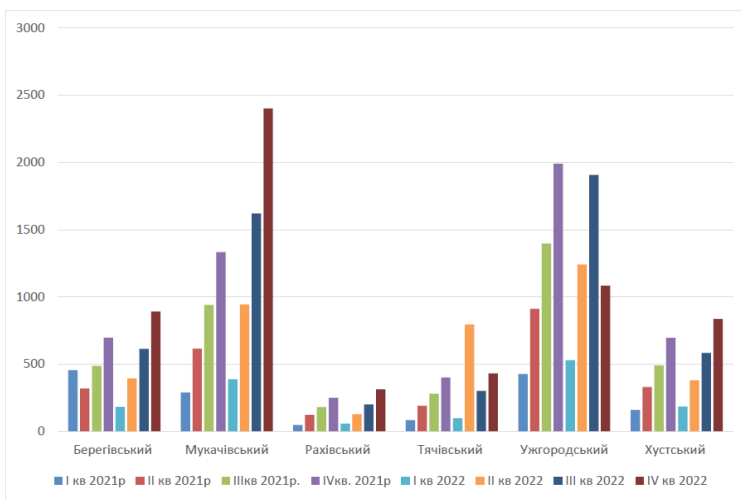

Рисунок 2.3. Обсяг надходжень районів до загального фонду Закарпатської області в розрізі кварталів [37]

Соціальні виплати охоплюють видатки на соціальні послуги, допомогу малозабезпеченим громадянам, пенсії, стипендії, матеріальну допомогу та інші соціальні програми. Видатки на освіту формують видатки на розвиток та підтримку освітніх закладів, забезпечення навчальними матеріалами, заробітної плати вчителів та інші освітні програми. Видатки на охорону здоров'я складають витрати на утримання медичних закладів, закупівлю медикаментів та медичного обладнання, оплату праці медичного персоналу та реалізацію медичних програм. Видатки на культуру, спорт і дозвілля включають видатки на розвиток культурних заходів, спортивної інфра-

структури, забезпечення функціонування бібліотек, музеїв, театрів, спортивних клубів тощо. Житлово-комунальні послуги складають видатки на утримання інфраструктури, оплату комунальних послуг, розвиток житлової сфери, водопостачання, каналізацію тощо. Розвиток інфраструктури забезпечує розширення будівництва та ремонт доріг, мостів, залізничних споруд, аеропортів, енергетичних мереж та інших об'єктів. Економічний розвиток характеризується видатками на стимулювання розвитку місцевої економіки, підтримку малого та середнього бізнесу, інвестиційні програми тощо. Заходи соціального захисту формують видатки на боротьбу з безробіттям, соціальну реабілітацію, допомогу мігрантам, безпритульним, сім'ям у складних життєвих обставинах тощо. Усі ці видатки спрямовані на підтримку та задоволення потреб населення, забезпечення сталого розвитку територіальних громад, покращання якості життя та створення сприятливих умов для життя і праці громадян. Ефективне управління цими видатками є важливим для стабільності, розвитку та добробуту територіальних громад.

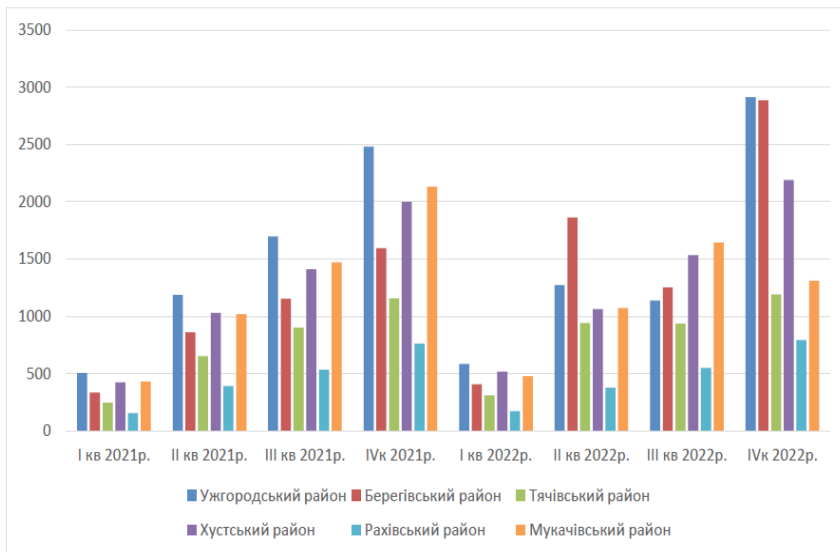

Рисунок 2.4. Видатки загального фонду районів Закарпатської області [37]

Динаміку видатків загального фонду районів Закарпатської області за 2021–2022 рр. подано на рис. 2.4.

Згідно з рис. 2.4 видатки загального фонду найвищими були в Ужгородському, Берегівському та Хустському районах у четвертому кварталі 2022 р. та в Ужгородському, Мукачівському і Хустському районах у четвертому кварталі 2021 р. Більш детальну інформацію щодо видатків загального фонду в розрізі територіальних громад подано в дод. Е.

Зазначимо, що видатки територіальних громад забезпечують реалізацію різноманітних програм та проєктів, спрямованих на забезпечення потреб місцевого населення і розвиток територій. Найбільшими витрати можуть бути на такі види статей: будівництво та утримання доріг, мостів, шкіл, лікарень, спортивних майданчиків, парків, культурних центрів тощо; фінансування проєктів, спрямованих на створення робочих місць, підтримку місцевого підприємництва, розвиток туризму, аграрного сектору тощо; надання соціальної допомоги, організацію освіти, охорони здоров'я, культурних та розважальних заходів, підтримку молодіжних та ветеранських організацій і збереження природних ресурсів, екологічні програми, сортування та переробку відходів, захист водних і лісових ресурсів.

Загалом ці видатки забезпечують належний розвиток та функціонування територіальних громад і сприяють підвищенню якості життя їхніх мешканців.

2.3. Дослідження конкурентоспроможності сільських територіальних громад Закарпатської області

Співвідношення між отриманими доходами від використання земельних ресурсів на території сільських територіальних громад Закарпатської області і загальними витратами на їхнє утримання та розвиток характеризує показник, який називається «дохідність земель територіальних громад». Цей показник є важливим для оцінки ефективності і стабільності земельного господарства територіальної громади.

Дохідність земель територіальних громад є важливим показником для визначення ефективності управління земель-

ними ресурсами. Висока дохідність вказує на успішне використання та ефективне управління земельними ділянками. Водночас низька дохідність вказує на проблеми зі збором податків, неефективне використання земельних ресурсів або недостатнє використання можливостей для забезпечення доходів громади. Детальна інформація щодо дохідності земель територіальних громад Закарпатської області на 1 мешканця подана в дод. Ж.

Встановлено, що протягом 2021–2022 рр. максимальне значення дохідності територіальних громад у межах Ужгородського району посідала Чопська територіальна громада. Найвищий її показник за досліджувані роки становив 26,168 у четвертому кварталі 2022 р. Найнижчий показник дохідності територіальних громад у межах Ужгородського району був 0,072 в межах Тур'є-Реметівської територіальної громади в першому кварталі 2021 р. Цей показник у межах цього району був завжди найнижчим протягом 2021–2022 рр. у Тур'є-Реметівській територіальній громаді.

У межах Берегівського району найвищим показник був у Батівській територіальній громаді. Причому за досліджуваний період часу найбільшим показник у вказаній громаді був у четвертому кварталі 2021 р. – 14,197, а найнижчим у першому кварталі 2022 р. – 2,065. Мінімальне значення цього показника спостерігається в Солотвинській територіальній громаді у першому кварталі 2022 р. – 0,122.

У межах Тячівського району максимальне значення дохідності територіальної громади можемо спостерігати у Тересвянській територіальній громаді в четвертому кварталі 2021 р. – 4,111, а найнижчим цей показник був у Вільховецькій територіальній громаді в першому кварталі 2021 року – 0,03.

Найнижчим показник дохідності в Хустському районі був у межах Драгівської територіальної громади в першому кварталі 2021 р. (0,049), а найвищим – у четвертому кварталі 2022 р. у Колочавській територіальній громаді (4,802).

Рахівський район характеризується найвищим показником дохідності 2,89 у Богданській територіальній громаді в четвертому кварталі 2021 р. та найнижчим – 0,043 – у Ве-

ликобичківській та Богданській територіальних громадах у першому кварталі 2022 р.

Мукачівський район характеризується найвищим розміром дохідності у Воловецькій територіальній громаді в четвертому кварталі 2021 р. та мінімальним значенням 0,148 у Нижньоворітській територіальній громаді у першому кварталі 2021 р. Систематизація максимальних та мінімальних значень рівня дохідності, що розраховано на основі дод. Ж сформовано у вигляді табл. 2.14.

Середнє значення дохідності територіальних громад коливалося в межах від 6,498 (Ужгородський район, четвертий квартал 2022 р.) до 0,0775 (Рахівський район, перший квартал 2022 р.) (рис. 2.5).

Оптимізація дохідності земельних ресурсів є важливим завданням для забезпечення фінансової стабільності територіальних громад та розвитку їхнього потенціалу. Оптимізація дохідності земельних ресурсів – це процес максимізації прибутку або вартості використання земельної ділянки при забезпеченні ефективного використання землі та дотриманні екологічних, економічних і соціальних аспектів. Цей підхід особливо важливий для сільськогосподарських підприємств, розвитку міських територій, промисловості та інших галузей, що мають стосунок до землі.

Нагадаємо, що раціональне розміщення підприємств та інфраструктури на земельних ділянках може сприяти збільшенню дохідності земельних ресурсів. Це передбачає здійснення земельного планування, дотримання зонування територій та містобудівних норм. Використання новітніх технологій також може збільшити продуктивність та ефективність використання земельних ресурсів. Наприклад, у сільському господарстві це можуть бути автоматизовані системи поливу, використання дронів для моніторингу врожаю та інші інноваційні рішення.

Уникнути перевантаження або перевикористання землі може збалансоване управління земельними ресурсами. Це також може призвести до зниження її дохідності.

Таблиця 2.14. Мінімальні та максимальні значення дохідності територіальних громад (ТГ) районів Закарпатської області

Показник	2021 р.				2022 р.			
	I кв.	II* кв.	III* кв.	IV* кв.	I кв.	II* кв.	III* кв.	IV* кв.
Ужгородський район								
Максимальне значення	Чопська ТГ (4,071)	Чопська ТГ* (8,576)	Чопська ТГ (13,255)	Чопська ТГ (17,79)5	Чопська ТГ (6,042)	Чопська ТГ (13,433)	Чопська ТГ (19,65)	Чопська ТГ (26,168)
Мінімальне значення	Тур'є-Реметівська ТГ (0,072)	Тур'є-Реметівська ТГ (0,169)	Тур'є-Реметівська ТГ (0,261)	Тур'є-Реметівська ТГ (0,324)	Тур'є-Реметівська ТГ (0,068)	Тур'є-Реметівська ТГ (0,142)	Тур'є-Реметівська ТГ (0,21)	Тур'є-Реметівська ТГ (0,31)
Берегівський район								
Максимальне значення	Батівська ТГ (3,315)	Батівська ТГ (6,658)	Батівська ТГ (6,658)	Батівська ТГ (14,197)	Батівська ТГ (2,065)	Батівська ТГ (3,488)	Батівська ТГ (4,997)	Батівська ТГ (7,158)
Мінімальне значення	Виноградівська ТГ (0,206)	Виноградівська ТГ (0,398)	Солотвинська ТГ (0,694)	Солотвинська ТГ (0,912)	Солотвинська ТГ (0,122)	Солотвинська ТГ (0,177)	Солотвинська ТГ (0,25)	Солотвинська ТГ (0,36)
Тячівський район								
Мінімальне значення	Вільховецька ТГ (0,03)	Вільховецька ТГ (0,093)	Дубівська ТГ (0,145)	Дубівська ТГ (0,195)	Нересниця ТГ (0,07)	Нересниця ТГ (0,097)	Нересниця ТГ (0,124)	Нересниця ТГ (0,158)
Максимальне значення	Тересвянська ТГ (1,038)	Тячівська ТГ (2,167)	Тересвянська ТГ (3,07)	Тересвянська ТГ (4,111)	Тересвянська ТГ (0,755)	Тячівська ТГ (1,164)	Тячівська ТГ (1,655)	Углянська ТГ (3,066)
Хустський район								
Мінімальне значення	Драгівська ТГ (0,049)	Драгівська ТГ (0,109)	Міжгірська ТГ (0,217)	Міжгірська ТГ (0,296)	Білівська ТГ 0,062)	Білівська ТГ (0,139)	Білівська ТГ (0,191)	Білівська ТГ (0,344)
Максимальне значення	Пилипівська ТГ (0,203)	Пилипівська ТГ (0,419)	Зарічанська ТГ (1,767)	Зарічанська ТГ (2,217)	Колочацька ТГ (1,115)	Колочацька ТГ (1,133)	Колочацька ТГ (3,018)	Колочацька ТГ (4,802)

Продовження таблиці 2.14

Показник	2021 р.				2022 р.			
	I кв.	II* кв.	III* кв.	IV* кв.	I кв.	II* кв.	III* кв.	IV* кв.
Рахівський район								
Мінімальне значення	Великобичківська ТГ (0,08)	Великобичківська ТГ (0,209)	Великобичківська ТГ (0,311)	Великобичківська ТГ (0,434)	Великобичківська ТГ, Богданська ТГ (0,043)	Богданська ТГ (0,085)	Богданська ТГ (0,128)	Великобичківська ТГ (0,41)
Максимальне значення	Богданська ТГ (0,48)	Богданська ТГ (1,201)	Богданська ТГ (1,892)	Богданська ТГ (2,89)	Рахівська ТГ (0,142)	Рахівська ТГ (0,289)	Рахівська ТГ (0,45)	Богданська ТГ (1,988)
Мукачівський район								
Мінімальне значення	Нижньовірівська ТГ (0,148)	Нижньовірівська ТГ (0,328)	Великолучківська ТГ (0,55)	Великолучківська ТГ (0,723)	Нижньовірівська ТГ (0,116)	Нижньовірівська ТГ (0,233)	Нижньовірівська ТГ (0,358)	Великолучківська ТГ (0,533)
Максимальне значення	Воловецька ТГ (2,367)	Воловецька ТГ (4,915)	Воловецька ТГ (7,148)	Воловецька ТГ (8,942)	Воловецька ТГ (2,131)	Воловецька ТГ (3,147)	Воловецька ТГ (4,62)	Воловецька ТГ (5,98)

* ТГ-ТГ

(Розраховано автором)

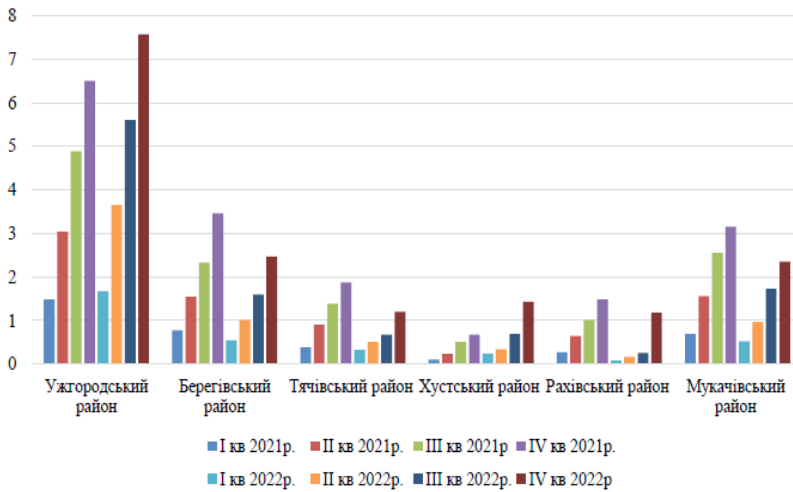

Рисунок 2.5. Середнє значення дохідності територіальних громад районів Закарпатської області [37]

Збереження родючості ґрунтів, використання систем землеробства з урахуванням екологічних аспектів є важливими складовими успішного управління земельними ресурсами.

Ретельне фінансове планування дозволяє оцінити потенційні доходи, витрати та ризики, що пов'язані з використанням земельних ресурсів, та забезпечити більш ефективне управління ресурсами.

Важливо зауважити, що оптимізація дохідності земельних ресурсів повинна здійснюватись з урахуванням різноманітних чинників, таких як екологічні обмеження, соціальні впливи та довгострокові наслідки рішень. Правильне балансування між ефективністю та сталістю є ключем до успішної оптимізації дохідності земельних ресурсів.

Однією з умов підвищення дохідності земельних ресурсів є ефективність та продуктивність використання бюджетних ресурсів та податкових надходжень територіальною громадою. Цей показник дозволяє оцінити, наскільки успішно місцева влада здійснює господарську діяльність та управління бюджетом і як це впливає на розвиток території та життя її мешканців.

Фіскальна віддача визначає, скільки коштів місцевій владі надійшло від податків, зборів та інших джерел доходів

порівняно зі її витратами. Висока фіскальна віддача вказує на ефективне управління фінансовими ресурсами. Фіскальна віддача є важливим інструментом для оцінки розвитку території та її фінансової стабільності. Цей показник допомагає визначити ефективність роботи місцевих органів влади та їх внесок у розвиток економіки й соціальну сферу території. Основні розрахунки щодо рівня фіскальної віддачі в територіальних громадах Закарпатської області представлено в дод 3. Середнє значення фіскальної віддачі сільських територіальних громад районів Закарпатської області подано в табл. 2.15.

Таблиця 2.15. Середнє значення фіскальної віддачі територіальних громад районів Закарпатської області

Район	I кв. 2021 р.	II кв. 2021 р.	III кв. 2021 р.	IV кв. 2021 р.	I кв. 2022 р.	II кв. 2022 р.	III кв. 2022 р.	IV кв. 2022 р.
Ужгородський	70,3	145,9	221,0	323,1	323,1	87,4	177,5	269,5
Берегівський	22,5	48,6	75,6	108,8	108,8	25,2	52,4	87,5
Тячівський	24,5	41,6	73,6	107,4	107,4	24,6	48,8	73,5
Хустський	12,8	27,9	42,1	58,4	58,4	17,5	33,8	53,3
Рахівський	1,9	3,7	5,5	7,9	7,9	1,7	3,0	4,3
Мукачівський	5,9	12,4	18,5	27,6	27,6	6,5	12,6	21,3
Середнє значення в межах області	23,0	46,7	72,7	105,5	27,1	54,7	84,9	131,1

(Розраховано автором)

Отже, за даними табл. 2.15, найвищим є середнє значення фіскальної віддачі сільських територіальних громад в Ужгородському районі. Причому спостерігався його активний ріст у 2021 р. (323,1 у IV кв. 2021 р.), а в кінці 2022 р. спосте-

рігається скорочення фіскальної віддачі до 269,5. Зменшення фіскальної віддачі сільських територіальних громад може бути зумовлене ефективними чинниками. Ось деякі з найпоширеніших причин:

1. Еміграція населення. Сільські територіальні громади зіштовхуються з проблемою еміграції молодих людей до міст та інших регіонів, що призводить до зменшення населення на селі. Зменшується попит на товари і послуги, а також кількість податкових платників.

2. Відсутність розвинутих промислових підприємств. В наявності сільських територій промисловість не настільки розвинена, як у міських районах. Це означає, що внески до бюджету від підприємств можуть бути обмеженими.

3. Сезонність господарської діяльності. Багато галузей у сільських районах мають сезонний характер (наприклад, сільське господарство). У зимовий період активність та доходи можуть зменшитися.

4. Застаріла інфраструктура. У сільських територіальних громадах інфраструктура часто застаріла і потребує модернізації або ремонту. Однак фінансові обмеження можуть ускладнювати здійснення таких інвестицій.

5. Залежність від дотацій. Багато сільських територій можуть залежати від державних або регіональних дотацій для забезпечення функціонування та надання основних послуг. Якщо розмір дотацій зменшується, то може статися зниження фіскальної віддачі.

6. Конкуренція з іншими регіонами. У сільських громадах може бути обмежений розвиток певних галузей через конкуренцію з іншими регіонами, де кращі умови для розвитку бізнесу.

7. Демографічні тенденції. Загальні демографічні тенденції (старість населення, природний приріст чи зменшення) також можуть впливати на фіскальну віддачу.

Збалансування та ефективне господарське управління, стимулювання розвитку малих і середніх підприємств, інвестиції в інфраструктуру та підтримка сільського розвитку мо-

жуть допомогти зменшити негативний вплив цих чинників і покращити фіскальну віддачу сільських територій.

Найнижчим є середнє значення фіскальної віддачі сільських територіальних громад у Рахівському районі. Тут така ситуація є зрозумілою через високий рівень гористості району. «Рахівщина володіє надзвичайно потужним природно-ресурсним потенціалом. Тут багато лісових масивів і полонин, льодовикових озер, лікувальних мінеральних вод тощо. Район займає найбільш високогірну частину Українських Карпат. На півночі височіють Привододільні (Внутрішні) Горгани, на заході – Свидовець, на північному сході – Черногора, на півдні – Рахівські гори. За 40 км від м. Рахова, у Черногірському масиві, розташована найвища вершина Українських Карпат та України загалом – г. Говерла (2 061 м). Також є і вершини-двотисячники: Бребенескул (2 036 м), Піп Іван Черногірський (2 026 м), Петрос (2 022 м), Гутин-Томнатик (2 016 м), Ребра (2 007 м). Зустрічаються високогірні озера – сліди давнього зледеніння, зокрема Бребенескул, Апшинець, Догяска (Геришаска), Ворожеське та ін.» [110]. «У межах району розташовані Черногірський, Свидовецький, Мармароський та Кузійський масиви Карпатського біосферного заповідника. В них зосереджена третина видового складу флори України, половина видів із Червоної книги рослин і тварин Українських Карпат» [110].

Загалом у межах Закарпатської області спостерігається зростання середнього значення фіскальної віддачі сільських територіальних громад. Приміром, на початку 2021 р. цей показник становив 23,0, а в кінці 2022 р. – 131,1, тобто зріс більше ніж у п'ять разів.

Максимальні значення фіскальної віддачі сільських територіальних громад Закарпатської області подано в табл. 2.16.

Отже, у межах районів Закарпатської області найвищим показник був у Холмківській територіальній громаді в четвертому кварталі 2022 р. – 248,61.

Проведемо аналіз найбільш перспективних сільських територіальних громад Закарпатської області, виходячи з останнього періоду часу (четвертого кварталу 2022 р.) (табл. 2.17).

Таблиця 2.16. Максимальні значення фіскальної віддачі сільських територіальних громад в межах районів Закарпатської області

2021 р.				2022 р.			
I кв.	II* кв.	III* кв.	IV*кв.	I кв.	II* кв.	III* кв.	IV*кв.
1	2	3	4	5	6	7	8
Ужгородський район							
Холмківська ТГ (42,83)	Холмківська ТГ * (88,91)	Холмківська ТГ (132,45)	Холмківська ТГ (194,24)	Холмківська ТГ (55,62)	Холмківська ТГ (115,7)	Холмківська ТГ (174,6)	Холмківська ТГ (248,61)
Берегівський район							
Великобигайнська ТГ (5,82)	Великобигайнська ТГ (12,37)	Великобигайнська ТГ (19,24)	Великобигайнська ТГ (27,03)	Великобигайнська ТГ (13,67)	Великобигайнська ТГ (23,72)	Косоньська ТГ (23,72)	Великобегайнська ТГ (65,65)
Тячівський район							
Бедевлянська ТГ (16,21)	Бедевлянська ТГ (31,81)	Бедевлянська ТГ (45,46)	Бедевлянська ТГ (67,57)	Бедевлянська ТГ (15,21)	Бедевлянська ТГ (30,04)	Бедевлянська ТГ (44,84)	Бедевлянська ТГ (63,49)
Хустський район							
Зарічанська ТГ (25,55)	Зарічанська ТГ (48,31)	Зарічанська ТГ (71,9)	Зарічанська ТГ (99,37)	Зарічанська ТГ (26,5)	Зарічанська ТГ (50,45)	Зарічанська ТГ (78,39)	Зарічанська ТГ (110,11)
Рахівський район							
Богданська ТГ (1,908)	Богданська ТГ (3,668)	Богданська ТГ (5,531)	Богданська ТГ (7,884)	Рахівська ТГ (1,703)	Рахівська ТГ (2,977)	Рахівська ТГ (4,255)	Богданська ТГ (7,78)
Мукачівський район							
Івановецька ТГ (9,61)	Івановецька ТГ (20,78)	Івановецька ТГ (27,92)	Івановецька ТГ (46,01)	Івановецька ТГ (10,65)	Івановецька ТГ (19,33)	Верхньокоропецька ТГ (37,99)	Верхньокоропецька ТГ (62,74)

(Розраховано автором)

Таблиця 2.17. Рейтинг сільських територіальних громад за рівнем фіскальної віддачі, IV квартал 2022 р.

Назва громади	Рейтинг за рівнем фіскальної віддачі	Рівень фіскальної віддачі	Дохідність земель	Площа громади, км ²	Кількість населення, осіб
Холмківська ТГ (Ужгородський район)	1	248,61	21,562	65,5	14625
Зарічанська ТГ (Хустський район)	2	110,11	1,841	41,6	8333
Великоберезька ТГ (Берегівський район)	3	65,65	4,0	126,5	6185
Бедевлянська ТГ (Тячівський район)	4	63,49	1,358	30,6	6538
Верхньокоропецька ТГ (Мукачівський район)	5	62,74	1,09	82,3	7251
Богданська ТГ (Рахівський район)	6	7,78	1,988	488	10558

(Сформовано автором)

За результатами досліджень встановлено, що рейтинг сільських територіальних громад за рівнем фіскальної віддачі (248,61) очолює Холмківська територіальна громада, Ужгородський район. Друге місце посідає Зарічанська територіальна громада (110,11), третє – Великоберезька територіальна громада (65,65), а останнє – 6-те місце – Богданська територіальна громада з показником 7,78.

Усі проаналізовані громади мають на балансі комунальні заклади, установи та підприємства, а структура їхніх фінансових ресурсів залежить від обсягів повноважень, які взяла на себе відповідна громада. Основні показники функціонування досліджуваних ОТГ наведено в табл. 2.18.

Таблиця 2.18. Основні показники функціонування територіальних громад, IV квартал 2022 р. [37]

Назва громади	Надходження до бюджетів територіальних громад (загальний та спеціальний фонд), млн грн*	Всього надходжень до загального фонду, грн	Видатки бюджетів територіальних громад (загальний фонд), млн грн*
Холмківська ТГ (Ужгородський район)	267,21	237,93	201,07
Зарічанська ТГ (Хустський район)	42,29	38,48	68,67
Великобerezька ТГ (Берегівський район)	80,72	18,32	48,8
Бедевлянська ТГ (Тячівський район)	13,04	12,71	45,32
Верхньокоропецька ТГ (Мукачівський район)	44,77	37,66	66,81
Богданська ТГ (Рахівський район)	42,22	40,16	114,91

За результатами табл. 2.18, найбільший рівень надходження до бюджетів територіальних громад (загальний та спеціальний фонд) у IV кварталі 2022 р. можна спостерігати у Холмківській територіальній громаді – 267,21 млн грн. Це більше ніж у три рази перевищує відповідний показник Великобerezької та більше ніж у шість разів Зарічанської, Верхньокоропецької, Богданської Чопської та Бедевлянської територіальних громад.

Серед досліджуваних територіальних громад найвищими є видатки бюджетів територіальних громад у тій же Холмківській територіальній громаді – 201,07 млн грн.

Конкурентоспроможність територіальних громад визначається наявністю виробничих ресурсів та рівнем ефективного їх використання. Такими ресурсами в межах територіального об'єднання є кількість виробничих підприємств, земель сільськогосподарського призначення й природних

ресурсів та фінансове забезпечення адміністративного утворення. Отже, наявні фінансові ресурси є результатом ефективного використання всіх інших ресурсів територіального об'єднання. Розвиток територіальних громад повинен базуватися на принципах конкурентоспроможності, що буде запорукою успішного реформування системи місцевого самоврядування в Україні [129].

Рівень конкурентоспроможності визначається зіставленням рівня розвитку територіальної громади, забезпечення економічного, соціального та екологічного стану в порівнянні з аналогічними громадами.

Базовими параметрами для порівняння територіальних громад є показники, якими територіальні громади користуються при оцінці їх діяльності. Таким чином, обрані такі параметри оцінки конкурентоспроможності територіальних громад: фінансова стабільність, економічний, інвестиційний та технологічний потенціал громади, організаційне забезпечення та рівень розвитку туристичної галузі.

Поняття фінансової стабільності територіальної громади доцільно трактувати як стан, за якого громада спроможна формувати фінансові ресурси в обсязі, достатньому для забезпечення економічного, соціального та екологічного розвитку, ефективно їх розподіляти й оптимально використовувати, оперативно реагуючи на будь-які зміни ринкової кон'юнктури [128]. Економічний потенціал громади характеризується наявністю «суспільних відносин, об'єктів, зв'язків, явищ та ресурсів, а також імовірними можливостями їх використання, управління та організації з метою забезпечення комплексного розвитку адміністративно-територіальної одиниці» [89].

Інвестиційний потенціал характеризується наявними інвестиційними ресурсами в поєднанні з можливостями, засобами та умовами їх залучення та використання в межах ОТГ для вирішення проблем територіального розвитку. Конкурентоспроможність ОТГ стосується не лише інвестиційних аспектів їх функціонування, а й нерозривно пов'язана з необхідністю розвитку системи соціально-економічних відносин відповідних територій [89; 179].

Технологічний потенціал характеризується вдосконаленням та зростанням ефективності виробничих процесів, серед яких удосконалення логістичних, інформаційних послуг. Технологічні вдосконалення також вимагають встановлення вищих вимог до кваліфікації працівників, які працюють в межах ОТГ, та підвищення якості сільськогосподарської продукції.

Вищевказаним параметрам оцінки конкурентоспроможності ОТГ надано оцінки за інтервальною шкалою від 0 до 5, де «0» – найнижча оцінка, а «5» – максимальна оцінка параметра (табл. 2.19).

Таблиця 2.19. Основні параметри оцінювання конкурентоспроможності потенціалу громад

Назва громади	Фінансова стабільність	Економічний потенціал громади	Інвестиційний потенціал громади	Технологічний потенціал громади	Організаційне (управлінське) забезпечення	Розвиток туристичного потенціалу
Холмківська ТГ (Ужгородський район)	5	5	5	4	4	3
Зарічанська ТГ (Хустський район)	3	3	4	2	4	5
Великоберезька ТГ (Берегівський район)	3	2	3	2	3	3
Бедевлянська ТГ (Тячівський район)	2	2	3	2	3	3
Верхньокоропецька ТГ (Мукачівський район)	3	3	3	2	3	4
Богданська ТГ (Рахівський район)	4	3	1	4	4	3

(Сформовано автором)

За дослідженнями, найвищу оцінку «5» отримали Холмківська та Зарічанська територіальні громади за показниками «фінансова стабільність» і «розвиток туристичного бізнесу». Така висока оцінка пов'язана з наявністю та доступністю всіх фінансових документів на сайтах територіальних громад. Зазначимо, що прогностичними показниками доходів (загального та спеціального фондів (з трансфертами)) у 2024 р. є 331 325 000 грн, у 2025 р. – 348 915 052 грн, у 2026 р. – 371 300 604 грн. Відзначимо виконання планових показників громадами за попередні періоди. Зрозуміло, що у воєнний період часу реалізація планів є дуже важливою, але при цьому також варто врахувати і той чинник, що громада територіально знаходиться на заході країни і бойові дії на цій території не ведуться, що є дуже важливим чинником в сучасних умовах.

**Таблиця 2.20. Коефіцієнти
вагомості досліджуваних параметрів ОТГ**

Назва громади	Фінансова стабільність	Економічний потенціал громади	Інвестиційний потенціал громади	Технологічний потенціал громади	Організаційне (управлінське) забезпечення	Розвиток туристичного потенціалу	Σ
Оцінка важливості фактору	0,24	0,22	0,17	0,14	0,12	0,11	1
Холмківська ТГ (Ужгородський район)	1,2	1,1	0,85	0,56	0,48	0,33	4,52
Зарічанська ТГ (Хустський район)	0,72	0,66	0,68	0,28	0,48	0,55	3,37
Великобerezька-ТГ (Берегівський район)	0,72	0,44	0,51	0,28	0,36	0,33	2,64
Бедевлянська ТГ (Тячівський район)	0,48	0,44	0,51	0,28	0,36	0,33	2,4
Верхньокоропецька ТГ (Мукачівський район)	0,72	0,66	0,51	0,28	0,36	0,44	2,97
Богданська ТГ (Рахівський район)	0,96	0,66	0,17	0,56	0,48	0,33	3,16

(Сформовано автором)

Крім того, Холмківська територіальна громада отримала найвищу оцінку за показником «інвестиційний потенціал громади». Громада активно здійснює реалізацію планових показників та забезпечує самодостатність.

Наступним кроком було визначено пріоритетність параметрів і виставлено для них відповідні коефіцієнти вагомості та зроблено розрахунки, результати яких наведено в табл. 2.20.

Побудуємо багатокутник конкурентоспроможності найбільш перспективних територіальних громад Закарпатської області. Площу багатокутника конкурентоспроможності досліджуваних територіальних громад розрахуємо виходячи з формули:

$$S_{\text{радар } i} = \frac{\pi}{I} \sum_{i=1}^n r^2 \quad (2.1)$$

Графічне представлення площ конкурентоспроможності територіальних громад подано на рис. 2.6.

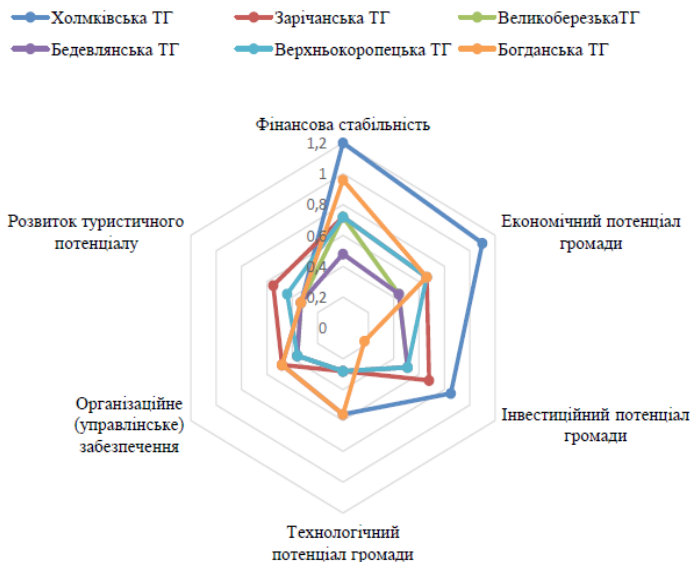

Рисунок 2.6. Багатокутник конкурентоспроможності досліджуваних ОТГ Закарпатської області (сформовано автором)

Використовуючи формулу (2.1), проведемо розрахунок площі багатокутників досліджуваних територіальних громад

Отже,

$$\begin{aligned}
 S_{\text{Холмківська}} &= \left(\frac{3.14}{4} \right) \times (1,2^2 + 1,1^2 + 0,85^2 + 0,56^2 + 0,48^2 + 0,33^2) = 3,1599 \text{ (см}^2\text{)}; \\
 S_{\text{Зарічанська}} &= \left(\frac{3.14}{4} \right) \times (0,72^2 + 0,66^2 + 0,68^2 + 0,28^2 + 0,48^2 + 0,55^2) = 1,5917 \text{ (см}^2\text{)}; \\
 S_{\text{Великобerezька}} &= \left(\frac{3.14}{4} \right) \times (0,72^2 + 0,44^2 + 0,51^2 + 0,28^2 + 0,36^2 + 0,33^2) = \\
 &= 1,0119 \text{ (см}^2\text{)}; \\
 S_{\text{Бедевлянська}} &= \left(\frac{3.14}{4} \right) \times (0,48^2 + 0,44^2 + 0,51^2 + 0,28^2 + 0,36^2 + 0,33^2) = \\
 &= 0,7858 \text{ (см}^2\text{)}; \\
 S_{\text{Верхньокоропещька}} &= \left(\frac{3.14}{4} \right) \times (0,72^2 + 0,66^2 + 0,51^2 + 0,28^2 + 0,36^2 + 0,44^2) = \\
 &= 1,2683 \text{ (см}^2\text{)}; \\
 S_{\text{Богданська}} &= \left(\frac{3.14}{4} \right) \times (0,96^2 + 0,66^2 + 0,17^2 + 0,56^2 + 0,48^2 + 0,33^2) = 1,6006 \text{ (см}^2\text{)}.
 \end{aligned}$$

Результати систематизуємо у вигляді табл. 2.21.

Таблиця 2.21. Розрахунок площ багатокутників досліджуваних ОТГ та рівень їх конкурентоспроможності

Назва громади	S (площа)	Рівень конкурентоспроможності (К)	Рейтинг громад
Холмківська ТГ	3,1599	4,52	1
Зарічанська ТГ	1,5917	3,37	2
Великобerezька ТГ	1,0119	2,64	5
Бедевлянська ТГ	0,7858	2,4	6
Верхньокоропещька ТГ	1,2683	2,97	4
Богданська ТГ	1,6006	3,16	3

(Сформовано автором)

За результатами дослідження, рейтинг конкурентоспроможності серед досліджуваних громад очолює Холмківська територіальна громада з показником 4,52. Завершує рейтинг Бедевлянська територіальна громада.

Отже, сформуємо три рівні конкурентоспроможності територіальних громад Закарпатської області: високий, до якого входить Холмківська територіальна громада; середній, до якого віднесемо Зарічанську та Богданську; низький – Великоберезька, Бедевлянська та Верхньокоропецька територіальні громади (рис. 2.7).

Рисунок 2.7. Графічне зображення рівнів конкурентоспроможності територіальних громад Закарпатської області
(сформовано автором)

Виходячи із пропонованих рівнів конкурентоспроможності територіальних громад та залежно від територіального розміщення пропонуємо застосування матриці «варіативність x стратегія», систематизація якої подана в табл. 2.22).

Доцільно зазначити, що в основу стратегії інтенсивного розвитку територіальної громади покладено інтенсивне ви-

користання наявних ресурсів. За складених умов, доцільно звернути увагу на залучення інвестицій, адже це регіони, які забезпечують інтенсивний розвиток територіальних громад через туристичну галузь.

Таблиця 2.22. Матриця «варіативність x стратегія»

Рівні конкурен- тоспроможності територіальних громад	Регіони Закарпатської області		
	Західний	Центрально-схід- ний	Південний
Високий	Стратегія інтегра- тивного росту		
Середній		Стратегія інтен- сивного розвитку	
Низький			Стратегія ди- версифікації регіонального розвитку

(Сформовано автором)

Стратегія інтегративного росту територіальної громади передбачає об'єднання зусиль підприємств для виходу на ринки за територіальні межі регіону з метою їх розвитку, збільшення прибутків тощо.

Стратегія диверсифікації регіонального розвитку територіальних громад передбачає збільшення кількості підприємств в їх межах. Оскільки це стратегічний рівень розвитку територіальної громади, то доцільно зосередитись на вдосконаленні існуючої інфраструктури. При цьому пропонуємо застосування моделі місцевого економічного розвитку – це набір різноманітних дій, способів та інструментів, які (на основі горизонтальної комунікації співпраці в громаді) пов'язані між собою певним алгоритмом та спільною довготривалою метою на підтримку та реалізацію однієї / двох конкурентних переваг громади (проекти міжнародної технічної допомоги, активна діяльність громадських організацій чи агенцій для залучення зовнішніх ресурсів чи грантів, створення туристичних продуктів, відкриття дрібних бізнесів, залучен-

ня інвестицій тощо) і які забезпечать/забезпечують раціональне та ефективне використання та наповнення бюджету, зростання доходів місцевих мешканців [73]. Зазначимо, що вже у 2019 р. в Україні був запущений пілотний проєкт щодо запровадження елементів стратегічного планування розвитку територій, який дав позитивні результати. Це може бути прикладом для наслідування.

Зазначимо також, що не всі громади мають однакові фінансові можливості, тому держава вирівнює бюджети за допомогою дотацій. З 1438 громад майже 75 % отримують базову дотацію. Найбільше таких дотацій отримують громади Закарпатської області [41].

Для підтримки громад з меншими доходами держава використовує так зване «горизонтальне вирівнювання» – забирає ресурси в багатших громад (реверсна дотація) і віддає біднішим (базова дотація). Для того щоб це зробити, враховується значення індексу податкоспроможності відповідного бюджету (стаття 99 Бюджетного кодексу). Якщо індекс податкоспроможності від 0,9 до 1,1, то така громада не віддає державі грошей і не отримує нічого з бюджету. Якщо ж індекс перевищив 1,1, то держава в такій громаді забирає половину від того, що перевищує надходження податку на доходи фізичних осіб порівняно з аналогічним середнім показником по всіх бюджетах місцевого самоврядування в Україні (крім бюджетів міст Києва та Севастополя) у розрахунку на одну людину. Якщо індекс – менш як 0,9, держава дотує такі громади, тобто надається базова дотація відповідному бюджету в обсязі 80 відсотків суми, необхідної для досягнення потрібного значення. Це означає, що базова дотація – це не стовідсоткова компенсація коштів, яких не вистачає, враховуючи середньодержавний показник, а компенсація лише 80 % коштів від мінімальної суми.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПОДОЛАННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

3.1. Механізм подолання диференціації розвитку сільських територіальних громад з врахуванням децентралізації

Механізм подолання диференціації розвитку сільських територіальних громад Закарпатської області формується з врахуванням таких трьох основних напрямів: економічного, екологічного і соціального, тобто на засадах сталого розвитку. Такий підхід ґрунтується на дотриманні вимог концепції сталого розвитку та тісного зв'язку між цими напрямками. Зокрема взаємозв'язок соціальних і екологічних напрямів означає, що рівні права нинішніх і майбутніх поколінь на використання природних ресурсів повинні бути захищені. Взаємодія соціальних і економічних чинників вимагає справедливого розподілу матеріальних благ між людьми та створення адресної підтримки бідних верств суспільства. Нарешті, взаємозв'язок між охороною природи та економічними чинниками потребує вартісної оцінки антропогенного впливу на навколишнє середовище. Вирішення цих завдань сьогодні є надзвичайно важливим для урядів, відповідних міжнародних організацій і всіх суб'єктів господарювання.

Водночас суб'єкти господарювання, відповідальні за імплементацію механізму подолання диференціації розвитку сільських територіальних громад, мають реалізувати низку організаційних, екологічних та економічних напрямів відповідно до загальної конфігурації (рис. 3.1).

Механізм подолання диференціації розвитку сільських територіальних громад Закарпатської області з врахуванням децентралізації передбачає вивчення та аналіз інструментів і заходів, спрямованих на підтримку та розвиток сільських територіальних громад в умовах децентралізації. Нагадаємо, що децентралізація – це процес передачі влади, фінансів та

управління з центрального рівня на місцевий, що створює нові можливості та виклики для розвитку сільських громад.

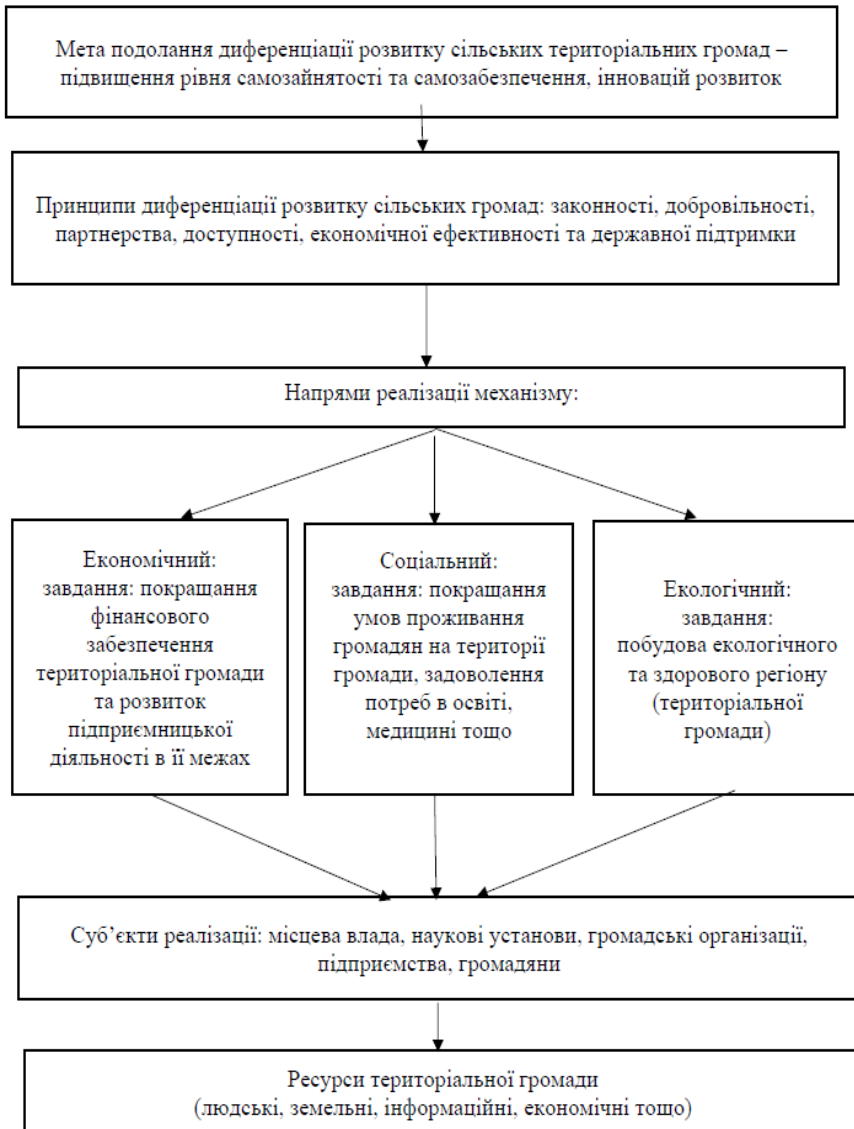

Рисунок 3.1. Напрями реалізації механізму подолання диференціації розвитку сільських територіальних громад (сформовано автором)

Зазначимо, що розвиток сільських територіальних громад Закарпатської області повинен здійснюватися з урахуванням таких принципів:

- законності, тобто будь-які види діяльності та дії адміністрації територіальної громади ґрунтуються на чітко визначених нормах і принципах права та зумовлюють необхідність їх дотримання;

- добровільності – характеризується тим, що формування та об'єднання територіальних громад реалізуються на добровільних засадах без примусу або обов'язковості для окремих громад. Цей принцип ґрунтується на праві визначення форм та обсягів самоврядування і передбачає свободу вибору, збереження ідентичності, дотримання демократичних процесів, захисту від примусу тощо. Цей принцип добровільності є важливою складовою концепції децентралізації та розвитку територіального самоврядування, яка дає змогу громадам самостійно визначати напрями розвитку;

- партнерства – забезпечує реалізацію спільних проєктів між суб'єктами господарювання, державою, центральними, регіональними, місцевими органами самоврядування, підприємствами, інвесторами та інститутами громадянського суспільства і стимулює розвиток щонайменше двох сторін; передбачає об'єднання й координацію зусиль, ресурсів та визначає спільну відповідальність за результати діяльності;

- доступності – характеризується однаковою доступністю всіх громадян, які проживають у межах громади, до наявних послуг, які надаються громадою, територіальними органами влади тощо;

- економічної ефективності – забезпечується ефективним використанням місцевих економічних ресурсів та програм економічного розвитку громади, а також ефективним фінансовим плануванням, контролем та аудитом фінансових операцій. При цьому періодичний моніторинг фінансового стану територіальної громади забезпечує вчасне виявлення можливих ризиків та їх вчасне усунення;

- державної підтримки – реалізується за програмами Державного бюджету України, а також за рахунок коштів, залуче-

них у встановленому порядку з місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством та, у кінцевому підсумку, сприяє формуванню самодостатніх територіальних громад.

При цьому зазначимо, що економічний напрям розвитку територіальної громади характеризується забезпеченням належних умов розвитку підприємницької діяльності, створення позитивного іміджу регіону та максимально ефективного використання його наявних ресурсів, акцентувавши увагу на перевагах їх використання.

Екологічний напрям розвитку територіальної громади характеризується застосуванням інноваційних передових практик у сфері управління відходами, оснований на положеннях Державної стратегії регіонального розвитку України, Порядку розроблення регіональних стратегій екологічного розвитку і планів заходів з їх реалізації, засадах екологічної політики України, що визначені Законом України «Про основні засади (Стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року» (ухвалено Верховною Радою України 28 лютого 2019 р.), розробкою стратегій управління відходами, побудови екологічного та здорового регіону, забезпечення екологічної безпеки територій.

Соціальний напрям розвитку територіальної громади характеризується підвищенням рівня комфорту та якості життя її мешканців, створення нових можливостей для розвитку і самореалізації населення, забезпечення ефективної системи охорони здоров'я.

Проведемо дослідження соціального, економічного та екологічного напрямів розвитку найбільш перспективних територіальних громад Закарпатської області: Холмківської, Зарічанської, Великоберезької, Бедевлянської, Верхньокоропецької та Богданської.

Економічний показник характеризується рівнем фінансового забезпечення. У межах Холмківської територіальної громади за січень–грудень 2023 р. спостерігається перевищення надходжень у 2023 р. над плановими на 2,0 %. До сільського бюджету Холмківської сільської ради надійшло податків, зборів (обов'язкових платежів) у сумі 285588,9 тис. грн. Видат-

ки загального фонду сільського бюджету за січень-грудень 2023 р. становили 254722,7 тис. грн, у межах спеціального фонду – 112520,3 тис. грн. У структурі видатків загального фонду сільського бюджету за галузевою ознакою основну питому вагу становлять видатки на соціально-культурну сферу та соціальне забезпечення – 50,6 %. Питома вага видатків на освіту становила 37,2 % (або 94750,9 тис. грн), культуру і мистецтво – 1,6 % (4121,1 тис. грн), фізичну культуру і спорт – 5,2 % (13127,9 тис. грн), охорону здоров'я – 1,0 % (2565,9 тис. грн), соціальний захист та соціальне забезпечення – 5,6 % (14197,6 тис. грн) [149].

Холмківською сільською радою розроблено Стратегію розвитку та план заходів з її реалізації в межах: атмосферного повітря, води, земельних ресурсів, рекреаційних зон та культурної спадщини. Встановлено відсутність транскордонних наслідків для довкілля, зокрема для здоров'я населення.

У межах Зарічанської територіальної громади спостерігається залучення державних субвенцій та інших бюджетних коштів разом з чітким планом модернізації інженерної та соціальної інфраструктури. Це забезпечить підвищення якості стану доріг у населених пунктах громади. Крім того, у громаді створені умови для розвитку підприємницької діяльності, зростає кількість нових робочих місць навіть у період воєнного часу. Щодо соціального забезпечення в межах Зарічанської територіальної громади, доцільно відзначити підтримку культурних і спортивних заходів загалом у 2023 році на 600 тис. грн. Зазначимо, що в Зарічанській територіальній громаді не здійснюється моніторинг екологічного та санітарно-гігієнічного стану земельних і природних ресурсів. Зазначений моніторинг та відповідні спостереження здійснюються в межах окремих угод з підприємствами та фахівцями, які мають відповідні знання та досвід роботи [42].

Економічне становище Великоберезької територіальної громади є досить прийнятним. Доходи бюджету цієї громади без урахування трансфертів у 2022 р. становили 16 328 400,00 грн, або 29,7 % від загальної суми доходів. При цьому доходи загального фонду – 15 720 000,00 грн; доходи спеціального фонду – 608 400,00 грн. Головними напрямками

наповнюваності бюджету Великоберезької територіальної громади у 2022–2025 рр. є забезпечення сплати орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності повною мірою, забезпечення своєчасності і повноти сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до зведеного, державного та місцевих бюджетів; цільове, раціональне та економне витрачання бюджетних коштів. На території Великоберезької територіальної громади станом на 2023 р. відсутні очисні споруди для зменшення викидів у навколишнє середовище. У населених пунктах Великоберезької територіальної громади діють несанкціоновані сміттєзвалища. Стан фізичної культури та спорту на території громади на сьогодні є незадовільним. Причиною цього є відсутність фінансування, низький рівень залучення дітей до занять спортом та міграція населення [15].

Чітким є прогноз економічного розвитку Бедевлянської територіальної громади на 2024 р. Планується отримати у 2024 р. доходів сільського бюджету в сумі 53 322 500,00 грн, зокрема доходи загального фонду бюджету – 53 012 500,00 грн, доходи спеціального фонду бюджету – 310 000,00 грн. При цьому видатки сільського бюджету в сумі 53 322 500,00 грн, у тому числі видатки загального фонду бюджету – 53 012 500 грн, видатки спеціального фонду бюджету – 310 000,00 грн [2].

Рівень податкових надходжень Верхньокоропецької територіальної громади на 2022 р. 56 844 395,81 грн – 60,31 % від всіх доходів, офіційні трансфери – 34 235 355,01 грн. Протягом 2021–2023 рр. відбулося незначне зменшення викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення.

Спостерігається задовільний стан фінансового забезпечення Богданської територіальної громади. Зокрема надходження плати за землю до дохідної частини бюджету Богданської територіальної громади у 2022 р. становили 10 257 350,87 грн. Це надало можливість забезпечення виконання соціально важливих програм, фінансування бюджетної сфери в галузях освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального та дорожнього господарства тощо. Кількість платників податку становила 104 особи. Згід-

но з «Програмою розвитку інфраструктури Богданської сільської територіальної громади на 2021–2023 роки» планується покращання загального екологічного стану територій, зменшення негативного впливу на навколишнє середовище [6].

Здійснивши характеристику досліджуваних територіальних громад за економічним, соціальним та екологічним напрямками, з використанням методу експертних оцінок виведемо середню оцінку за досліджуваними показниками та результати, результати систематизуємо у вигляді табл. 3.1.

Таблиця 3.1. Оцінка розвитку територіальної громади

ОТГ	Оцінка напрямку розвитку громади		
	економічний	соціальний	екологічний
Холмківська ТГ (Ужгородський район)	4	4	5
Зарічанська ТГ (Хустський район)	3	2	0
Великобerezька ТГ (Берегівський район)	3	2	0
Бедевлянська ТГ (Тячівський район)	4	3	1
Верхньокоропецька ТГ (Мукачівський район)	4	4	4
Богданська ТГ (Рахівський район)	4	4	3

(Розраховано автором)

Примітка: «5» – найвищий рівень розвитку, «0» – найнижчий рівень розвитку громади

Графічне представлення оцінки розвитку територіальної громади подано на рис. 3.2.

За даними рис. 3.2, Холмківська територіальна громада має найбільший рівень розвитку в межах економічного, соціального та екологічного напрямів.

Економічна, соціальна та екологічна оцінка розвитку територіальних громад вказують на сталий розвиток громад у межах досліджуваних напрямів та забезпечують територіальний розвиток на стратегічну перспективу з врахуванням механізму стимулювання розвитку територіальних громад.

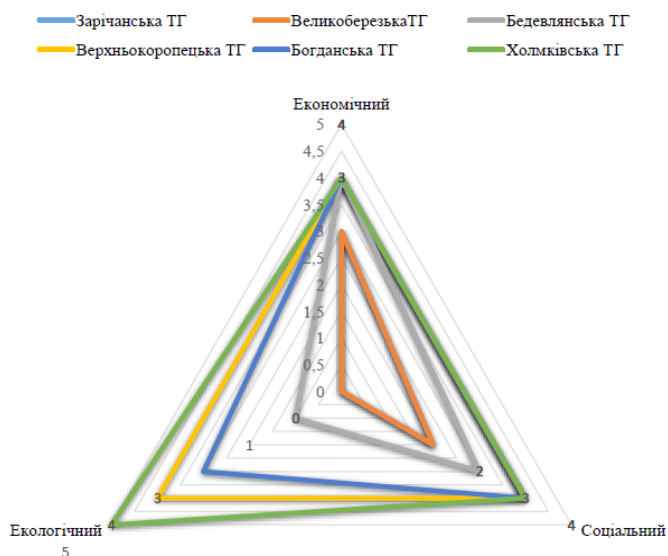

Рисунок 3.2. Трикутник економічної, соціальної та екологічної оцінки розвитку територіальних громад (розраховано автором)

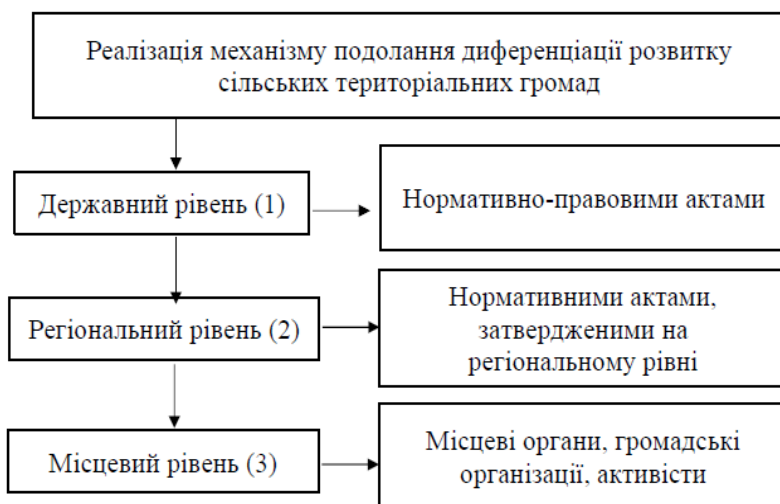

Рисунок 3.3. Рівні реалізація механізму диференціації розвитку сільських територіальних громад (досліджено автором)

Комплексність механізму подолання диференціації розвитку сільських територіальних громад забезпечується його реалізацією на різних рівнях: 1) державному, 2) регіональному, 3) місцевому (рис. 3.3).

На державному рівні стимулювання розвитку сільських територіальних громад забезпечується Державною стратегією регіонального розвитку України на 2021 – 2027 роки, відповідно до якої «першочерговими завданнями нової регіональної політики є прискорення економічного зростання регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності на основі ефективного використання внутрішнього потенціалу, створення нових робочих місць, покращення зайнятості населення, створення умов для повернення на батьківщину трудових мігрантів» [104]. Крім того, стимулювання розвитку територіальних громад забезпечується Законом України «Про державні цільові програми», Бюджетним та Податковим кодексами України.

Загалом система державного стимулювання будується на засадах децентралізації, надання додаткових повноважень місцевим органам самоврядування, розробки та впровадження організаційно-економічного механізму і стратегій розвитку територій.

Закладені нормативно-правовою базою основи стимулювання розвитку території забезпечили більший рівень самостійності регіонам. «Водночас розширення повноважень місцевих органів управління передбачає відповідальність за соціально-економічний розвиток сільських територій, використання ресурсного потенціалу, активізацію господарської діяльності та приватно-державного партнерства в регіоні» [117, с. 50].

Стимулювання регіонального розвитку здійснюється відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, загальнодержавних програм, Законів України «Про особливості стимулювання регіонального розвитку», «Про засади державної регіональної політики», інших Законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, міжнародних договорів України, а також регіональних стратегій розвитку.

На місцевому рівні стимулювання розвитку територіальних громад здійснюється безпосередньо місцевими органами,

товаровиробниками, навчальними закладами, громадськими організаціями та активістами на основі їхньої співпраці. При цьому така співпраця ґрунтується на внутрішньому потенціалі громади й характеризується рівнем самозайнятості та самозабезпеченням, загалом інноваційним розвитком територіальних громад на місцях.

Одним з інструментів формування пріоритетів і стратегій розвитку є форсайт. Нагадаємо, що форсайт характеризується структурованим і систематичним способом використання уявлень про майбутнє для передбачення можливостей і проблем та кращої підготовки до змін. Форсайт використовує низку методологій, таких як вивчення прогностичних змін, розробка кількох сценаріїв, щоб виявити та запропонувати прогнози розвитку майбутніх періодів.

Пріоритетними завданнями територіальних громад на місцях повинні бути:

- 1) визначення пріоритетів напрямів розвитку територіальної громади;
- 2) формування розуміння ризиків для конкретної території;
- 3) складання та постійне оновлення реєстру ризиків.

Результати діяльності, пов'язані з плануванням діяльності територіальної громади, мають бути зафіксовані в стратегічних документах та опрацьовуватися з органами самоврядування громади, відповідальними за стійкість. Якщо громада не може набути такого досвіду, вона повинна співпрацювати із сусідніми громадами та шукати зовнішніх експертів.

Механізм диференціації розвитку сільських територіальних громад забезпечується реалізацією таких напрямів: фінансового, інфраструктурного, освітнього, підприємницького, соціального, інформаційного, індивідуального (табл. 3.2).

Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад визначає скоординоване використання фінансових ресурсів у всіх секторах. Така координація покращить цілеспрямоване функціонування виробничої та невиробничої сфер, економічні та соціальні умови та сприятиме загальному розвитку соціально-економічного середовища функціонування регіональних підрозділів. Зазначимо, що розподіл фінансо-

вих ресурсів забезпечується відповідно до вимог загальнодержавних законів, а в межах територіальної громади – відповідно до рішень місцевих органів влади згідно з потребами.

Таблиця 3.2. Напрями реалізації механізму диференціації розвитку сільських територіальних громад

Напрямок	Умови реалізації	Результат
Фінансовий	Підтримка державними органами влади потреб територіальних громад, залучення грантів тощо	Ефективне використання фінансів
Інфраструктурний	Забезпечення доступу до інфраструктурних об'єктів	Ефективне використання природних, транспортних та ін. видів ресурсів
Освітній	Наявність освітньої мережі громади: шкіл, садочків тощо	Якісна освіта
Підприємницький	Наявність суб'єктів господарювання на території громади	Зростання бюджету громади
Соціальний	Активна соціальна позиція громадян, організацій	Визначення пріоритетів розвитку території
Інформаційний	Наявність комплексної інформаційної бази	Швидкі та ефективні управлінські рішення
Індивідуальний	Наявність особливих ресурсів територіальної громади	Ефективне їх використання в межах громади

(Сформовано автором)

У сучасних умовах також важливо враховувати бюджетний компроміс між інтересами держави та територіальних громад. Фінансова підтримка характеризується забезпеченням сільських громад адекватними фінансовими ресурсами для здійснення різноманітних розвиткових проєктів і програм.

Також варто пам'ятати, що в Україні в умовах війни джерела фінансування є вкрай обмеженими, і саме гранти можуть частково вирішити напрями фінансування різних проєктів територіальних громад. На переваги грантів для територіальних громад вказують О. О. Ляхович, О. І. Ільчук: забезпечення надходжень коштів на тривалий період часу сприяє реалізації

відповідних програм чи проєктів, які не можуть фінансуватися за рахунок коштів бюджету громади [64, с. 865].

Розвиток інфраструктури сільських територіальних громад характеризується забезпеченням доступу до якісних комунікацій, транспортних маршрутів, енергетичних рішень та інших інфраструктурних об'єктів, а також комплексом заходів та ініціатив, спрямованих на покращання матеріально-технічної бази, що сприяють підвищенню життєзабезпечення населення. Цей процес охоплює різні сфери та галузі в межах територіальних громад, зокрема транспортну, соціальну, комунальну, інформаційну, екологічну інфраструктуру. При цьому транспортна інфраструктура визначається рівнем розбудови та утримання доріг, мостів, а також розвитком системи громадського і товарного транспорту для забезпечення легкого доступу та переміщення населення. Соціальна інфраструктура характеризується наявністю шкіл, лікарень, культурних центрів, бібліотек, спортивних об'єктів для забезпечення освітніх, медичних та розважальних потреб громади, їх станом та потребою в ремонті, розбудові тощо. Житлова інфраструктура визначається розробкою та впровадженням програм житлового будівництва, утриманням та модернізацією комунальної інфраструктури для забезпечення гідного рівня життя мешканців. Енергетична інфраструктура характеризується рівнем розвитку та модернізації енергетичних систем, впровадженням енергоефективних технологій, розвитком відновлюваних джерел енергії.

Важливе значення для розвитку сільських територій має наявність інформаційної інфраструктури. Вона характеризується рівнем доступу до сучасних технологій зв'язку та Інтернету, розвитком електронного урядування для полегшення взаємодії між громадянами та органами влади. Електронне урядування є відносно новим напрямом інформаційно-управлінської діяльності у сфері державного управління, пов'язаним із появою якісно нових вимог до інформаційного забезпечення державних адміністрацій та підвищенням ролі інформаційних елементів у процесах ухвалення управлінських рішень [82]. «Важливою складовою електронного

урядування є електронна демократія, головною метою якої є задоволення потреб громадян, досягнення суспільних цінностей шляхом використання переваг інформаційного суспільства» [155; с. 68]. Відзначимо активний розвиток електронного уряду, особливо в сучасних умовах воєнного стану, що реалізується через удосконалення системи електронного документообігу з використанням електронного цифрового підпису, а також надання адміністративних послуг громадянам і бізнесу через ЦНАП (Центр надання адміністративних послуг), систему «єдиного вікна» тощо.

Екологічна інфраструктура характеризується наявністю природних ресурсів, створенням та утриманням парків, садів, які знаходяться на території територіальної громади, та сприянням впровадженню екологічно чистих технологій для покращання якості навколишнього середовища. «До регіональної екологічної інфраструктури відносяться всі елементи, що в сукупності забезпечують відновлення екологічної рівноваги в регіоні» [5].

Загалом розвиток інфраструктури є ключовим чинником для сталого розвитку сільських територій, покращання якості життя мешканців та залучення інвестицій у регіон.

Освітній напрям розвитку території забезпечує створення умов для забезпечення якісної освіти та доступу до культурних ресурсів для мешканців сільських територій. При цьому стратегічною основою розвитку системи освіти в об'єднаних громадах є комплексний розвиток освітньої мережі громади (тобто реалізація плану оптимізації дошкільної та шкільної мережі із застосуванням досвіду передової інноваційної педагогічної діяльності). Варто при цьому звернути увагу на впровадження інноваційних методів, дитиноцентризм, особистісно-орієнтоване навчання та партнерство між суб'єктами освітньої системи навчального закладу.

Підприємницький напрям націлений на розробку програм та інструментів для підтримки місцевого підприємництва та розвитку сільських ринків у межах конкретної території. Зокрема в межах територіальної громади потрібно акцентувати увагу на формуванні та можливості створення

коворкінгів (колективний офісний простір, в межах якого суб'єкти господарювання можуть орендувати місце для роботи) та бізнес-інкубаторів (офісний і/або виробничий простір, який може надаватися підприємцям-початківцям на пільгових умовах на певний період разом з експертною підтримкою).

Соціальний напрям забезпечує залучення мешканців сільських громад до участі в процесах прийняття рішень та визначення пріоритетів для розвитку їхніх територій.

Інформаційний напрям розвитку в межах територіальних громад доцільно забезпечувати формуванням комплексної інформаційної бази. При цьому Ю. С. Цал-Цалко, Ю. Ю. Мороз [153; с. 390] пропонують дві моделі формування інформаційних ресурсів: перша полягає у «створенні спеціалізованого відділу фахівців із питань бухгалтерського обліку, статистики, внутрішнього аудиту, фінансової і бюджетної звітності та інформаційного забезпечення управління територіальною громадою у складі її виконавчих органів»; друга – забезпечує створення «територіальної аутсорсингової структури з надання послуг структурним суб'єктам територіальної громади щодо ведення обліку статистики, внутрішнього аудиту, фінансової і бюджетної звітності». За результатами проведених розрахунків приймаються управлінські рішення щодо напрямів розвитку територіальної громади.

Індивідуальний підхід до розвитку територіальних громад полягає в особливих підходах та ресурсах, які характерні для кожної окремої територіальної громади, які одночасно можуть бути наявними в одній громаді та відсутніми в іншій. Наприклад, наявність виробничих ресурсів, високий/низький рівень привабливості території з різною здатністю залучати зовнішні/внутрішні ресурси тощо.

Відтак усі вищевказані напрями повинні бути спрямовані в одне русло – забезпечення реалізації механізму подолання диференціації розвитку сільських територіальних громад. При цьому основна мета розробки такого механізму полягає в розробленні ефективних та узгоджених дій, які сприятимуть сталому розвитку сільських територій з урахуванням нових можливостей, що виникають внаслідок децентралізації.

Водночас органи та посадові особи місцевого самоврядування повинні забезпечувати реалізацію механізму стимулювання розвитку сільських територіальних громад.

3.2. Прогнозні сценарії розвитку сільських територіальних громад для подолання диференціації

Подолання диференціації розвитку сільських територіальних громад характеризується відмінністю середовища території наявними ресурсами, специфікою галузей, виробництвом товарів і послуг, а також різними ознаками. Це дозволяє стейкхолдерам акцентувати увагу на територіальних продуктах.

Нагадаємо, що реформа адміністративно-територіального устрою зацентрувала увагу на передачі повноважень громадам та забезпеченні самофінансування, тоді як можливість забезпечення конкурентоспроможності визначається наявністю внутрішніх і зовнішніх ресурсів або співвідношенням доходів та витрат. При цьому громада має можливість впливу на внутрішні ресурси і не має впливу на зовнішні ресурси, через те що вони, по-перше, їй не належать, а по-друге, громада не може їх контролювати.

Диференціацію сільських територій пропонуємо розглядати з погляду рівня конкурентоспроможності найбільш перспективних територіальних громад у межах районів Закарпатської області. Нагадаємо, що за результатами такого дослідження (розділ 2) сформовано три рівні конкурентоспроможності: високий, середній і низький. Для ґрунтовного розуміння та дослідження впливу чинників на розвиток територіальних громад оберемо по одній громаді з кожного рівня. Відмітимо, що основними чинниками впливу на розвиток/занепад територіальних громад впливають видатки. Зокрема обсяг різних видів видатків в межах Закарпатської області сформовано в додатку М (капітальні видатки), додатку Л (видатки на утримання апарату управління); додатку Н (видатки на заробіткуну плату), додатку О (витрати на ЖКГ), додатку П (видатки на освіту), додатку Р (видатки на середню освіту); додатку С (видатки на культуру). Відтак досліджен-

ням впливу витрат на розвиток громади у межах високого рівня обрано Холмківську територіальну громаду (це єдина громада в межах цього рівня та посідає перше місце в рейтингу громад), у межах середнього – Зарічанську територіальну громаду та в межах низького – Бедевлянську територіальну громаду (остання в рейтингу).

Для визначення структури загального фонду видатків бюджету Холмківської територіальної громади побудуємо багатофакторну модель:

$$\hat{y} = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 + a_4x_4 + a_5x_5 + a_6x_6. \quad (3.1)$$

Основні види видатків бюджету подано в табл. 3.3.

Таблиця 3.3. Видатки бюджету Холмківської територіальної громади в розрахунку на одного мешканця

Період	Капітальні, x_1	На освіту, x_2	На утримання апарату управління, x_3	На культуру, x_4	На загальну середню освіту, x_5	Фіскальна віддача території, x_6	Загальний фонд, Y
1	8	1058	394	27	871	42,83	2190
2	239	1541	458	27	1310	46,08	2962
3	481	697	520	46	491	43,54	2222
4	2582	1657	550	53	1305	61,79	3463
5	49	1228	453	36	988	55,62	2420
6	147	1232	515	46	974	60,08	3398
7	124	1237	576	32	972	58,9	3392
8	1667	2061	625	73	1669	74,01	4804
9	327	1135	531	56	840	58,65	3030

Для багатофакторних економетричних моделей важливо з'ясувати, чи існують між факторами взаємозв'язки, які називають мультиколінеарністю, що негативно впливає на кількісні характеристики економетричної моделі.

Дослідити мультиколінеарність доцільно з допомогою алгоритму Фаррара-Глобера, який використовує три види ста-

тистичних критеріїв [77], згідно з якими перевіряється: мультиколінеарність усього масиву факторів (χ^2); кожного фактору з іншими (F-критерій); кожної пари факторів (t-критерій):

$$\chi_p^2 = -\left(n - 1 - \frac{2m + 5}{6}\right) \ln(\det R), \quad (3.2)$$

де n – кількість спостережуваних даних;

m – кількість факторів;

$\det R$ – визначник кореляційної матриці;

$$F_j = (z_{jj} - 1) \frac{n - m - 1}{m}, \quad (3.3)$$

де z_{jj} – елементи матриці Z , оберненої до кореляційної;

$$t_{ij} = \frac{r_{ij.12...m} \sqrt{n - m - 1}}{\sqrt{1 - r_{ij.12...m}^2}}, \quad (3.4)$$

де $r_{ij.12...m}$ – частинні коефіцієнти кореляції, що визначаються за формулою

$$r_{ij.12...m} = \frac{z_{ij}}{\sqrt{z_{ii} z_{jj}}}. \quad (3.5)$$

Сформуємо кореляційну матрицю та обчислимо її визначник:

$$R = \begin{pmatrix} 1,000 & 0,641 & 0,561 & 0,650 & 0,582 & 0,553 \\ 0,641 & 1,000 & 0,489 & 0,488 & 0,993 & 0,735 \\ 0,561 & 0,489 & 1,000 & 0,762 & 0,405 & 0,800 \\ 0,650 & 0,488 & 0,762 & 1,000 & 0,399 & 0,771 \\ 0,582 & 0,993 & 0,405 & 0,399 & 1,000 & 0,667 \\ 0,553 & 0,735 & 0,800 & 0,771 & 0,667 & 1,000 \end{pmatrix},$$

$$\det R = 0.00002.$$

Проведемо розрахунок χ^2 :

$$\chi_p^2 = -\left(9 - 1 - \frac{2 \cdot 6 + 5}{6}\right) \ln(0,00002) = 57,35.$$

Порівняємо визначене значення із критичним, визначеним із надійністю 0,95 та ступнем вільності 15, яке становить $\chi^2_{кр} = 25$. Враховуючи, що розраховане значення перевищує критичне, можна стверджувати, що існує загальна мультиколінеарність.

Для визначення факторів, які є мультиколінеарними, визначимо F- та t-критерії. Для цього насамперед визначимо обернену матрицю Z:

$$Z = \begin{pmatrix} 6,6 & -82,4 & 0,8 & 0,7 & 72,5 & 7,3 \\ -82,4 & 1639,7 & -29,6 & -45,1 & -1471,3 & -119,5 \\ 0,8 & -29,6 & 4,2 & 0,2 & 27,6 & -0,5 \\ 0,7 & -45,1 & 0,2 & 5,1 & 41,7 & 0,8 \\ 72,5 & -1471,3 & 27,6 & 41,7 & 1323,0 & 104,3 \\ 7,3 & -119,5 & -0,5 & 0,8 & 104,3 & 14,9 \end{pmatrix}.$$

Наступним кроком є обчислення F-критеріїв:

$$\begin{aligned} F_1 &= 1,879, \\ F_2 &= 546,236, \\ F_3 &= 1,055, \\ F_4 &= 1,374, \\ F_5 &= 440,662, \\ F_6 &= 4,649. \end{aligned}$$

Порівняємо визначені значення з критичним, визначеним із надійністю 0,95 та ступенями вільності 6 та 2, яке становить $F_{кр} = 19,3$. Враховуючи, що розраховані значення F_2 та F_5 перевищують критичне, можна стверджувати, що фактори x_2 та x_5 мультиколінеарні з іншими.

Наступним кроком є обчислення частинних коефіцієнтів та t-критеріїв (табл. 3.4).

Порівняємо визначені значення t-критеріїв із критичним, визначеним із надійністю 0,95 та ступнем вільності 2, яке становить $t_{кр} = 4,303$. Враховуючи, що розраховане значення $|t_{25}|$ перевищує критичне, можна стверджувати, що фактори x_2 та x_5 мультиколінеарні між собою. Тому для усунення явища мультиколінеарності було виключено із розгляду фактор x_5 (видатки на загальну середню освіту).

**Таблиця 3.4. Результати розрахунків
частинних коефіцієнтів та t -критерії**

Частинні коефіцієнти	t -критерії
$r_{12.3456} = -0,790$	$t_{12} = -1,82$
$r_{13.2456} = 0,146$	$t_{13} = 0,21$
$r_{14.2356} = 0,127$	$t_{14} = 0,18$
$r_{15.2346} = 0,774$	$t_{15} = 1,73$
$r_{16.2345} = 0,737$	$t_{16} = 1,54$
$r_{23.1456} = -0,359$	$t_{23} = -0,54$
$r_{24.1356} = -0,492$	$t_{24} = -0,80$
$r_{25.1346} = -0,999$	$t_{25} = -30,44$
$r_{26.1345} = -0,763$	$t_{26} = -1,67$
$r_{34.1256} = 0,042$	$t_{34} = 0,06$
$r_{35.1246} = 0,372$	$t_{35} = 0,57$
$r_{36.1245} = -0,067$	$t_{36} = -0,10$
$r_{45.1236} = 0,507$	$t_{45} = 0,83$
$r_{46.1235} = 0,091$	$t_{46} = 0,13$
$r_{56.1234} = 0,742$	$t_{56} = 1,57$

(Розраховано автором)

Для побудови багатфакторної моделі з використанням методу найменших квадратів сформуємо матрицю X та вектор значень показника Y :

$$X = \begin{pmatrix} 1 & 8 & 1058 & 394 & 27 & 42,83 \\ 1 & 239 & 1541 & 458 & 27 & 46,08 \\ 1 & 481 & 697 & 520 & 46 & 43,54 \\ 1 & 2582 & 1657 & 550 & 53 & 61,79 \\ 1 & 49 & 1228 & 453 & 36 & 55,62 \\ 1 & 147 & 1232 & 515 & 46 & 60,08 \\ 1 & 124 & 1237 & 576 & 32 & 58,9 \\ 1 & 1667 & 2061 & 625 & 73 & 74,01 \\ 1 & 327 & 1135 & 531 & 56 & 58,65 \end{pmatrix}, \quad Y = \begin{pmatrix} 2190 \\ 2962 \\ 2222 \\ 3463 \\ 2420 \\ 3398 \\ 3392 \\ 4804 \\ 3030 \end{pmatrix}.$$

Для визначення параметрів моделі використано формулу [77]:

$$\bar{A} = (X^T X)^{-1} (X^T \bar{Y}), \quad (3.6)$$

де $\bar{Y}$ – вектор даних показника;

X – матриця даних факторів;

$\bar{A}$ – вектор параметрів моделі.

У результаті розрахунків отримаємо

$$\bar{A} = \begin{pmatrix} -2024,29 \\ -0,20 \\ 1,34 \\ 5,59 \\ 6,01 \\ 6,28 \end{pmatrix},$$

тобто модель має вигляд

$$\hat{y} = -2024,29 - 0,2x_1 + 1,34x_2 + 5,59x_3 + 6,01x_4 + 6,28x_6.$$

Дослідження адекватності побудованої економіко-математичної моделі проведено з використанням коефіцієнта детермінації та критерію Фішера. Враховуючи, що коефіцієнт детермінації становить 0,964, можна зробити висновки про цільний зв'язок між факторами та показником.

Розраховане значення критерію Фішера $F = 15,916$ порівнюємо з критичним, визначеним із надійністю 0,95 та ступенями вільності 5 і 3, яке становить $F_{кр} = 9,01$. Враховуючи, що розраховане значення F перевищує критичне, можна стверджувати, модель адекватна даним генеральної сукупності.

Для визначення впливу факторів на структуру загального фонду видатків бюджету Холмківської територіальної громади обчислимо частинні коефіцієнти еластичності, які показують, на скільки процентів зміниться показник, якщо один із факторів зміниться на один процент за незмінних значень інших факторів.

Отже, збільшення капітальних видатків на 1 % призведе до зменшення видатків загального фонду бюджету Холмківської

територіальної громади на 0,022 %, збільшення видатків на освіту на 1 % призведе до збільшення видатків загального фонду бюджету Холмківської територіальної громади на 0,502 %, збільшення видатків на утримання апарату управління на 1 % призведе до збільшення видатків загального фонду бюджету Холмківської територіальної громади на 0,979 %, збільшення видатків на культуру на 1 % призведе до збільшення видатків загального фонду бюджету Холмківської територіальної громади на 0,111 %, а збільшення фіскальної віддачі території на 1 % призведе до збільшення видатків загального фонду бюджету Холмківської територіальної громади на 0,121 %.

Побудуємо прогностичні показники динаміки загального фонду Холмківської територіальної громади на майбутні чотири періоди, використовуючи при цьому лінійну прогностичну модель (рис. 3.4).

Рисунок 3.4. Прогностичні показники динаміки загального фонду Холмківської територіальної громади (розроблено автором)

Отже, за даними рис. 3.4, спостерігається зростання обсягів загального фонду Холмківської територіальної громади

до кінця 2023 р. Побудована прогнозна лінійна модель має вигляд $y = 186,02x + 2167,8$.

Для визначення структури загального фонду видатків бюджету Зарічанської територіальної громади побудуємо аналогічну багатofакторну модель виду (1) за даними табл. 3.5.

Таблиця 3.5. Видатки бюджету Зарічанської територіальної громади в розрахунку на одного мешканця

Період	Капітальні, x_1	На освіту, x_2	На утримання апарату управління, x_3	На культуру, x_4	На загальну середню освіту, x_5	Фіскальна віддача території, x_6	Загальний фонд, Y
1	29	1158	190	0	805	25,55	1381
2	28	1652	205	3	1278	22,76	1967
3	106	948	303	14	592	23,59	1381
4	768	1842	478	27	1400	27,47	2563
5	36	1412	262	15	1068	26,5	1774
6	30	1346	286	16	986	23,95	1747
7	30	1410	327	17	1020	27,94	1833
8	322	2044	471	32	1373	31,72	2918
9	139	1369	356	12	1017	29,75	1799

Сформуємо кореляційну матрицю та обчислимо її визначник:

$$R = \begin{pmatrix} 1,000 & 0,602 & 0,812 & 0,671 & 0,584 & 0,391 \\ 0,602 & 1,000 & 0,644 & 0,637 & 0,968 & 0,551 \\ 0,812 & 0,644 & 1,000 & 0,927 & 0,543 & 0,722 \\ 0,671 & 0,637 & 0,927 & 1,000 & 0,520 & 0,637 \\ 0,584 & 0,968 & 0,543 & 0,520 & 1,000 & 0,439 \\ 0,391 & 0,551 & 0,722 & 0,637 & 0,439 & 1,000 \end{pmatrix},$$

$$\det R = 0,00022.$$

Визначимо χ^2 :

$$\chi_p^2 = -\left(9 - 1 - \frac{2 \cdot 6 + 5}{6}\right) \ln(0,00022) = 43,509$$

Порівняємо визначене значення з критичним, визначеним із надійністю 0,95 та ступнем вільності 15, яке становить $\chi_{кр}^2 = 25$. Враховуючи, що розраховане значення перевищує критичне, можна стверджувати, що існує загальна мультиколінеарність.

Для визначення факторів, які є мультиколінеарними, визначимо F- та t-критерії. Для цього насамперед визначимо обернену матрицю Z:

$$Z = \begin{pmatrix} 6,681 & 1,195 & -11,216 & 4,599 & -2,708 & 3,086 \\ 1,195 & 31,610 & 1,175 & -5,828 & -27,660 & -2,878 \\ -11,216 & 1,175 & 28,301 & -15,393 & 1,307 & -7,463 \\ 4,599 & -5,828 & -15,393 & 11,839 & 3,696 & 3,363 \\ -2,708 & -27,660 & 1,307 & 3,696 & 26,054 & 1,565 \\ 3,086 & -2,878 & -7,463 & 3,363 & 1,565 & 3,937 \end{pmatrix}.$$

Наступним кроком є обчислення F-критеріїв:

$$\begin{aligned} F_1 &= 1,894, \\ F_2 &= 10,203, \\ F_3 &= 9,100, \\ F_4 &= 3,613, \\ F_5 &= 8,351, \\ F_6 &= 0,979. \end{aligned}$$

Порівняємо визначені значення з критичним, визначеним із надійністю 0,95 та ступенями вільності 6 і 2, яке становить $F_{кр} = 19,3$. Всі значення F-критеріїв не перевищують критичне, отже, за цим критерієм не можна зробити висновки про мультиколінеарність факторів.

Наступним кроком є обчислення частинних коефіцієнтів та t-критеріїв (табл. 3.6).

Порівняємо визначені значення t-критеріїв із критичним, визначеним із надійністю 0,95 та ступенем вільності 2, яке становить $t_{кр} = 4,303$. Враховуючи, що розраховане значення $|t_{25}|$ перевищує критичне, можна стверджувати, що фактори x_2 та x_5 мультиколінеарні між собою. Тому для усунення явища мультиколінеарності було вилючено з розгляду фактор x_5 (видатки на загальну середню освіту).

**Таблиця 3.6. Результати розрахунків
частинних коефіцієнтів та t-критеріїв**

Частинні коефіцієнти	t-критерії
1	2
$r_{12.3456} = 0,082$	$t_{12} = 0,12$
$r_{13.2456} = -0,816$	$t_{13} = -1,99$
$r_{14.2356} = 0,517$	$t_{14} = 0,85$
$r_{15.2346} = -0,205$	$t_{15} = -0,30$
$r_{16.2345} = 0,602$	$t_{16} = 1,07$
$r_{23.1456} = 0,039$	$t_{23} = 0,06$
$r_{24.1356} = -0,301$	$t_{24} = -0,45$
$r_{25.1346} = -0,964$	$t_{25} = -5,12$
$r_{26.1345} = -0,258$	$t_{26} = -0,38$
$r_{34.1256} = -0,841$	$t_{34} = -2,20$
$r_{35.1246} = 0,048$	$t_{35} = 0,07$
$r_{36.1245} = -0,707$	$t_{36} = -1,41$
$r_{45.1236} = 0,210$	$t_{45} = 0,30$
$r_{46.1235} = 0,493$	$t_{46} = 0,80$
$r_{56.1234} = 0,155$	$t_{56} = 0,22$

(Розраховано автором)

Для побудови багатofакторної моделі з використанням методу найменших квадратів сформуємо матрицю X та вектор значень показника Y

$$X = \begin{pmatrix} 1 & 29 & 1158 & 190 & 0 & 25,55 \\ 1 & 28 & 1652 & 205 & 3 & 22,76 \\ 1 & 106 & 948 & 303 & 14 & 23,59 \\ 1 & 768 & 1842 & 478 & 27 & 27,47 \\ 1 & 36 & 1412 & 262 & 15 & 26,5 \\ 1 & 30 & 1346 & 286 & 16 & 23,95 \\ 1 & 30 & 1410 & 327 & 17 & 27,94 \\ 1 & 322 & 2044 & 471 & 32 & 31,72 \\ 1 & 139 & 1369 & 356 & 12 & 29,75 \end{pmatrix}, \quad Y = \begin{pmatrix} 1381 \\ 1967 \\ 1381 \\ 2563 \\ 1774 \\ 1747 \\ 1833 \\ 2918 \\ 1799 \end{pmatrix}.$$

У результаті розрахунків отримаємо

$$\bar{A} = \begin{pmatrix} -96,121 \\ -0,054 \\ 1,153 \\ 1,206 \\ 6,140 \\ -4,985 \end{pmatrix}.$$

тобто модель має вигляд

$$\hat{y} = -96,121 - 0,054x_1 + 1,153x_2 + 1,206x_3 + 6,14x_4 - 4,985x_6.$$

Дослідження адекватності побудованої економіко-математичної моделі проведене з використанням коефіцієнта детермінації та критерію Фішера. Враховуючи, що коефіцієнт детермінації становить 0,992, можна зробити висновки про цільний зв'язок між факторами та показником.

Розраховане значення критерію Фішера $F = 75,39$ порівняємо з критичним, визначеним із надійністю 0,95 та ступенями вільності 5 і 3, яке становить $F_{кр} = 9,01$. Враховуючи, що розраховане значення F перевищує критичне, можна стверджувати, що модель адекватна даним генеральної сукупності.

Для визначення впливу факторів на структуру загального фонду видатків бюджету Зарічанської територіальної громади обчислимо частинні коефіцієнти еластичності, які показують, на скільки процентів зміниться показник, якщо один із факторів зміниться на один процент за незмінних значень інших факторів.

Отже, збільшення капітальних видатків на 1 % призведе до зменшення видатків загального фонду бюджету Зарічанської територіальної громади на 0,004 %, збільшення видатків на освіту на 1 % призведе до збільшення видатків загального фонду бюджету Зарічанської територіальної громади на 0,887 %, збільшення видатків на утримання апарату управління на 1 % призведе до збільшення видатків загального фонду бюджету Зарічанської територіальної громади на 0,239 %, збільшення видатків на культуру на 1 % призведе до

збільшення видатків загального фонду бюджету Зарічанської територіальної громади на 0,041 %, а збільшення фіскальної віддачі території на 1 % призведе до зменшення видатків загального фонду бюджету Зарічанської територіальної громади на 0,082 %.

Побудуємо прогнозні показники динаміки загального фонду Зарічанської територіальної громади на майбутні чотири періоди, використовуючи при цьому лінійну прогнозну модель (рис. 3.5).

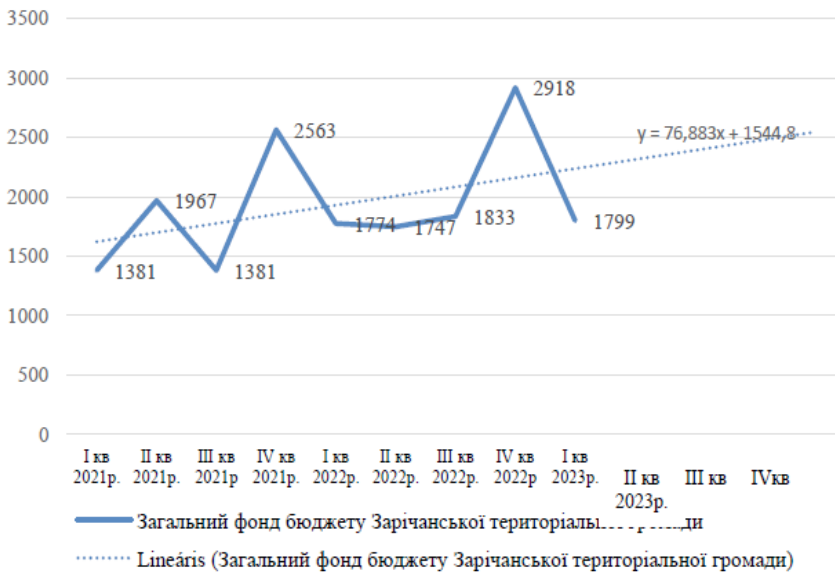

Рисунок 3.5. Прогнозні показники динаміки загального фонду Зарічанської територіальної громади
(розраховано автором)

Отже, за даними рис. 3.5, спостерігається зростання обсягів загального фонду Зарічанської територіальної громади до кінця 2023 р. Побудована прогнозна лінійна модель має вигляд $y = 76,88x + 1544,8$.

Для визначення структури загального фонду видатків бюджету Бедевлянської територіальної громади побудуємо аналогічну багатофакторну модель виду (1) за даними табл. 3.7.

Таблиця 3.7. Видатки бюджету Бедевлянської територіальної громади в розрахунку на одного мешканця

Пе-ріод	Капі-тальні, x_1	На осві-ту, x_2	На утри-мання апарату управ-ління, x_3	На куль-туру, x_4	На за-гальну серед-ню осві-ту, x_5	Фіскаль-на віддача терито-рії, x_6	Загаль-ний фонд, Y
1	8	1122	183	29	937	16,21	1384
2	239	1707	205	32	1489	15,6	2016
3	481	880	250	37	687	13,65	1217
4	2582	1667	242	36	1391	22,11	2046
5	49	1377	193	34	1146	15,21	1675
6	147	1612	272	40	1432	14,83	1976
7	124	956	262	47	713	14,8	1484
8	1667	1446	276	44	1183	18,65	1815
9	0	1159	216	33	936	17,94	1462

Сформуємо кореляційну матрицю та обчислимо її ви-значник:

$$R = \begin{pmatrix} 1,000 & 0,425 & 0,401 & 0,233 & 0,353 & 0,823 \\ 0,425 & 1,000 & 0,016 & -0,145 & 0,994 & 0,465 \\ 0,401 & 0,016 & 1,000 & 0,875 & -0,011 & 0,064 \\ 0,233 & -0,145 & 0,875 & 1,000 & -0,192 & -0,062 \\ 0,353 & 0,994 & -0,011 & -0,192 & 1,000 & 0,395 \\ 0,823 & 0,465 & 0,064 & -0,062 & 0,395 & 1,000 \end{pmatrix},$$

$$\det R = 0,00004.$$

Визначимо χ^2 :

$$\chi_p^2 = -\left(9 - 1 - \frac{2 \cdot 6 + 5}{6}\right) \ln(0,00004) = 52,712$$

Порівняємо визначене значення з критичним, визначе-ним із надійністю 0,95 та ступнем вільності 15, яке становить $\chi_{кр}^2 = 25$. Враховуючи, що розраховане значення перевищує критичне, можна стверджувати, що існує загальна мультико-лінеарність.

Для визначення факторів, які є мультиколінеарними, визначимо F- і t-критерії. Для цього насамперед визначимо обернену матрицю Z:

$$Z = \begin{pmatrix} 7,422 & -46,052 & -7,367 & 6,542 & 44,971 & -1,591 \\ -46,052 & 891,950 & 101,348 & -118,724 & -874,403 & -45,062 \\ -7,367 & 101,348 & 17,288 & -18,072 & -99,945 & -3,786 \\ 6,542 & -118,724 & -18,072 & 20,865 & 117,182 & 5,954 \\ 44,971 & -874,403 & -99,945 & 117,182 & 858,524 & 43,884 \\ -1,591 & -45,062 & -3,786 & 5,954 & 43,884 & 6,526 \end{pmatrix}.$$

Наступним кроком є обчислення F-критеріїв:

$$\begin{aligned} F_1 &= 2,141, \\ F_2 &= 296,983, \\ F_3 &= 5,429, \\ F_4 &= 6,622, \\ F_5 &= 285,841, \\ F_6 &= 1,842. \end{aligned}$$

**Таблиця 3.8. Результати
розрахунків частинних коефіцієнтів і t-критеріїв**

Частинні коефіцієнти	t-критерії
$r_{12,3456} = -0,566,$	$t_{12} = -0,97,$
$r_{13,2456} = -0,650,$	$t_{13} = -1,21,$
$r_{14,2356} = 0,127,$	$t_{14} = 0,87,$
$r_{15,2346} = 0,563,$	$t_{15} = 0,96,$
$r_{16,2345} = -0,229,$	$t_{16} = -0,33,$
$r_{23,1456} = 0,816,$	$t_{23} = 2,00,$
$r_{24,1356} = -0,492,$	$t_{24} = -2,50,$
$r_{25,1346} = -0,999,$	$t_{25} = -36,00,$
$r_{26,1345} = -0,591,$	$t_{26} = -1,04,$
$r_{34,1256} = -0,952,$	$t_{34} = -4,38,$
$r_{35,1246} = -0,820,$	$t_{35} = -2,03,$
$r_{36,1245} = -0,356,$	$t_{36} = -0,54,$
$r_{45,1236} = 0,876,$	$t_{45} = 2,56,$
$r_{46,1235} = 0,510,$	$t_{46} = 0,84,$
$r_{56,1234} = 0,586.$	$t_{56} = 1,02.$

(Розраховано автором)

Порівняємо визначені значення з критичним, визначеним із надійністю 0,95 та ступенями вільності 6 і 2, яке становить $F_{кр} = 19,3$. Враховуючи, що розраховані значення F_2 та F_5 перевищують критичне, можна стверджувати, що фактори x_2 та x_5 мультиколінеарні з іншими.

Наступним кроком є обчислення частинних коефіцієнтів та t-критеріїв (табл. 3.8).

Порівняємо визначені значення t-критеріїв із критичним, визначеним із надійністю 0,95 та ступенем вільності 2, яке становить $t_{кр} = 4,303$. Враховуючи, що розраховане значення $|t_{25}|$ перевищує критичне, можна стверджувати, що фактори x_2 та x_5 мультиколінеарні між собою. Тому для усунення явища мультиколінеарності було вилучено з розгляду фактор x_5 (видатки на загальну середню освіту).

Для побудови багатофакторної моделі з використанням методу найменших квадратів сформуємо матрицю X та вектор значень показника Y :

$$X = \begin{pmatrix} 1 & 8 & 1122 & 183 & 29 & 16,21 \\ 1 & 239 & 1707 & 205 & 32 & 15,6 \\ 1 & 481 & 880 & 250 & 37 & 13,65 \\ 1 & 2582 & 1667 & 242 & 36 & 22,11 \\ 1 & 49 & 1377 & 193 & 34 & 15,21 \\ 1 & 147 & 1612 & 272 & 40 & 14,83 \\ 1 & 124 & 956 & 262 & 47 & 14,8 \\ 1 & 1667 & 1446 & 276 & 44 & 18,65 \\ 1 & 0 & 1159 & 216 & 33 & 17,94 \end{pmatrix}, \quad Y = \begin{pmatrix} 1384 \\ 2016 \\ 1217 \\ 2046 \\ 1675 \\ 1976 \\ 1484 \\ 1815 \\ 1462 \end{pmatrix}.$$

У результаті розрахунків отримаємо

$$\bar{A} = \begin{pmatrix} -88,70 \\ -0,001 \\ 0,98 \\ -0,74 \\ 15,51 \\ 3,61 \end{pmatrix},$$

тобто модель має вигляд

$$\hat{y} = -88,70 - 0,001x_1 + 0,98x_2 - 0,74x_3 + 15,51x_4 + 3,61x_6.$$

Дослідження адекватності побудованої економіко-математичної моделі проведене з використанням коефіцієнта детермінації та критерію Фішера. Враховуючи, що коефіцієнт детермінації становить 0,988, можна зробити висновки про цільний зв'язок між факторами та показником.

Розраховане значення критерію Фішера $F = 49,167$ порівнюємо з критичним, визначеним із надійністю 0,95 та ступенями вільності 5 і 3, яке становить $F_{кр} = 9,01$. Враховуючи, що розраховане значення F перевищує критичне, можна стверджувати, модель адекватна даним генеральної сукупності.

Для визначення впливу факторів на структуру загального фонду видатків бюджету Бедевлянської територіальної громади обчислимо частинні коефіцієнти еластичності, які показують, на скільки процентів зміниться показник, якщо один із факторів зміниться на один процент за незмінних значень інших факторів.

Отже, збільшення капітальних видатків на 1 % суттєво не вплине на зміну видатків загального фонду бюджету Бедевлянської територіальної громади, збільшення видатків на освіту на 1 % призведе до збільшення видатків загального фонду бюджету Бедевлянської територіальної громади на 0,78 %, збільшення видатків на утримання апарату управління на 1 % призведе до зменшення видатків загального фонду бюджету Бедевлянської територіальної громади на 0,109 %, збільшення видатків на культуру на 1 % призведе до збільшення видатків загального фонду бюджету Бедевлянської територіальної громади на 0,35 %, а збільшення фіскальної віддачі території на 1 % призведе до збільшення видатків загального фонду бюджету Бедевлянської територіальної громади на 0,044 %.

Побудуємо прогностні показники динаміки загального фонду Бедевлянської територіальної громади на майбутні чотири періоди, використовуючи при цьому лінійну прогностну модель (рис. 3.6).

Отже, за даними рис. 3.6, спостерігається зростання обсягів загального фонду Бедевлянської територіальної громади до кінця 2023 р. Побудована прогностна лінійна модель має вигляд $y = 2,8833x + 1660,6$.

Рисунок 3.6. Прогнозні показники динаміки загального фонду Бєдєвлянської територіальної громади (розраховано автором)

Отже, за даними проведених досліджень прогнозних показників розвитку територіальних громад, у Зарічанській та Холмківській територіальних громадах спостерігається зростання загального фонду бюджету швидшими темпами, ніж у Бєдєвлянській. Крім того, в цій громаді на збільшення видатків значний вплив мають витрати на освіту, культуру та рівень фіскальної віддачі території. У Холмківській територіальній громаді найбільший вплив на витрати мають витрати на утримання апарату управління.

Таблиця 3.9. Види витрат територіальних громад

Види витрат	Оптимізація витрат	Результат
Капітальні	Збільшити	Покращання інфраструктури, якості життя, економічне зростання
На освіту	Збільшити	Розвиток науки, розвиток бізнесу
На утримання апарату управління	Скоротити	Вивільнення коштів, зростання фінансових ресурсів
На культуру	Скоротити	Вивільнення коштів, зростання фінансових ресурсів
На загальну середню освіту	Збільшити	Зростання можливостей для всіх громадян та підвищення їхнього рівня життя

(Розраховано автором)

Узагальнюючи проведені дослідження, можемо звернути увагу на певні закономірності, які доцільно застосувати для територіальних громад. Сформуємо основні напрями скорочення витрат у межах територіальних громад та запропонуємо напрями їх оптимізації (табл. 3.9).

Для розвитку територіальних громад пропонуємо здійснити оптимізацію витрат: скоротити витрати на утримання апарату управління та на культуру і збільшити капітальні витрати, витрати на освіту та на загальну освіту.

Переваги скорочення витрат на утримання апарату управління та на культуру в період війни можуть забезпечити зростання ресурсів для військових потреб. Таке скорочення може вивільнити фінансові ресурси, які можуть бути скеровані на військові потреби, такі як підтримка воєнних дій, закупівля зброї та обладнання, забезпечення безпеки населення тощо. Скорочення апарату управління може призвести до зменшення бюрократії та оптимізації процесів управління, а також застосування цифрових технологій у документації та її поширенні і обробці. Такий підхід сприятиме швидшому та ефективнішому прийняттю рішень у межах територіальної громади. Своєю чергою, зменшення видатків на культуру може допомогти вивільнити фінансові ресурси для підтримки економіки в умовах війни, такі як стимулювання виробництва, підтримка малих підприємств та підтримка соціально незахищеного населення.

Отже, хоча скорочення витрат на утримання апарату управління та на культуру може мати свої переваги в період війни, слід також враховувати можливі негативні наслідки такого рішення, такі як збільшення соціальної напруги та погіршення емоційного стану населення.

Зростання витрат на капітальні витрати та на освіту може сприяти покращанню інфраструктури, такої як будівництво та ремонт доріг, мостів, шкіл, лікарень тощо. Це покращує якість життя мешканців та може створити сприятливі умови для економічного зростання.

Збільшення видатків на освіту дозволяє покращити якість освіти, забезпечити доступ до якісної освіти для всіх

верств населення, розвивати наукові дослідження та інновації, що сприяє підвищенню рівня освіченості та конкурентоспроможності країни. Своєю чергою, покращання інфраструктури та освіти привертає інвесторів, сприяє розвитку бізнесу та створює нові можливості для розвитку економіки. При цьому інвестиції в освіту дозволяють зменшити соціальну нерівність, забезпечуючи доступ до якісної освіти для всіх верств населення. Це сприяє зростанню можливостей для всіх громадян та підвищенню їхнього рівня життя.

Отже, зростання витрат на капітальні витрати та освіту може мати позитивний вплив на розвиток країни, сприяючи поліпшенню якості інфраструктури, освіти та конкурентоспроможності, а також зменшенню соціальної нерівності.

Зазначимо, що витрати територіальної громади є динамічними та не є константою. Вони можуть змінюватися під впливом різних чинників – як зростати, так і скорочуватись, стимулювати зростання конкурентоспроможності та її зменшення.

3.3. Кластеризація як складова механізму

подолання диференціації розвитку сільських територій

Одним з пріоритетних напрямів розвитку сільських територіальних громад є створення та розвиток кластерів. Як свідчить світовий досвід, значні зміни в організації виробництва як на національному, так і міжнародному рівні сприяють створенню територіально-галузових та інтеграційних об'єднань – кластерів. Актуальною є розбудова кластерів на основі вже сформованих. Формування кластерів – це тривалий процес, що ґрунтується на довірі всіх «гравців» і на основі гнучких форм кооперації, координації та інтеграції спільних дій окремих суб'єктів господарської діяльності, органів влади, громадськості. Кластери, як новітня форма об'єднань, доводять свою ефективність на основі досвіду багатьох економічно розвинених країн світу.

В умовах воєнного стану створення регіонального кластера в Закарпатській області, де війна не завдала значної шкоди сільським територіям, дасть змогу побудувати більш на-

дійну платформу для розвитку можливостей як регіону, так і окремої громади.

За сприятливих ринкових умов кластери розвиваються самостійно – самоорганізуються. Їх можна створювати для активізації бізнес-процесів на рівні місцевої економіки, і тут особливу роль виконує місцеве управління. Роль організатора процесу створення кластерів у сучасній ринковій економіці, як правило, брала на себе регіональна влада. На практиці у формуванні кластерів домінуючу роль відіграє бізнес. В економічній ситуації, яка притаманна Україні на сучасному етапі розвитку, визначальними є середовище роботи підприємств та активність діючих бізнес-проектів. Тому рушійними силами можуть виступати територіальні громади, освітні установи, підприємці та інші активні ініціативи в бізнес-середовищі.

Для розвитку кластерів на Закарпатті в межах територіальних громад доцільно звернути увагу на кооперацію між ними. Зокрема про потребу в кооперації та конкуренції між компаніями та організаціями в межах кластерів вказував М. Портер ще у 2007 р. [185]. Тільки за таких умов кластери починають створювати та використовувати екстерналії, позитивно впливаючи на розвиток територій.

У межах досліджуваних територіальних громад пропонуємо створити агроземельний кластер, структуру якого складають представники територіальних громад, бізнесу та стейкхолдери. При цьому ці суб'єкти можуть та мають право використовувати інформаційні, фінансові, природні, людські, інфраструктурні, виробничі та інші ресурси територіальної громади для розвитку такого кластера (рис. 3.7). При цьому А. Горшков [29] вказує на те, що «управління ресурсним потенціалом територіальної громади передбачає використання методів композиції та декомпозиції для аналізу кожного виду ресурсів та його позиціонування в стратегії розвитку громади».

Зазначимо, що в межах кластера особливо важливим є дотримання вимог нормативно-правових актів усіма учасниками кластера. Підприємства, організації, стейкхолдери, що складають структуру кластера, працюють між собою на договірній основі. В Україні кластерні організації функціо-

нують та дотримуються загальноприйнятих норм, зокрема Цивільного, Господарського, Земельного кодексів України та гарантують діяльність у рамках чинного законодавства. Крім того, вважаємо за потрібне прийняти закон «Про агрокластери», який закладе основні принципи й напрями державної підтримки агрокластера, а також забезпечить основні функції учасників кластера, надасть правового статусу поняттю «агрокластер» і врахує сучасні ринкові підходи.

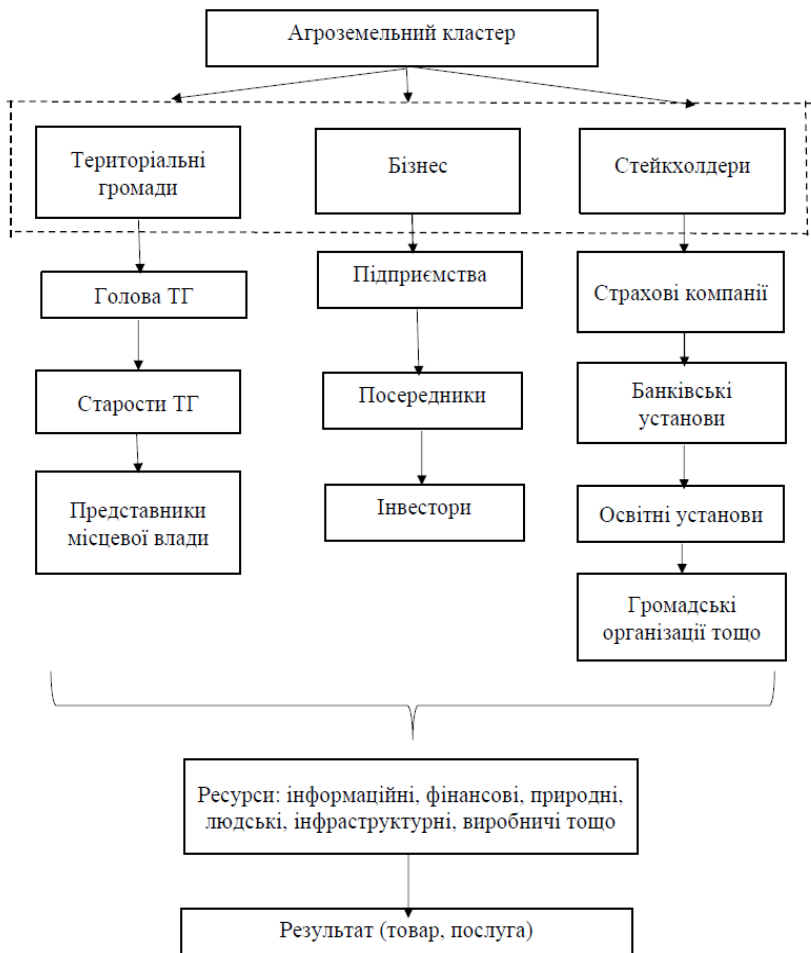

Рисунок 3.7. Структура агроземельного кластера в межах територіальних громад Закарпатської області (сформовано автором)

Кластерна організація агроземельного розвитку в межах територіальних громад спрямована на підвищення конкурентоспроможності регіону. Ще однією перевагою спільної діяльності в межах кластера є налагодження обміну ідеями та інноваціями на основі співробітництва і конкуренції, стимулювання отримання нових знань та інформації, підвищення професійної майстерності і кваліфікації фахівців, впровадження нових технологій, залучення до вирішення техніко-технологічних та організаційно-економічних проблем освітніх і наукових установ тощо.

«Кластер є відносно новим інструментом підвищення конкурентоспроможності країни та каталізатором розвитку її специфічних галузей. Він є ефективним засобом швидкого піднесення економіки тому, що використовує природні та історичні особливості регіону. Одне з головних завдань у системі підвищення конкурентоспроможності сільських територій – це виявити потенціал їх кластеризації» [151, с. 76].

Світовий досвід вказує на такі переваги застосування кластерної моделі: підвищення інвестицій в економіку регіону; використання інноваційних технологій; створення нових робочих місць; зниження витрат на виробництво продукції; підвищення конкурентоспроможності підприємств територіальних громад регіону; зниження ціни готової продукції; ефективніше використання природних ресурсів; вихід товару не тільки на регіональні ринки, а й світові.

Доведемо необхідність побудови агроземельного кластера в межах Закарпатської області. При цьому вихідні показниками для побудови кластерів будуть дохідність земель територіальних громад Закарпатської області на одного мешканця, видатки бюджетів територіальних громад в розрахунку на одного мешканця та фіскальна віддача території територіальних громад Закарпатської області на одного мешканця. Для початку побудуємо кластери за пропонованими показниками: дохідність земель територіальних громад Закарпатської області на одного мешканця та розмір видатків бюджетів територіальних громад у розрахунку на одного мешканця. У табл. 3.10 подано вихідні показники.

Таблиця 3.10. Вихідні показники для побудови кластерів []

Показник	Холмківська ТГ (1)	Зарічанська ТГ (2)	Великоберезька ТГ (3)	Бєдєвлянська ТГ (4)	Верхньокоропеч-ка ТГ (5)	Богданська ТГ (6)
Дохідність земель територіальних громад Закарпатської області на одного мешканця, грн	21,6	1,8	3,2	1,4	1,1	2,0
Видатки бюджетів територіальних громад в розрахунку на одного мешканця	14,0	8,3	8,7	6,9	9,3	10,9

Визначимо відстань між об'єктами за формулою

$$d = \sqrt[n]{\sum_{i=1}^n (x-y)^2}.$$

Здійснивши розрахунок між відстанями, отримуємо матрицю відстаней, що представлена в табл. 3.11.

Таблиця 3.11. Матриця відстаней показників

	1	2	3	4	5	6
1	0	20,56761	19,11832004	21,41522	21,00459	19,81796
2	20,56761	0	1,449292586	1,468116	1,226418	2,606788
3	19,11832	1,449293	0	2,570452	2,186918	2,508391
4	21,41522	1,468116	2,570452295	0	2,70501	6,633016
5	21,00459	1,226418	2,186917694	2,70501	0	1,834776
6	19,81796	2,606788	2,508390918	6,633016	1,834776	0

(Розраховано автором)

Визначаємо найменше значення між відстанями для формування першого етапу кластера. У межах запропонованих відстаней бачимо, що найменше значення в матриці становить 1,226418 та розташоване в межах матриці між рядками 2 і 3.

Здійснимо об'єднання даних за принципом «найближчого сусіда» і знаходимо найменші відстані для 2 і 3 та 4 і 5 пунктів.

Отримаємо матрицю даних, яку представлено в табл. 3.12.

Таблиця 3.12. Матриця відстаней показників (1)

		1	2	3	4+5	6
	1	0,00	20,57	19,12	21,42	19,82
	2	20,57	0,00	1,45	1,23	2,51
2+3		19,12	1,45	0,00	2,19	2,61
	4	21,00	1,23	2,19	0,00	1,83
	5	19,82	2,61	2,51	1,83	0,00

(Розраховано автором)

Шукаємо найменше значення в запропонованій матриці. Відповідно, якщо в нас найменше значення в матриці становить 1,23, то отримаємо об'єднання колонок 2, 3 та 4 і 4, 5 та 3. Отримуємо матрицю, представлену в табл. 3.13.

Таблиця 3.13. Матриця відстаней показників (2)

	1	2+3+4	5	6
1	0,00	20,57	21,42	19,82
2+3+4	20,57	0,00	1,23	2,61
5	19,12	1,23	0,00	1,83
6	19,82	2,61	1,83	0,00

(Розраховано автором)

Аналогічно до попереднього варіанта здійснюємо пошук найменшого значення в запропонованій матриці. Відповідно, якщо в нас найменше значення в матриці становить 1,23 то отримаємо об'єднання колонок 2, 3, 4 і 5 та 2, 3, 4 і 5 (табл. 3.14).

Таблиця 3.14. Матриця відстаней показників (3)

	1	2+3+4+5	6
1	0,00	20,57	19,82
2+3+4+5	19,12	0,00	2,61
6	19,82	2,61	0,00

(Розраховано автором)

Аналогічно до попереднього варіанта здійснюємо пошук найменшого значення в запропонованій матриці. Відпо-

відно, якщо в нас найменше значення в матриці становить 2,61, то отримаємо об'єднання колонок 2, 3, 4, 5 та 6 по діагоналі і по вертикалі (табл. 3.15).

Таблиця 3.15. Матриця відстаней показників (4)

	1	2+3+4+5+6
1	0,00	19,82
2+3+4+5+6	19,12	0,00

(Розраховано автором)

За результатами проведеного дослідження отримаємо два кластери: до першого увійшли Холмківська ТГ (1), Зарічанська ТГ (2), Великоберезька ТГ(3), Бедевлянська ТГ (4) та Верхньокоропецька ТГ (5), а до другого кластера – один об'єкт – Богданська ТГ (6).

Графічне представлення цих кластерів відображає рис. 3.8.

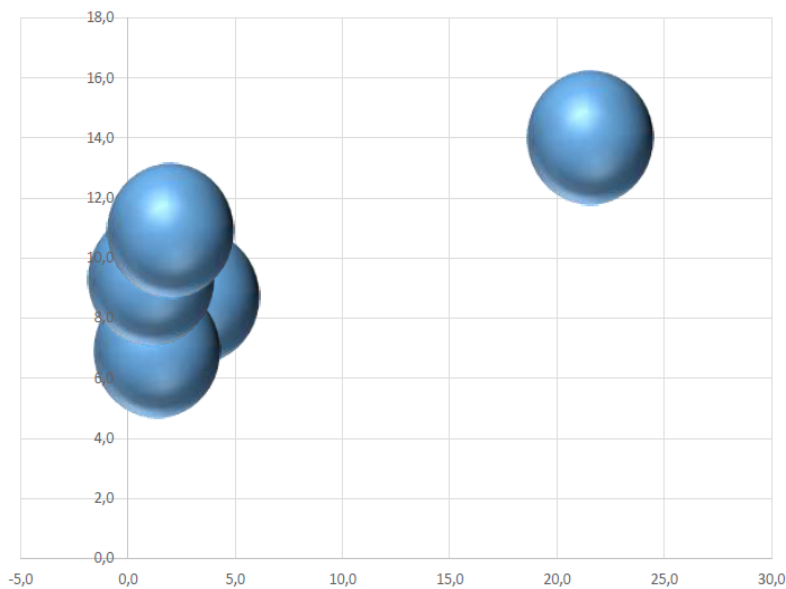

Рисунок 3.8. Графічне представлення кластерів за рівнем дохідності земель та видатків бюджетів територіальних громад Закарпатської обл, на одного мешканця, грн
(сформовано автором)

Для підтвердження висунутої гіпотези щодо побудови кластерів пропонованих територіальних громад здійснимо розрахунок кластерів за такими показниками: дохідність земель територіальних громад Закарпатської області на одного мешканця, грн, та фіскальна віддача території територіальних громад Закарпатської області на одного мешканця, грн. Вихідні дані подано в табл. 3.16.

Таблиця 3.16. Вихідні показники для побудови кластерів

Показник	Холмківська ТГ (1)	Зарічанська ТГ (2)	Великоберезька ТГ (3)	Бедевлянська ТГ (4)	Верхньокоропецька ТГ (5)	Богданська ТГ (6)
Дохідність земель територіальних громад Закарпатської області на одного мешканця, грн	21,6	1,8	3,2	1,4	1,1	2,0
Фіскальна віддача території територіальних громад Закарпатської області на одного мешканця, грн	248,6	110,1	65,7	63,5	62,7	7,8

Аналогічно до попередньої методики здійснюємо розрахунок відстаней за принципом «найближчого сусіда» та отримуємо матрицю відстаней, що представлена в табл. 3.17.

Таблиця 3.17. Матриця відстаней показників

	1	2	3	4	5	6
1	0	139,9081	183,8232	186,1990	187,0269	241,5964
2	139,9081	0	44,4221	46,6017	47,4052	102,3002
3	183,8232	44,4221	0	2,8425	3,6620	57,9124
4	186,1990	46,6017	2,8425	0	0,8544	55,7032
5	187,0269	47,4052	3,6620	0,8544	0	54,9074
6	241,5964	102,3002	57,9124	55,7032	54,9074	0

Визначаємо найменше значення між відстанями для формування першого етапу кластера. У межах запропонованих відстаней бачимо, що найменше значення в матриці ста-

новить 0,8544 та розташоване в межах матриці між рядками 3 і 4. Здійснимо об'єднання даних за принципом «найближчого сусіда». Отримаємо наступну матрицю даних, яку представлено в табл. 3.18.

Таблиця 3.18. Матриця відстаней показників (1)

	1	2	3	4+5	6	
1	0,00	139,91	183,82	186,20	241,60	1
2	139,91	0,00	44,42	46,60	102,30	2
3	183,82	44,42	0,00	2,84	57,91	3
4+5	186,20	46,60	2,84	0,00	54,91	4+5
6	241,60	102,30	57,91	54,91	0,00	6

Шукаємо найменше значення в запропонованій матриці. Відповідно, якщо в нас найменше значення в матриці становить 2,84, то отримаємо об'єднання колонок 3 та 4, 5. Отримаємо матрицю, представлену в табл. 3.19.

Таблиця 3.19. Матриця відстаней показників (2)

	1	2	3+4+5	6
1	0,00	139,91	183,82	241,60
2	139,91	0,00	44,42	102,30
3+4+5	183,82	44,42	0,00	54,91
6	241,60	102,30	54,91	0,00

Аналогічно до попереднього варіанта здійснюємо пошук найменшого значення в запропонованій матриці. Відповідно, якщо в нас найменше значення в матриці становить 44,42, то отримаємо об'єднання колонок 2, 3, 4 і 5 та 2, 3, 4 і 5 (табл. 3.20).

Таблиця 3.20. Матриця відстаней показників (3)

	1	2+3+4+5	6
1	0,00	139,91	241,60
2+3+4+5	139,91	0,00	54,91
6	241,60	54,91	0,00

Аналогічно до попереднього варіанта здійснюємо пошук найменшого значення в запропонованій матриці. Відповідно, якщо в нас найменше значення в матриці становить 54,91, то отримаємо об'єднання колонок 2, 3, 4, 5 та 6 по діагоналі і по вертикалі (табл. 3.21).

Таблиця 3.21. Матриця відстаней показників (4)

	1	2+3+4+5+6
1	0,00	139,91
2+3+4+5+6	139,91	0,00

За результатами проведеного дослідження отримаємо два кластери: до першого увійшли Зарічанська ТГ (2), Великоберезька ТГ (3), Бедевлянська ТГ (4), Верхньокоропецька ТГ (5) та Богданська ТГ (6), до другого кластера увійшов один об'єкт – Холмківська ТГ (1). Графічне представлення кластерів подано на рис. 3.9.

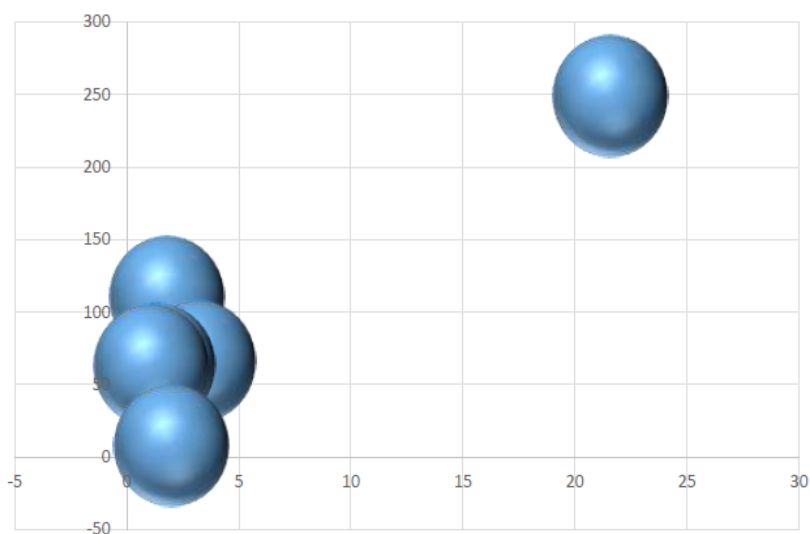

Рисунок 3.9. Графічне представлення кластерів за рівнем дохідності земель та фіскальної віддачі території територіальних громад Закарпатської області на одного мешканця, грн
(сформовано автором)

Методом накладання одного рисунка на інший, у даному випадку кластера, отримуємо рис. 3.10, в якому представлено побудованих три кластери: перший охоплює чотири територіальні громади – Зарічанську ТГ (2), Великоберезьку ТГ (3), Бедевлянську ТГ (4) та Верхньокоропещьку ТГ (5), другий кластер з одним об'єктом – Холмківською ТГ (1) та третій кластер з об'єктом Богданською ТГ (6).

Кластеризація територіальних громад Закарпатської області забезпечує ефективне виробництво та диференціювання сільськогосподарської продукції в напрямі забезпечення зростання доходу.

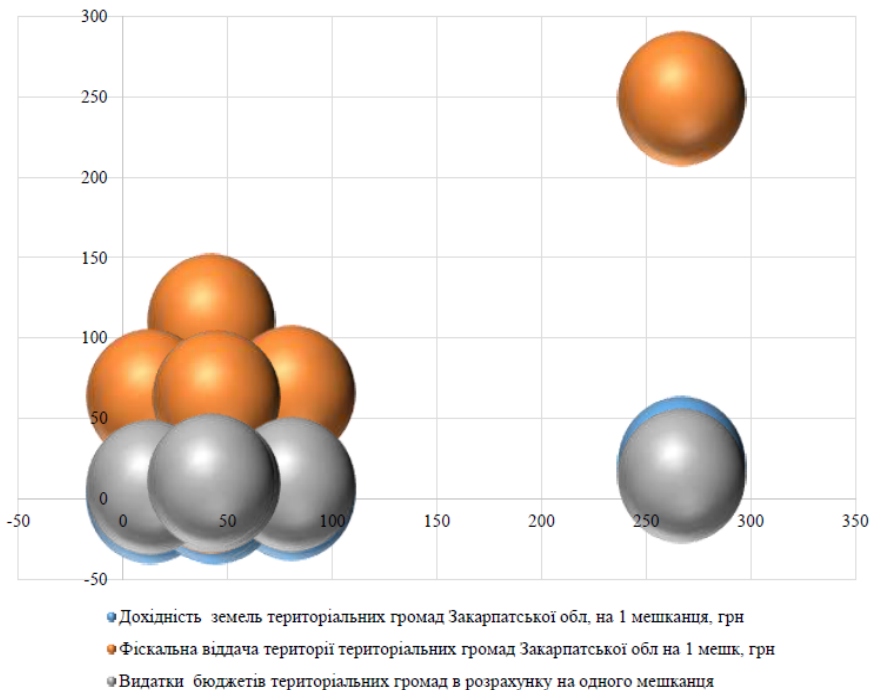

Рисунок 3.10. Побудова кластерів територіальних громад Закарпатської області
(сформовано автором)

Кластеризація територіальних громад здійснюється з урахуванням соціально-економічних особливостей їх розміщення та наявності земельних, водних, агрокліматичних ре-

сурсів, економічної спеціалізації, структури галузей, виробничої інфраструктури, демографічної ситуації, урбанізації тощо.

На сьогодні значення кластеризації територіальних громад Закарпатської області полягає в тому, що наявні вже функціонуючі кластери, використовуючи свій природний та економічний потенціал, позитивно впливають на розвиток сільської місцевості та забезпечують соціально-економічний розвиток населених територій.

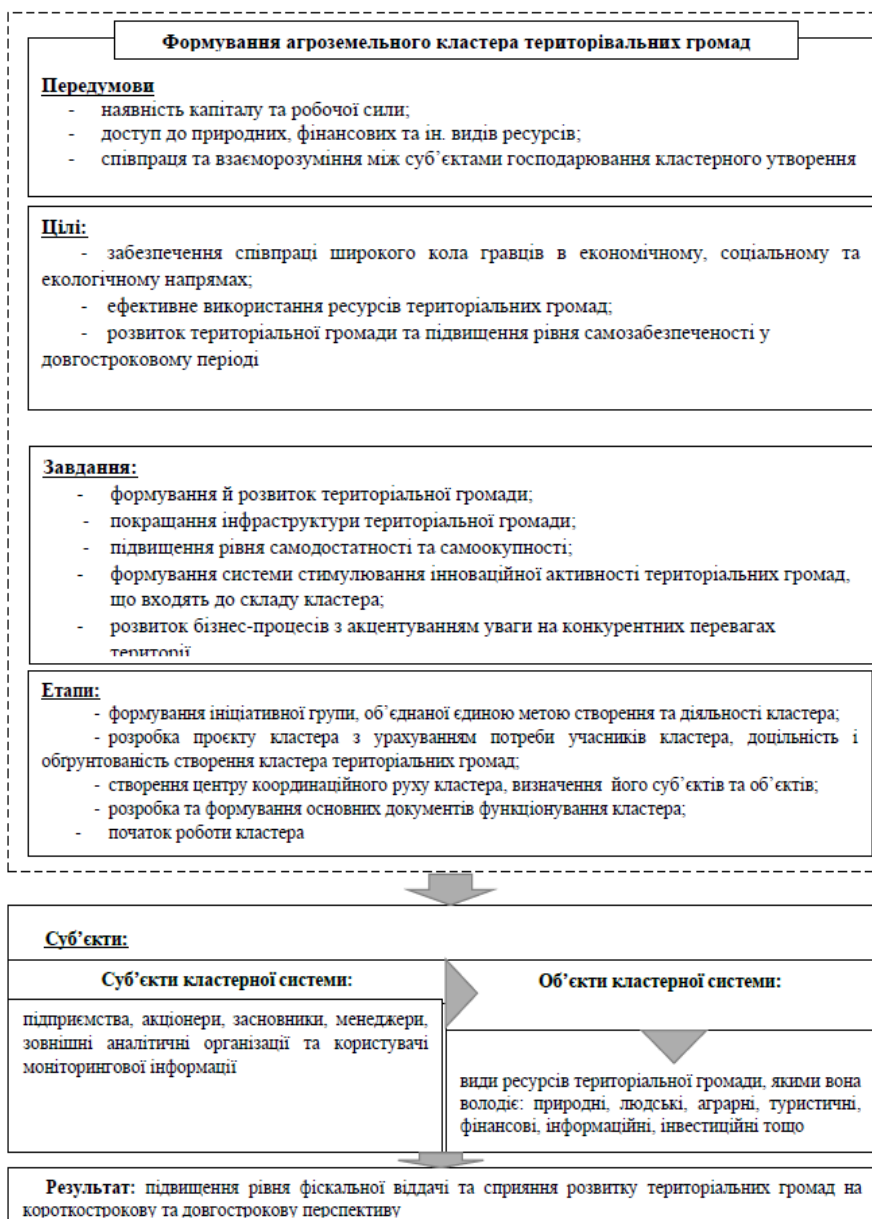
Перевагами агроземельних кластерів для територіальних громад є спільне використання ресурсів, оскільки агроземельні кластери дозволяють громадам об'єднувати свої земельні ресурси для спільного використання; економія масштабу, що досягається об'єднанням сил та ресурсів громади у межах кластера; розвиток інновацій, що сприяє створенню сприятливого середовища для розвитку інновацій; підвищення доступності ринків, що дає змогу громадам отримувати доступ до більш широких ринків збуту та забезпечує збалансовані умови для торгівлі й експорту; стимулювання регіонального розвитку, що забезпечує стійкий розвиток сільських територій. Це допомагає збільшити зайнятість, підвищити доходи та покращити життєвий рівень мешканців регіону.

Поєднання мети, завдань, етапів, переваг дає змогу забезпечити розвиток пропонованого кластера (рис. 3.11).

Отже, пропоновані агроземельні кластери сприятимуть гармонійному розвитку територіальних громад, продуктивному й ефективному використанню їхнього соціально-економічного потенціалу, можливостей і ресурсів. Формування агроземельних кластерів у сільській місцевості забезпечить створення робочих місць, підвищення зайнятості населення. Організація агроземельних кластерів не тільки стимулює розвиток аграрних галузей, а й сприяє вирішенню регіональних і територіальних проблем. Без перебільшення можна сказати, що географічне розташування агроземельних кластерів має велике значення, оскільки забезпечує ефективне використання земель, їх склад, резервні території.

При цьому також варто враховувати наявність транспортних магістралей, типи та наявність логістичної інфра-

структури, оскільки вони відіграють важливу роль в економічному житті територіальних громад.

**Рисунок 3.11. Система розвитку агроземельного кластера
(розроблено автором)**

Отже, створення кластерів в Україні має забезпечити продовольчу безпеку в умовах воєнних дій і є одним із прогресивних напрямів розвитку територій.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження можна сформулювати такі висновки:

1. Акцентовано увагу на теоретичних аспектах походження та розкриття сутності поняття «сільські території». Відзначено недоліки переважної більшості підходів, які полягають у вивченні цього твердження лише з однієї позиції, під одним ракурсом. При цьому доведено необхідність доповнення одного підходу іншим, наприклад, нормативно-правовий підхід доповнюється функціонально-господарським чи функціонально-господарський – структурним. Уточнено управлінський підхід до визначення поняття «сільські території», в основу якого покладено єдність системи планування, організації та контролю природних, соціальних, економічних, екологічних складових сільської території, яка характеризується певними особливостями та властивостями в межах земельних угідь, наявністю людського потенціалу та соціально-виробничої інфраструктури.

2. Встановлено, що диференціація сільських територій визначається активною і відповідальною позицією місцевих громад, які спільно з органами місцевого бізнесу та громадянського суспільства забезпечують розвиток сільських територій. Виокремлено компоненти сучасних концепцій розвитку сільських територій: соціальні (визначаються перевагами сільської громади в напрямі використання наявного потенціалу), економічні (забезпечують формування та ефективний розподіл наявних ресурсів), екологічні (стимулюють збереження природних ресурсів громади, їх раціональне використання) і цифрові (потребують суттєвої трансформації у маркетингових, виробничих, логістичних та інших процесах), у межах яких запропоновано систематизацію компонентів концепцій розвитку сільських територій, які формуються в межах середовища функціонування сільських територій – інституціонального, підприємницького, територіального, диверсифікаційного. Встановлено, що в основу розробки ефективної концепції розвитку сільських територій покла-

дено наукові підходи, які забезпечують її прогнозованість, економічність, екологічність, соціальність, гнучкість, цілеспрямованість, синергізм, динамічність та розкривають концептуальний зміст розвитку сільської території.

3. Запропоновано диференціацію розвитку сільських територій, в основу якої покладено принципи формування розвитку сільських територій: комплексність, економічність, якісність, взаємовигідність, ієрархічність, цілісність, своєчасність, сталість, інноваційність. Результатом диференціації є такі узагальнені індикатори: покращання добробуту сільського населення; покращання якості природних ресурсів; ефективне ведення підприємницької діяльності. Така диференціація покладена в основу економічних циклів розвитку сільських територій, що стимулюють їх розвиток/занепад, виявлення наявних проблем розвитку сільських територій. Запропоновано державним органам зосередити увагу на розробці та практичному впровадженні програм підтримки та розвитку сільських територій, перепідготовки та перекваліфікації населення відповідно до потреб сільської громади; наданні державних субвенцій для сільських територіальних громад; започаткуванні, підтримці та розвитку несільськогосподарського бізнесу на сільських територіях; місцевим органам – зосередитись на зростанні привабливості сільських територій; поінформованості інвесторів про переваги сільської території; поліпшенні природного середовища; покращанні якості життя сільського населення; розробці та реалізації стратегії розвитку територіальної громади; населенню та підприємствам – на зменшенні рівня викидів у навколишнє середовище; мотивації до використання соціально відповідальних принципів.

4. Здійснено рейтингування областей за кількістю територіальних громад. Встановлено, що найбільша кількість територіальних громад є в Одеській області – 91. Найменша кількість територіальних громад – у Луганській області – 26. Закарпатська область посідає восьму позицію рейтингу областей за кількістю територіальних громад. Встановлено, що розвиток громади характеризується різними аспектами: соціальними, економічними, культурними та інфраструктурними.

ми. Проте загалом такий розвиток визначається порівнянням поліпшення життєвих умов мешканців за певний період часу (п'ять, десять і більше років). Таке покращання визначається забезпеченням доступу до освіти та охорони здоров'я, розвитком підприємництва та створенням робочих місць, збереженням та відновленням культурної спадщини, покращанням інфраструктури, водопостачання, відведення каналізації, дорожньої мережі та інших життєво важливих систем.

5. Проведено моніторинг економічного потенціалу сільських територіальних громад Закарпатської області і встановлено, що найменшим за населенням є Рахівський район, з кількістю населення 82568 осіб, а за площею – Берегівський район – 1460,2 км², найбільшим за площею та населенням є Хустський район – відповідно 3180,3 км² та 268303 особи. Найменша кількість територіальних громад у Рахівському районі – 4, найбільша – в Ужгородському – 14; наступними за кількістю територіальних громад є Мукачівський та Хустський райони – по 13 територіальних громад. У межах області нараховується 11 міських, 18 селищних і 35 сільських громад. Економічний потенціал сільських територій залежить від таких чинників, як розвиток інфраструктури, доступ до ринків, освіти та кваліфікованої конкурентної робочої сили, підтримка місцевих органів влади та інші чинники, які впливають на економічну активність і сприятливість сільських територій. Спостерігається загальний розвиток фінансової діяльності територіальних громад Закарпатської області в липні 2022 р., а також приріст загального та спеціального фондів в цей період відповідно на 32,06 % та 27,89 %, ПДФО – на 49,57 %. Також зросли видатки на житлово-комунальне господарство на 24,65 %. Найбільшу питому вагу надходжень (загальний та спеціальний фонд) до обласного бюджету забезпечили Ужгородський та Мукачівський райони (68,33 %), найменшу питому вагу – Рахівський район (3,95 %). У 2021 р. найбільшу питому вагу надходжень до загального фонду забезпечив Ужгородський район – 36,76 %, а у 2022 р. цю позицію посів Мукачівський район з показником 40,28 %. Рейтинг сільських територіальних громад за рівнем фіскальної віддачі очолює

Холмківська територіальна громада Ужгородського району з показником 248,61. Друге місце посідає Зарічанська територіальна громада (110,11), третє – Великоберезька (65,65), а останнє – 6-те місце – Богданська територіальна громада (7,78).

6. На основі аналізу рівня конкурентоспроможності територіальних громад сформовано рейтинг конкурентоспроможності досліджуваних громад та побудовано багатокутник конкурентоспроможності найбільш перспективних територіальних громад Закарпатської області. Рейтинг очолила Холмківська територіальна громада з показником 4,52. Завершує рейтинг Бедевлянська територіальна громада. Сформована матриця «варіативність × стратегія», у межах якої для кожного з регіонів Закарпатської області та в межах рівнів конкурентоспроможності територіальних громад запропоновані стратегії розвитку останніх. Запропоновано для територіальних громад Західного регіону застосування стратегії інтегративного росту, для Центрально-східного регіону із середнім рівнем розвитку – стратегію інтенсивного розвитку, а для Південного з низьким рівнем розвитку – стратегію диверсифікації регіонального розвитку.

7. Запропоновано механізм подолання диференціації розвитку сільських територіальних громад, що враховує низку організаційних, екологічних та економічних напрямів. Здійснено характеристику Холмківської, Зарічанської, Великоберезької, Бедевлянської, Верхньокоропецької, Богданської територіальних громад за економічним, соціальним та екологічним напрямками та побудовано трикутник економічної, соціальної та екологічної оцінки розвитку територіальних громад. Встановлено, що Холмківська територіальна громада має найбільший рівень розвитку в межах економічного, соціального та екологічного напрямів. Обґрунтовано, що комплексність механізму подолання диференціації розвитку сільських територіальних громад забезпечується його реалізацією на державному, регіональному та місцевому рівнях. На державному рівні запропоновано надання правового підґрунтя для додаткових повноважень місцевим органам самоврядування, розробки та впровадження організаційно-еконо-

мічного механізму та стратегій розвитку. На місцевому рівні запропоновано зосередити увагу на стимулюванні розвитку територіальних громад, що здійснюється безпосередньо місцевими органами, товаровиробниками, навчальними закладами, громадськими організаціями та активістами на основі їхньої співпраці. Механізм диференціації розвитку сільських територіальних громад забезпечується реалізацією таких напрямів: фінансового, інфраструктурного, освітнього, підприємницького, соціального, інформаційного, індивідуального.

8. Здійснено розрахунок прогнозних сценаріїв розвитку сільських територіальних громад для подолання диференціації, для цього досліджено вплив чинників на структуру загального фонду видатків бюджету в межах сформованих рівнів конкурентоспроможності: високого, середнього і низького. У розрізі кожного з рівнів обрано одну територіальну громаду та встановлено, що найбільший вплив на витрати бюджету мають витрати на освіту. Встановлено, що збільшення видатків на освіту на 1 % призведе до збільшення видатків загального фонду бюджету Холмківської територіальної громади на 0,502 %, Зарічанської – на 0,887 %, Бедевлянської – на 0,78 %. Якщо у Холмківській та Зарічанській територіальних громадах зростання витрат на апарат управління сприяє зростанню витрат на загальний фонд бюджету, то у Бедевлянській територіальній громаді, навпаки, – зменшенню.

9. Запропоновано здійснення кластерної організації агроземельного розвитку в межах територіальних громад, що спрямована на підвищення конкурентоспроможності регіону. Доведено необхідність побудови агроземельного кластера в межах Закарпатської області. Вихідними показниками для побудови кластерів стали дохідність земель територіальних громад Закарпатської області на одного мешканця, видатки бюджетів територіальних громад у розрахунку на одного мешканця та фіскальна віддача території територіальних громад Закарпатської області на одного мешканця. За результатами проведеної кластеризації запропоновано сформулювати три кластери: перший охоплює чотири територіальні громади – Зарічанську ТГ (2), Великоберезьку ТГ (3), Бедевлянську

ТГ (4) та Верхньокоропецьку ТГ(5), до другого кластера входить один об'єкт – Холмківська ТГ (1) і до третього кластера – Богданська ТГ (6).

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абакуменко О. В. Кон'юнктура фінансового ринку: підходи до визначення дефініції. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 21. С. 37-41. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/21_2013/10.pdf.
2. Бедевлянська Т. Г. URL: <https://bedevlyanska-gromada.gov.ua/news/1702891932>.
3. Белевят О. А. Соціально-економічний розвиток сільських територій в умовах транзитивної економіки: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03. Миколаїв, 2012. 20 с.
4. Белей С. І. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. Ефективна економіка. 2021. № 1. doi: 10.32702/2307-2105-2021.1.78.
5. Бервено С. Н. Роль екологічної інфраструктури в сталому розвитку міста. URL: http://eprints.kname.edu.ua/50136/1/ilovepdf_com-88-90.pdf.
6. Богданська територіальна громада. URL: <https://bogdanska-gromada.gov.ua/docs/1591559>.
7. Божидарник Т. В., Божидарник Н. В. Приклади ефективної реалізації кластерних рішень в світі. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2011_3/5.pdf.
8. Бойко Л. М. Стан соціальної сфери як чинник стабільного розвитку сільських територій. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/Zik/2013_1/07_1_13.pdf.
9. Бондаренко В. М., Бондаренко О. В. Ефективне використання сільськогосподарських земель як фактор забезпечення сталого розвитку сільських територій. Агросвіт. 2020. № 13-14. С. 12-17.
10. Бородіна О. Соціальні інновації в системі сільського розвитку: концептуальні підходи. Економіка України. 2010. № 9. С. 68-77.
11. Бочко О. Ю. Дослідження розвитку сільських територій Закарпатської області в умовах євроінтеграційних процесів. Науковий вісник Одеського національного економіч-

- ного університету: зб. наук. праць. Одеса: Одес. нац. екон. ун-т, 2022. № 7 (296). С. 17-22.
12. Бочко О. Ю., Росола У. В. Вплив пандемії на розвиток сільсько-го господарства в Україні. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2021. № 4 (48). С. 21-28.
 13. Бочко О. Ю., Харук К. Б., Скриньковський Р. М. Формування самодостатніх територіальних громад у контексті реформування місцевого самоврядування в Україні «Євроінтеграція – 2016»: тези XVI Міжнар. наук.-практ. конф. Львів: Галицька видавнича спілка, 2016. 347 с.
 14. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст.: у 3 т. Т. 3: Час світу. Київ: Основи, 1988.
 15. Великобerezька громада. URL: <https://velykoberezka-rada.gov.ua/dodatki-do-vikonkomu-bjudzhet-15-40-14-02-12-2021> (дата звернення: 11.08.2022).
 16. Войнаренко М. П. Кластери в інституційній економіці. Хмельницький: Тріада-М, 2011. 502 с.
 17. Газуда Л. М., Герцег В. А. Міжнародний досвід забезпечення розвитку сільських територій. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 17, ч. 1. С. 47-50.
 18. Газуда Л. М., Готра В. В. Напрямок розвитку сільських територій України в сучасних умовах. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2022. Вип. 2 (60). С. 27–34. URL: <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/266510>.
 19. Газуда Л. М., Ерфан В. Й., Газуда С. М. Сільський розвиток регіону. Ужгород: ФОП Сабов А. М., 2015. 250 с.
 20. Газуда Л. Стратегічна спрямованість розвитку сільських територій. Проблеми і перспективи економіки і управління. 2022. Вип. 2(34). С. 154–164. doi: 10.25140/2411-5215-2022-2(34)-154-164 <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/286513>.
 21. Газуда С. М. Розвиток сільських територій: досвід ЄС. Економіка АПК. 2008. № 7. С. 23-28.
 22. Ганущак Л. М. Шляхи використання зарубіжного досвіду управління інноваційним потенціалом підприємств в Україні. Актуальні проблеми економіки. 2006. № 4 (58). С. 135-142.

23. Герзанич В. М. Основні недоліки та проблеми залучення іноземних інвестицій в Україні. Ефективна економіка. 2014. Вип. 4. С. 43-48.
24. Герзанич В., Шебештень Е. Вектори розвитку сільських територій України в сучасних умовах. Актуальні питання економіки, обліку, фінансів та управління персоналом: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 21 квіт. 2021р.). Ужгород, 2021. С. 113-114.
25. Герзанич В., Шебештень Е. Сільські території: визначення сутності та змісту. Геополітика України: історія і сучасність: зб. наук. праць. Ужгород, 2021. Вип. 1 (26). С. 180-188.
26. Герцег В. А., Газуда Л. М. Комплексний підхід до забезпечення інфраструктурного розвитку сільських територій. Геополітика України: історія і сучасність: зб. наук. праць. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2022. Вип. 2(29). С. 153-163.
27. Гнибіденко І. Ф. Сільська соціальна інфраструктура: аспекти розвитку та зайнятості населення. Київ: РВПС України НАН України, 2003. 54 с.
28. Гончарук Т. П., Мазур К. В. Особливості формування мотивації праці на підприємствах АПК. URL: http://www.rusnauka.com/9_DN_2010/Economics/62114.doc.htm.
29. Горшков М. А. Методи та механізми управління ресурсами територіальної громади. Ефективна економіка. 2019. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2019/80.pdf.
30. Готра В. В., Газуда Л. М. Напрями розвитку сільських територій України в сучасних умовах. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2022. Вип. 2 (60). С. 27-34.
31. Готра В. В., Кіфор Г. М., Кормош Н. І. Напрями формування адаптивного розвитку сільських територій. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2023. Вип. 1 (61). С. 19-23.
32. Готра В. В., Ковач А. Я. Вплив процесу децентралізації на розвиток сільських територій. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2021. Вип. 1. С. 30-37.

33. Готра В. В., Ковач А. Я. Зарубіжний досвід розвитку сільських територій. Збірник наукових праць. 2021. Вип. 2 (27). С. 154-160.
34. Готра В. В., Сержанов В. В. Особливості інвестиційного забезпечення агропромислового виробництва України. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2020. Вип. 2 (56). С. 40-45.
35. Губені Ю. Є., Коверко Ю. А. Розвиток особистих селянських господарств в умовах адміністративної децентралізації. Економіка АПК. 2017. № 1. С. 68.
36. Децентралізація дає можливості.
URL: <https://decentralization.gov.ua/newgromada>.
37. Децентралізація: вебсайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/838/LED.pdf>.
38. Диференціація. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/dyferenciacija>.
39. Дудзяк О. А. Відновлення та розвиток сільських територій: теорія, методологія і практика: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03. Кам'янець-Подільський, 2019. 538 с.
40. Жук В. М. Неформальні інститути селянства у моделюванні реформ та аграрної політики: теорія і практика. Економіка АПК. 2017. № 9. С. 5-18.
41. Закарпатська область – одна із п'яти, у яких найбільше громад отримують базову дотацію із держбюджету. URL: <https://pravdaye.com.ua/zakarpatski-terytorialni-gromady-odni-z-najdotaczijnishyh-v-ukrayini>.
42. Зарічанська територіальна громада. URL: <https://zarichanska-gromada.gov.ua/news/1677833847>.
43. Звіт за результатами експертного аналітичного дослідження питань співпраці громад Закарпатської області. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/1095/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7_%D0%9C%D0%9C%D0%A1_%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf.

44. Іванов Ю. Б., Анненкова О. В. Теоретичні підходи до розробки класифікацій кластерних структур. Проблеми економіки та управління. Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львів. політехніка», 2009. С. 93-100.
45. Іванченко Г. В. Розробка кластерної моделі розвитку регіону: методологічний підхід. Ефективна економіка. 2013. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2049>.
46. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи / Ю. О. Лупенко та ін. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2014. 516 с.
47. Іщенко М. І. Циклічність у розвитку суб'єктів господарювання. Економічна наука. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2014/11.pdf (дата звернення: 12.08.2022).
48. Карпенко О. О. Аналіз світового досвіду кластероутворення. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2011. № 36. С. 41-46.
49. Ключник А. В. Формування і розвиток економічного потенціалу сільських територій України. Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2011. 468 с.
50. Колесников В. І. Світовий досвід розвитку сільських територій. Ефективна економіка. 2014. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2956>.
51. Концепція інтегрованого розвитку території територіальної громади як інструмент стратегічного управління / А. Мельничук та ін. Економічна та соціальна географія. 2022. Вип. 87. С. 61-71.
52. Концепція розвитку сільських територій: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 верес. 2015 р. № 995-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#Text>.
53. Концепція стійкого розвитку сільських територій Закарпатської області на 2020–2027 pp. URL: https://oda.carpathia.gov.ua/sites/default/files/imce/190625_ksr_oda.pdf.
54. Коробенко Р. І. Генезис поняття «сільські території» та його сутність. Економіка АПК. 2017. № 3. С. 92-96.
55. Костюченко Д. Л. Розвиток сільських територій в Україні: проблеми та перспективи. Ефективна економіка. 2017. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5556>.

56. Кропивко М. Ф., Ковальова О. В. Сутність кластера як новітньої мережевої організації спільної діяльності в агропромисловому виробництві. Економіка АПК. 2018. № 6. С. 18-30.
57. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г. Основи менеджменту. Вид. 2-ге, допов. і перероб. Київ: Академвидав, 2007. 464 с.
58. Куліш І. М. Державна політика розвитку сільських територій: світовий досвід для України. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. Вип. 3 (107). С. 395-407.
59. Куроп'ятник О., Смілянський Ю. Спільна сільськогосподарська політика ЄС та інтереси України. URL: <https://www.mfaua.org/uk/publications/spilna-silskohospodarska-polityka-ies-ta-interesy-ukrainy>.
60. Ключник А. В. Формування і розвиток економічного потенціалу сільських територій України. Миколаїв : Дизайн та поліграфія. 2011. 468 с.
61. Лазарева О. В. Соціально-економічний розвиток сільських територій: навч. посіб. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 128 с.
62. Лісовий А. В. Державне регулювання розвитку сільських територій. Київ: Дія, 2007. 400 с.
63. Любка В. В., Шебештень Є. Г. Соціально-відповідальне середовище територіальних громад. Маркетинг і логістика в системі менеджменту: тези доп. XIV Міжнар. наук.-практ. конф. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2022. С.150-151.
64. Ляхович О. О., Ільчук О. І. Джерела фінансового забезпечення розвитку сільських територій України в умовах децентралізації. Економіка і суспільство. 2017. Вип. 13. С. 863-867.
65. Магалецька О. Офіс Національної інвестиційної ради провів аналіз секторів економіки України, які мають найбільші перспективи подальшого зростання та залучення іноземних інвестицій. URL: <http://www.nicouncil.org.ua/uk/2020-04-14-07-51-43/36-ofis-natsionalnoi-investytsiinoi-rady-proviv-analiz-sektoriv-ekonomiky-ukrainy-iaki-maiut-naibilshi-perspektyvy-podalshoho-zrostantnia-ta-zaluchennia-inozemnykh-investytsii-olha-mahaletska.html>.

66. Матросова Л. М., Лященко О. В. Проблеми розвитку регіональних кластерних структур в Україні. Економічний вісник Донбасу. 2011. № 3(25). С. 42-46.
67. Мельник М. І., Лещух І. В. Когерентний підхід до формування сучасної моделі просторового розвитку економіки України. Регіональна економіка. 2023. № 1 (107). С. 23-33.
68. Мельник М. І., Лещух І. В., Яремчук Р. Є. Вплив адміністративно-фінансової децентралізації на зміну позиціонування міст в економіці Карпатського регіону. Регіональна економіка. 2019. № 1(91). С. 14-23.
69. Мельник М. І., Щеглюк С. Д. Міста обласного значення у процесі формування об'єднаних територіальних громад: особливості приєднання та перспективи розвитку. Регіональна економіка. 2019. № 3 (93). С. 3-12.
70. Методологія. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Методологія>.
71. Місюк М. В., Бец Б. Б. Методичний підхід до оцінки ефективності використання ресурсів об'єднаних територіальних громад. Інноваційна економіка. 2019. № 3-4. С. 100-107.
72. Мінагрополітики України. URL: <https://minagro.gov.ua>.
73. Моделі місцевого економічного розвитку: успішні практики. Київ, 2019. URL: <https://www.auc.org.ua/sites/default/files/library/dinaprintweb.pdf>.
74. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади: станом на 1 лип. 2023 р. URL: <https://mtu.gov.ua/content/monitoring-reformi-miscevogo-samovryaduvannya-ta-teritorialnoi-organizacii-vladi.html>.
75. Мхитарян Е. Г., Кареба М. І. Регіональні особливості раціонального використання ресурсного потенціалу сільських територій. Економіка і суспільство. 2017. Вип. 13. С. 260-264.
76. Назаркевич О. Б., Карп'як М. О., Попадинець Н. М. Інклюзивний розвиток малого підприємництва в сільських територіальних громадах. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія «Економічні науки». 2019. № 11. С. 125-131.
77. Наконечний С. І., Терещенко Т. О., Романюк Т. П. Економетрія: підручник. Київ: КНЕУ, 2004. 528 с.

78. Національна економіка / А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Т. Л. Желюк, Т. М. Попович. Київ: Знання, 2011. 463 с.
79. Непочатенко О. О., Нагернюк Д. В. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій в Україні. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 27. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/440/422>.
80. Обласний бюджет Закарпатської області. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/0710000000/info/recipients>.
81. Оксентюк С. Поняття електронного урядування. Маркетингові технології підприємств в сучасному науково-технічному середовищі: матеріали IX регіон. наук.-практ. Інтернет-конф. молодих вчених та студентів, 9 лист. 2018 р. Тернопіль: ТНТУ, 2018. С. 186-187. («Теоретичні та прикладні аспекти маркетингової діяльності на ринку та в мережі Інтернет»). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/168414469.pdf>.
82. Олексюк Г. В., Хром'як Й. Я., Попадинець Н. М. Маркетингова стратегія як інструмент реалізації стратегічного плану розвитку територіальних громад. Економіка України. 2022. № 7 (728). С. 67-88.
83. Оліщук П. О. Місцеві ініціативи як інструмент розвитку сільських територій. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=903> (дата звернення: 12.08.2022).
84. Організація планування розвитку територій у контексті децентралізації державного управління: поєднання інтегрованих, просторових та економічних підходів / Г. В. Олексюк, В. С. Куйбіда, Н. М. Лисяк, Н. М. Попадинець. Економіка України. 2021. № 11. С. 23-38.
85. Павліха Н. В., Хомюк Н. Л. Визначення сутності сільських категорій. Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. 2017. Вип. 19. С. 306-313.
86. Павлов О. І. Сільські території України: історична трансформація парадигм управління. Одеса: Астропринт, 2006. 360 с.
87. Павлов О. І. Сільські території України: функціонально-управлінська модель. Одеса: Астропринт, 2009. 344 с.

88. Панов А. Новий адміністративно-територіальний устрій Закарпаття: специфіка, ризики та можливості. URL: <https://varosh.com.ua/dumky/novyj-administratyvno-terytorialnyj-ustrij-zakarpattya-specyfika-ryzyky-ta-mozhlyvosti>.
89. Патицька Х. Фінансово-економічний потенціал територіальних громад: механізми функціонування та активізації / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долинського НАН України». Львів, 2019. 209 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
90. Петрецький І. І., Шебештень Е. Г. Вплив інфраструктурного забезпечення інноваційно-інвестиційних процесів на можливості соціально-економічного розвитку сільських територій. Сучасні тенденції розвитку науки й освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: зб. тез доп. за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Мукачеве, 12-13 трав. 2022 р.). Мукачеве: Вид-во МДУ, 2022. С. 384-388.
91. Пивовар П. В., Пивовар А. М. Формування визначення поняття «сільські території» як економічної категорії. Агросвіт. 2021. № 11. С. 21-33.
92. Після років переговорів у ЄС досягли згоди щодо аграрної реформи. URL: <https://www.dw.com/uk/u-yes-dosiahly-zghody-shchodo-ahraranoi-reformy/a-58052235>.
93. Післявоєнний час стане періодом швидкого зростання економіки та розширення можливостей інвестицій. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=11693a68-84f9-44aa-9a91-5e410c7f9d97&title=PisliavonniiChasStanePeriodomShvidkogoZrostantniaEkonomikiTaRozshirennyaMozhливостейInvestitsii>.
94. Положаєнко О. В., Марченко С. І. Сутність поняття «сільські території» та його визначення в юридичній літературі. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2013. Т. 1, вип. 3. С. 149-151.
95. Попович В. В., Колмогорова І. В. Особливості становлення та розвитку сільських територій в Україні. Ефективна економіка. 2012. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3294>.

96. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
97. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період 2021–2027 рр: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серп. 2020 р. № 695. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP200695>.
98. Про особливості стимулювання регіонального розвитку: проект Закону України від 09.06.2021 р. № 5649. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI05417A?An=3>.
99. Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості: Закон України. URL: <http://search.ligazakon.ua>.
100. Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості: проект Закону України від 07.04.2005 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=24247.
101. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 6 квіт. 2000 р. URL: <http://search.ligazakon.ua>.
102. Про розвиток сільських територій до 2030 року: проект розпорядження КМУ. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a707d9ff-0c4b-4b8b-8d84-3f9a994ee729&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinistrivUkraini->
103. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 р. № 1518-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>.
104. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року: Закон України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6YF00A.html.
105. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.
106. Про схвалення Концепції стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях до 2030 року. URL: <https://minagro.gov.ua/npa/pro-shvalennya-konceptsiyi->

- stimulyuvannya-rozvitku-pidpriyemnictva-na-silskih-teritoriyah-do-2030-roku.
107. Про упорядкування сільської поселенської мережі, поглиблення принципів місцевого самоврядування у сільській місцевості та сприяння деурбанізації народонаселення: проект Закону України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF33W00A?an=3>.
 108. Прокопа І. В. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку. Економіка України. 2007. № 6. С. 50-59.
 109. Райони. URL: https://decentralization.gov.ua/newrayons?area_id=&sort_by_otg_count=&sort_by_villages_count=&sort_by_square=&sort_by_population=.
 110. Рахівський район: природа, населення, господарство: навч.-метод. посіб. із професійно орієнтованої практики / С. П. Запотоцький та ін. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2015. 254 с.
 111. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області на період 2021–2027 років: рішення Закарпатської обласної ради від 20.12.2019 р. № 1630 (зі змінами від 01.10.2020 р. № 1840). URL: <https://carpathia.gov.ua/storage/app/sites/21/Economics/201001-1840p.pdf>.
 112. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг: навч. посіб. / Г. А. Борщ та ін. Київ, 2017. 107 с.
 113. Реформа децентралізації. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivnevryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>.
 114. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України / НАН України, Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В. В. Борщевський. Львів, 2012. 216 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
 115. Розвиток сільських територій. URL: <https://eu-agreement.ed-era.com/b7/p4>.
 116. Розробка місцевих цільових програм для розвитку освіти в громаді. Децентралізація. 2020. 23 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/773/DECIDE.pdf>.

117. Россоха В., Плотнікова М. Розвиток сільських територій України в умовах децентралізації управління: стан, проблеми, перспективи. Економічний дискурс. 2018. Вип. 4. С. 41-53.
118. Руснак А. В. Функції, завдання, чинники функціонування та сталого розвитку сільських територій. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.2/244.pdf>.
119. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій – запорука відродження аграрної України. Вісник аграрної науки. 2006. № 5. С. 21-23.
120. Салига К. С. Методологія наукового дослідження економічної ефективності інвестицій в інноваційні проекти. Ефективна економіка. 2013. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1791>.
121. Семинишин Х. М. Визначення поняття «сільські території»: соціально-економічний аспект. Вісник Національного університету державної служби України (економіка, право). 2012. № 4. С. 28-32.
122. Сержанов В. В. Державна інвестиційна політика національної економіки: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Київ, 2018. 20 с.
123. Сержанов В. В., Готра В. В. Особливості інвестиційного забезпечення агропромислового виробництва України. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2020. Вип. 2. С. 40-45.
124. Сержанов В. В., Штулер І. Ю. Державне та регіональне інвестування в розвиток сільських територій (інфраструктурний аспект). Актуальні проблеми економіки. 2022. № 9. С. 81-88.
125. Сержанов В. В., Штулер І. Ю., Лук'янов В. С. Детермінанти інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку сільських територій. Актуальні проблеми економіки. 2022. № 4. С. 56-63.
126. Скиба Т. В. Детермінанти розвитку сільського підприємництва. Регіональна економіка. 2012. № 2. С. 55-63.
127. Смолінська С., Смолінський В. Інвестиційний потенціал земель аграрних підприємств як основа їх інноваційного

- розвитку. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/Vlnau_econ_2015_222_10.pdf.
128. Співак С. М. Підвищення конкурентоспроможності підприємств як основа фінансової спроможності об'єднаної територіальної громади. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 32. С. 70-77.
129. Співак С., Королюк Т., Мазуренко О. Фактори підвищення конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад *Galician economik journal*. 2019. № 6 (61). doi: 10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.06.
130. Сталій розвиток міст за участю громад: уроки з досвіду впровадження «Муніципальної програми врядування та сталого розвитку». Київ: ПРООН/МПВСР, 2008. 48 с.
131. Сторонянська І. З., Залуцький І. Р., Патицька Х. О. Методичні основи ідентифікації земельних активів у контексті сталого розвитку функціональних типів територій. *Регіональна економіка*. 2022. № 3 (105). С. 5-23.
132. Сторонянська І., Патицька Х., Дуб А. Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах: антикризові інструменти у воєнний і післявоєнний період. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/838/LED.pdf>.
133. Сторонянська І., Патицька Х., Прокопюк А. Бюджетна спроможність регіонів України: порівняльний аналіз і напрями нарощення. *Вісник Університету банківської справи*. 2016. № 1-2. С. 10-17.
134. Стратегія розвитку міста «Ужгород – 2030» від 18 січ. 2019 р. № 1382. URL: https://radauzhgorod.gov.ua/media/1/uzhgorod_final-Strategiya-Uzhgorod-2030.1pdf.pdf.
135. Талавиря М. П. Організаційно-економічний механізм державної підтримки розвитку сільських територій: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03. Київ, 2011. 45 с.
136. Талавиря М. П., Горай А. О. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. URL: http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2018/11/eapk_2018_11_p_75_79.pdf.

137. Тарасова В. В. Оцінка видової ефективності використання ресурсів. Ефективна економіка. 2010. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=243>.
138. Теплі кредити-2021: банки розпочинають видачу кредитів населенню. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/tepli-krediti-2021-banki-rozpochinayut-vidachu-kreditiv-naselennyu>.
139. Тимошенко М. М. Теоретичні засади розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3501>.
140. Тищенко А. Н. Оцінка ефективності використання економічного потенціалу : Монографія. Київ : ВНТУ, 2004. 350 с.
141. Ткачук А. Що і як має змінюватися на регіональному та місцевому рівнях управління в зв'язку з набуттям Україною кандидатства до ЄС? Неформальні міркування. URL: <https://www.csi.org.ua/news/shho-i-yak-maye-zminyuvatysya-na-regionalnomu-ta-miscevomu-rivnyah-upravlinnya-v-zvyazku-z-nabuttyam-ukrayinoyu-kandydatstva-do-yes-neformalni-mirkuvannya>.
142. Ткачук А., Дацишин М. Внутрішні та зовнішні ресурси для розвитку громади, або Чому брак грошей не є первинною проблемою громади? (навчальний модуль). Київ: ІКЦ «Легальний статус», 2016. 152 с.
143. Ткачук А., Третяк Ю. Про відновлення та регіональний розвиток після війни. URL: <https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny>.
144. Тульчинський Р. В. Категоріально-понятійний апарат становлення нового регіоналізму. Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль: Вид.-поліграф. центр Терноп. нац. екон. ун-ту «Економічна думка», 2017. Т. 27, № 4. С. 111-117.
145. Уркевич В. Ю. Про категорію «сталий розвиток сільських територій». Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 21-22 трав. 2010 р. Біла Церква, 2010. С. 3-9.

146. Уряд розширив можливості надання державної підтримки суб'єктам підприємництва. Укрінформ. 20 лип. 2022 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3475639-urad-rozsiriv-mozlivosti-nadanna-derzavnoi-pidtrimki-subektam-pidpriemnictva.html>.
147. Фільштейн Л. М. Соціально-економічні проблеми сільського сектору України. Розвиток України в XXI столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми: матеріали V Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 30 жовт. 2009 р. Тернопіль, 2009. С. 145-147.
148. Хвесик М. А., Ільїна М. В. Методологічні засади диференціації сільських територій. Економіка АПК. 2018. № 4. С. 12-18.
149. Холмківська територіальна громада. URL: <https://holmkivska-gromada.gov.ua/2023-10-49-39-07-02-2023>.
150. Холодний Г. О. Маркетингова товарна політика. Харків: Вид-во ХНЕУ, 2006. 324 с.
151. Хомюк Н. Л. Кластеризація як напрям диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Вісник Сумського національного аграрного університету. 2019. Вип. 2 (80). С. 75-80.
152. Хрупович С. Є., Подвірна Т. В. Фінансова спроможність бюджетів об'єднаних територіальних громад. Економіка і суспільство. 2017. Вип. 13. С. 1259-1269.
153. Цал-Цалко Ю. С., Мороз Ю. Ю. Інформаційне забезпечення управління територіальними громадами: аспекти статистики і фінансової звітності. Проблеми економіки. 2018. № 2 (36). С. 389-395.
154. Черевко І. Проблеми і перспективи розвитку сільських територій в Україні. Аграрна економіка. 2012. Т. 5, № 3-4. С. 95-100.
155. Чукут С. А. Тенденції та проблеми впровадження електронного урядування в Україні. Сучасні проблеми управління: виклики інформаційної епохи: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених. Київ: НТУУ «КПІ», 2013. 176 с.

156. Чухно А. Актуальні проблеми стратегії економічного та соціального розвитку на сучасному етапі. Економіка України. 2004. № 4. С. 65-71.
157. Шебештень Е. Г. Концептуальні основи диференціації розвитку сільських територій. Глобалізація та розвиток інноваційних систем: тенденції, виклики, перспективи: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., 3-4 лист. 2022 р. Харків, 2022. С.245-248.
158. Шебештень Е. Г. Умови розвитку сучасних сільських територій України Актуальні питання економіки, обліку, фінансів та управління персоналом: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. Ужгород, 2022. С.34
159. Шебештень Є. Г., Пилипець С. І. Ресурсний потенціал сільських територіальних громад. Науковий вісник ОНЕУ. 2023. № 11-12. С.113-114.
160. Шебештень Є. Складові розвитку сільських територій. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2022. Вип. 35. С. 82-87. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/686>.
161. Шебештень Є., Любка В. Останні тенденції та чинники впливу на розвиток сільських територій в контексті євроінтеграційних процесів. Науковий вісник УЖНУ. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2022. Вип. 44. С. 127-132.
162. Шеремета Д. В Україні стартував проєкт з цифровізації землі. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/v-ukrajini-startuvav-projekt-z-cifrovizaciji-zemli-yak-vin-pracyuvatime-762937.html>.
163. Шпикуляк О. Г., Ігнатенко М. М., Швець А. А. Концептуальні оцінки реалізації засад інклюзивного розвитку сільських територій за участі агрохолдингових інтегрованих формувань. Економіка АПК. 2021. № 3. С. 97-111.
164. Шпикуляк О.Г., Дюк А.А., Баланюк І.Ф. Управління організаційно-інституційним та ресурсним потенціалом соціальних підприємств у розвитку сільських територій:

- теоретичний концепт аналізу. Цифрова економіка та економічна безпека. 2023. Вип. 7(07). С. 136-140.
165. Шпильова Ю. Б., Ільїна М. В. Формування актив-орієнтованого підходу до розвитку територіальних громад. Бізнес-навігатор. 2018. Вип. 1-2 (44). С. 63-67.
166. Шульц С. Л., Луцків О. М. Структурно-технологічні зрушення в економіці регіонів у контексті перспектив розвитку смарт-спеціалізації. Регіональна економіка. 2021. № 2 (100). С. 15-26.
167. Юрчишин В. В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки. Економіка АПК. 2012. № 3 (125). С. 3-10.
168. Як співпрацюють громади Закарпаття – експертний аналіз. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15318> активів.
169. 2021 рік підходить до кінця і вже можна побачити більш чіткішу картину по фінансових результатах територіальних громад. Закарпатське РВ АМУ. URL: <http://ekonomika.ko.net.ua/?p=24326>.
170. Antoniuk N., Bochko O., Perkhach O. Decentralization of rural areas Through public-Private Partnership. Economic Engineering in Agriculture and Rural Development. 2021. Vol. 21, issue 1. P. 55-65.
171. Balaniuk I., Kozak I., Balaniuk S., Kozak-Balaniuk I., Sas L., Shelenko D. The role of united territorial communities in the functioning of agricultural enterprises. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development 2021. Vol. 43. No. 1: 52-66. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2021.05> URL: <https://ejournals.vdu.lt/index.php/mtsrbid/article/view/2148/1609>
172. Balaniuk I., Shelenko D., Shpykuliak O., Sas, L., Cherneviy, Y., & Diuk, A. Determinants of performance indicators of agricultural enterprises. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, 2023. 45(1), 25-36. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2023.04>
173. Bonfield A. E. An Introduction to the 1981 Model State Administrative Procedure Act, Part I: General Provisions,

- Access to Agency Law and Policy, Rulemaking, and Review of Rules. *Administrative Law Review*. 1982. Vol. 34 (1). P. 1-12.
174. Bochko O.Yu, , Maletska O.I, Tsitska N.E and Kapra O.R. Paradigm Of A Country Competitiveness Under Conditions Of Digital Economy. *Review of Economics and Finance*: 2022. vol.20. available at: <https://refpress.org/ref-vol20-a65/>
175. Chigbu U. E. Concept and approach to Land management interventions for rural development in Africa. *Geospatial Technologies for Effective Land Governance*. Hershey, PA, USA: IGI Global, 2019. P. 1-4.
176. Cvijanovic D., Ignjatijevic S. International Competitiveness of Niche Agricultural Products: Case of Honey Production in Serbia. *Handbook of Research on Globalized Agricultural Trade and New Challenges for Food Security*. Hershey, PA, USA: IGI Global, 2020. P. 443-464.
177. Ganushchak-Yefimenko L., Nifatova O., Lutska T., Shcherbak V., Krakhmalova N., Goncharenko I., Shkoda M. The impact of the state of the ecosystem on the quality of produced organic products in a sustainable development. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2022. Vol. 44(1). C. 20-30. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2022.03> URL: <https://ejournals.vdu.lt/index.php/mtsrbid/article/view/283>
178. Ganushchak-Yefimenko L., Shcherbak V., Nifatova O., Tkachuk V., Ptashchenko O. Use of key indicators to monitor sustainable development of rural areas. *Global Journal of Environmental Science and Management*. 2020. Vol. 6(2). P. 175-190. DOI: <https://doi.org/10.22034/gjesm.2020.02.04> https://www.gjesm.net/article_37320_660c9e90f7c478376bd2405d6a22f358.pdf.
179. Dziamulych M. I. Modern Changes in the Nature and Structure of the Workforce. *Problems of Market Economy Formation: Human Resource Management: Problems of Theory and Practice*. Proceedings of the International Scientific-Practical Conference «Human Resource Management: Problems of Theory and Practice». 2001. P. 206-208.

180. Economic Modeling of Sustainable Rural Development under the Conditions of Decentralization: a Case Study of Ukraine / N. Khomiuk et al. Scientific Papers. Series: Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development. 2021. Vol. 20, issue 3. P. 317-332. URL: <http://managementjournal.usamv.ro/index.php/scientific-papers/2282-economic-modeling-of-sustainable-rural-development-under-the-conditions-of-decentralization-a-case-study-of-ukraine>proSkhvalenniaKontseptsiiSilskogoRozvitkuDo2030-Roku (Last accessed: 14.02.2023).
181. Hanushchak-Yefimenko L. M. Modeling of Infrastructural Provision of Innovative Processes of Development of Rural Areas. Journal of Strategic Economic Research. 2022. Issue 5 (10). P. 105-111.
182. Hotra V. Formation of Investment Attractiveness of Rural Areas in Conditions of Uncertainty of the Competitive Environment. Management Journal. 2022. Issue 1 (35). P. 43-51. doi: 10.30857/2415-3206.2022.1.4.
183. Howarth W. The Value of Rural Life in American Culture. Rural Development Perspectives. 1996. Vol. 12, No. 1. P. 5-10.
184. Levandivskyi O., Shpykuliak O., Balaniuk I., Svytnous I., Shelenko D. (2022). Modeling of added value as a financial indicator of activity of agricultural enterprises in the regions of Ukraine. Management theory and studies for rural business and infrastructure development. Vol. 44. No. 3: 288-301.
185. Porter M. E. Clusters and Economic Policy: Aligning Public Policy with the New Economics of Competition. ISC White Papers. Harvard Business School. 2007.
186. Rural Development Report: Fostering Inclusive Rural Transformation. Rome: International Fund for Agricultural Development, 2016.
187. Shelenko D., Balaniuk I., Shpykuliak O., Sas L., Humeniuk M., Matkovskyi P. Simulation of change in performance indicators (net profit, land area, number of employees) of agricultural cooperatives of Ukraine. Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development. 2022. Vol. 22, Issue 1. p. 569-578.

188. Studying Competitiveness of Rural Territories in the Conditions of Decentralization of Power / Y. Shebeshten, S. Pylypets, V. Erfan, N. Hlynskyi. 39th IBIMA Business Conference, 30-31 May 2022. Granada, Spain, 2022. P. 3520-3529.
189. The Impact of the State of the Ecosystem on the Quality of Produced Organic Products in a Sustainable Development / L. Ganushchak-Yefimenko et al. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2022. Vol. 44(1). P. 20-30. doi: 10.15544/mts.2022.03.
190. Use of Key Indicators to Monitor Sustainable Development of Rural Areas / L. Ganushchak-Yefimenko et al. Global Journal of Environmental Science and Management. 2020. Vol. 6(2). P. 175-190. doi: 10.22034/gjesm.2020.02.04.
191. Wilcox D. The Guide to Effective Participation. URL: <http://www.partnerships.org.uk/guide>.

ДОДАТКИ

**Додаток А. Загальна характеристика
територіальних громад Закарпатської обл. [37]**

Назва громади	Тип громади	Кількість населення, осіб	Площа громади, км ²	Кількість населених пунктів
Ужгородський район				
Баранинська територіальна громада	сільська	10778	152,6	12
Великобerezнянська територіальна громада	селищна	9973	110,5	8
Великодобронська територіальна громада	сільська	11543	103,0	5
Дубриницько-Малоберезнянська територіальна громада	сільська	6713	260,8	9
Костринська територіальна громада	сільська	5127	211,5	6
Оноківська територіальна громада	сільська	6539	117,3	5
Перечинська територіальна громада	міська	12497	120,2	5
Середнянська територіальна громада	селищна	14390	217,2	15
Ставненська територіальна громада	сільська	7002	299,5	12
Сюртівська територіальна громада	сільська	9451	145,2	12
Тур'є-Реметівська територіальна громада	сільська	16107	437,3	17
Ужгородська територіальна громада	міська	115542	37,7	1
Холмківська територіальна громада	сільська	14325	65,5	10
Чопська територіальна громада	міська	15545	84,1	8
Берегівський район				
Батівська територіальна громада	селищна	12077	117,0	9

Продовження додатку А

Назва громади	Тип громади	Кількість населення, осіб	Площа громади, км ²	Кількість населених пунктів
Берегівська територіальна громада	міська	44128	255.6	18
Великобerezька територіальна громада	сільська	6185	126.5	5
Великобиганська територіальна громада	сільська	7585	97.4	7
Вилоцька територіальна громада	селищна	14775	137.4	11
Виноградівська територіальна громада	міська	63371	248.7	14
Кам'янська територіальна громада	сільська	9412	71.6	8
Королівська територіальна громада	селищна	22839	116.3	9
Косоньська територіальна громада	сільська	7711	97.1	8
Пийтерфолвівська територіальна громада	сільська	19636	192.6	16
Солотвинська територіальна громада	селищна	35139	164.4	9
Тячівський район				
Бедевлянська територіальна громада	сільська	6538	30,6	5
Буштинська територіальна громада	селищна	25813	142.7	9
Вільховецька територіальна громада	сільська	12428	74.2	6
Дубівська територіальна громада	селищна	20371	196.3	5
Нересницька територіальна громада	сільська	30550	333.9	12
Тересвянська територіальна громада	селищна	16675	47.0	3
Тячівська територіальна громада	міська	19463	97.8	5

Продовження додатку А

Назва громади	Тип громади	Кількість населення, осіб	Площа громади, км²	Кількість населених пунктів
Тячівський район				
Углянська територіальна громада	сільська	10646	145.2	6
Усть-Чорнянська територіальна громада	селищна	6909	641.8	4
Хустський район				
Білівська територіальна громада	сільська	20650	149.2	6
Вишківська територіальна громада	селищна	16109	179.9	6
Горінчівська територіальна громада	сільська	12785	223.6	16
Довжанська територіальна громада	сільська	16801	257.5	8
Драгівська територіальна громада	сільська	13821	148.1	7
Зарічанська територіальна громада	сільська	8333	41.6	4
Іршавська територіальна громада	міська	35893	309.5	20
Керецьківська територіальна громада	сільська	14959	298.9	4
Колочавська територіальна громада	сільська	8757	161.5	5
Міжгірська територіальна громада	селищна	24896	554.1	22
Пилипецька територіальна громада	сільська	7095	199.6	11
Синевирська територіальна громада	сільська	6376	254.5	6
Хустська територіальна громада	міська	80858	402.3	28
Рахівський район				
Богданська територіальна громада	сільська	10558	488,0	6

Продовження додатку А

Назва громади	Тип громади	Кількість населення, осіб	Площа громади, км ²	Кількість населених пунктів
Великобичківська територіальна громада	селищна	29526	574.6	9
Рахівська територіальна громада	міська	23601	252.5	4
Ясінянська територіальна громада	селищна	18712	528.6	7
Мукачівський район				
Великолучківська територіальна громада	сільська	21689	178.5	17
Верхньокоропецька територіальна громада	сільська	7251	82.3	12
Воловецька територіальна громада	селищна	8885	181.7	4
Горондівська територіальна громада	сільська	9306	77.2	3
Жденіївська територіальна громада	селищна	4699	204.8	11
Івановецька територіальна громада	сільська	9282	95.2	13
Кольчинська територіальна громада	селищна	9617	137.8	12
Мукачівська територіальна громада	міська	110483	266.9	18
Неліпинська територіальна громада	сільська	5279	127.0	4
Нижньоворітська територіальна громада	сільська	9917	156.5	11
Полянська територіальна громада	сільська	13792	232.1	13
Свалявська територіальна громада	міська	27577	147.2	10
Чинадіївська територіальна громада	селищна	14839	169.3	14

**Додаток Б. Перелік договорів
територіальних громад Закарпатської обл. за період реформи децентралізації [36]**

№ п/п	Назва договору	Найменування суб'єктів співробітництва, їх місцезнаходження, контактні дані (телефон, факс, електронна пошта)	Форма співробітництва	Строки дії договору про співробітництво
1	Договір про співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проекту „Капітальний ремонт автодороги Верхні Ворота – Лази, км 0+000–км 3+213, у Воловецькому районі (вул. Л. Українки в с. Верхні Ворота, довжиною 2,134 км вул. Центральна в с. Лази, довжиною 1,079 км)“.	Верхньоворітська сільська рада с. Верхні Ворота, вул. Верховинська, 3, Воловецький р-н, Закарпатська обл. тел. (03136) 3-13-10 Лапівська сільська рада. Лази, 97, Воловецький р-н, Закарпатська обл.	Реалізація спільного проекту, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів	01.05.2017 – 01.10.2017
2	Договір про співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проекту «Капітальний ремонт автодороги місцевого значення»	Скотарська сільська рада с. Скотарське, Воловецький р-н, Закарпатська обл., тел.(03136) 322-22 Гуклівська сільська рада с. Гуклівий, Воловецький р-н, Закарпатська обл.,	Реалізація спільного проекту, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів	3 09.12.2016 упродовж 2017 року
3	Договір про співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проекту	Кам'яницька сільська рада с. Кам'яниця, вул. Ужанська, 105, Ужгородський р-н, Закарпатська обл., тел. (0312) 73-15-44, Невиська сільська рада с. Невиське, вул. Садова, 128, Ужгородський р-н, Закарпатська обл., тел. (0312) 73-16-44	Реалізація спільних проектів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів	3 01.07.2019 упродовж 18 місяців

4	Договір про співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проекту з будівництва та розміщення сміттесортувального заводу на території Полянської сільської ради	Полянська сільська рада с. Полянка, вул. Духновича, 63, Мукачівський р-н, Закарпатська обл., Великоберезнянська селищна рада смт. Великий Березний, вул. Шевченка, 12, Великоберезнянський р-н, Закарпатська обл., Воловецька селищна рада смт. Воловець, вул. Пушкіна, 7, Закарпатська обл., Дубринька сільська рада с. Дубриничі, вул. Центральна, 44а, Перечинський р-н, Закарпатська обл., Жденівська селищна рада смт. Жденієво, вул. Шевченка, 141, Воловецький р-н, Закарпатська обл., Керетьківська сільська рада С. Керетьки, вул.Головна, 52, Свалявський р-н, Закарпатська обл., Колоначська сільська рада с.Колочава, вул. Шевченка, 78, Міжгірський р-н, Закарпатська обл., Костринська сільська рада с. Кострино, 47, Великоберезнянський р-н, Закарпатська обл., Міжгірська селищна рада смт. Міжгір'я, 77, Міжгірський р-н, Закарпатська обл., Неліпинська сільська рада с. Неліпино, вул. Головна, 157, Свалявський р-н, Закарпатська обл., Нижньоворітська сільська рада с. Нижні Ворота, вул. Центральна, 114, Воловецький р-н, Закарпатська обл., Перечинська міська рада м. Перечин, пл. Народна. 16, Закарпатська обл., Пилипецька сільська рада с. Пилипець, 75, Міжгірський р-н, Закарпатська обл., Синевірська сільська рада с. синевір, 166, Міжгірський р-н, Закарпатська обл., Ставнеська сільська рада с. Ставне,33, Великоберезнянський р-н, Закарпатська обл., Тер'є-Реметівська сільська рада с. Тур'ї Ремети, вул. Тканка, 1, Перечинський р-н, Закарпатська обл.	Реалізація спільних проєктів, що передбачає координацію їх діяльності та акумульований період, ресурсів для будівництва і експлуатації сміттесортувального заводу	3.23.02.2021
---	--	--	---	--------------

Продовження додатку Б

№ п/п	Назва договору	Найменування суб'єктів співробітництва, їх місцезнаходження, контактні дані (телефон, факс, електронна пошта)	Форма співробітництва	Строки дії договору про співробітництво
5	Договір про співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проекту щодо розвитку туризму «ГУЦУЛ ЕТНОС»	Ясінянська селищна рада смт. Ясіня, вул.Борканока, 7, Рахівський р-н, Закарпатська обл., Богданівська сільська рада с. Богдан, вул. Шевченка, 114, Рахівський р-н, Закарпатська обл., Рахівська міська рада м. Рахів, вул. Миру, 34, Рахівський р-н, Закарпатська обл., тел. (068) 925-17-88, Яремчанська міська рада м. Яремче, вул. Свободи, 266, Надвірнянський р-н, Івано-Франківська обл., Поляницька сільська рада с. Поляниця, Надвірнянський р-н, Івано-Франківська обл., Ворохтянська селищна рада смт. Ворохта, вул. Данила Галицького, 41, Надвірнянський р-н, Івано-Франківська обл., Зеленська сільська рада с. Зелене, Верховинський р-н, Івано-Франківська обл., Верховинська селищна рада смт. Верховина, вул. Івана-Франка, 3, Верховинський р-н, Івано-Франківська обл., Кутська селищна рада смт. Кути, вул. Вічевий Майдан, 9, Косівський р-н, Івано-Франківська обл., Космацька сільська рада с. Космач, вул. Т.Г. Шевченка, 4, Косівський р-н, Івано-Франківська обл., Вижницька міська рада м. Вижниця, вул. Українська, 34, Вижницький р-н, Чернівецька обл., Косівська міська рада м. Косів, м-н Незалежності, 11, Косівський р-н, Івано-Франківська обл., Коломийська міська рада м. Коломия, просп. М.І рушевського, 1, Коломийський р-н, Івано-Франківська обл., Надвірнянська міська рада м. Надвірна, вул. Гетьмана Мазепи, 29, Надвірнянський р-н, Івано-Франківська обл.	Реалізація спільних проектів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів	З 23.05.2021 до 30.06.2026 року

6	Договір про співробітництво територіальних громад у формі реалізації спільного проекту	Горондівська сільська рада с. Горонда, вул. Духновича, 64, Мукачівський р-н, Закарпатська обл., тел. (03131) 317-10, Страбичівська сільська рада с. Страбичово, вул. Центральна, 206, Мукачівський р-н, Закарпатська обл., тел. (03131) 317-08, Жнятинська сільська рада с. Жнятино, вул. Миру, 13, Мукачівський р-н, Закарпатська обл., тел. (03131) 418-42, Чомонинська сільська рад с. Чомонин, вул. Миру, 95, Мукачівський р-н, Закарпатська обл.	Реалізація спільних проектів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів	3 25.02.2019 упродовж 18 місяців
7	Договір про співробітництво територіальних громад в частині делегування виконання завдань (у сфері первинної медичної допомоги)	Ужгородська міська рада пл. Поштова,3, м. Ужгород, Закарпатська обл., тел.: (0312) 42-80-31 Оноківська сільська рада вул. Головна, 59, с. Оноківці, Ужгородський р-н, Закарпатська обл., тел.: (0312) 73-98-44	Делегування виконання окремих завдань з передачею відповідних ресурсів	3 2021 року упродовж 10 (десяти) років
8	Договір про співробітництво територіальних громад у формі делегування виконання окремих завдань (у сфері містобудування та архітектури)	Міжгірська селищна рада смт. Міжгір'я, вул. Шевченка, 77, Хустський р-н, Закарпатська обл., тел. (0950) 579-37-00, Синевирська сільська рада с. Синевир, Хустський р-н, Закарпатська обл.	Делегування виконання окремих завдань з передачею відповідних ресурсів	3 04.01.2022
9	Договір про співробітництво територіальних громад у формі делегування виконання окремих повноважень (спільного фінансування) (у сфері надання соціальних послуг)	Колочацька сільська рада, с. Колочава, вул. Шевченка, 78, Хустський р-н, Закарпатська обл., тел. (03146) 242-24, 81, Синевирська сільська рада. Синевир, Хустський р-н, Закарпатська обл.	Делегування виконання окремих завдань з передачею відповідних ресурсів	3 27.01.2022

**Додаток В. Надходження до бюджетів
територіальних громад (загальний та спеціальний фонд), млн. грн***

Назва громади	2021 р.				2022 р.			
	I кв	II кв	III кв	IV кв	I кв	II кв	III кв	IV кв
Ужгородський район								
Баранинська територіальна громада	24,41	54,23	1,55	71,19	71,19	34,51	52,37	76,44
Великобerezнянська територіальна громада	18,25	40,93	4000,0	47,59	47,59	27,31	43,69	80,72
Великодобронська територіальна громада	17,24	39,73	916,23	25,23	25,23	13,70	19,75	32,47
Дубриницько-Малоберезнянська територіальна громада	12,82	31,33	288,15	24,46	24,46	11,77	18,70	28,66
Костринська територіальна громада	9,28	22,47	473,21	10,04	10,04	5,77	8,73	12,58
Оноківська територіальна громада	16,82	39,57	2,41	59,65	59,65	32,11	75,80	145,91
Перечинська територіальна громада	22,90	55,10	5,21	62,11	62,11	51,59	92,93	161,09
Середнянська територіальна громада	22,43	54,17	882,78	35,25	35,25	19,42	28,71	62,28
Ставненська територіальна громада	12,90	32,14	873,54	16,32	16,32	9,95	17,57	26,22
Сюртівська територіальна громада	15,48	35,28	383,75	43,15	43,15	19,53	31,65	47,73
Тур'є-Реметівська територіальна громада	28,37	70,92	1440,00	28,77	28,77	17,04	24,83	36,01
Ужгородська територіальна громада	336,97	757,11	40,35	1270,00	1270,00	784,83	1280,00	1930,0
Холмківська територіальна громада	49,85	109,08	9,30	186,24	186,24	113,72	172,07	267,21
Чопська територіальна громада	35,88	80,72	1,21	123,40	123,40	108,43	199,04	282,65
Берегівський район								
Батівська територіальна громада	24,16	55,94	429,15	42,73	42,73	16,21	25,01	40,73
Берегівська територіальна громада	76,60	180,70	7,65	209,80	209,80	120,85	191,03	288,38

Великобержька територіальна громада	11,18	26,56	333,10	17,98	17,98	8,22	13,59	80,72
Великобиганська територіальна громада	10,18	23,57	742,57	18,33	18,33	11,03	20,37	28,33
Вилоцька територіальна громада	23,17	54,32	882,77	32,90	32,90	16,52	27,55	39,15
Виноградівська територіальна громада	101,70	247,99	14,90	257,98	257,98	150,89	234,61	268,41
Кам'янська територіальна громада	16,11	39,67	409,10	15,78	15,78	8,39	12,78	23,93
Королівська територіальна громада	30,64	72,27	2,12	36,69	36,69	17,05	25,28	36,72
Косоньська територіальна громада	9,33	22,33	459,17	20,54	20,54	9,66	18,28	31,52
Пийтерфолівська територіальна громада	28,34	67,46	2,04	38,70	38,70	19,22	33,18	55,58
Солотвинська територіальна громада	48,90	117,58	6,40	55,38	55,38	39,28	59,68	88,88
Тячівський район								
Бедевлянська територіальна громада	10,34	10,34	10,34	13,74	13,74	6,02	9,00	13,04
Буштинська територіальна громада	36,00	85,36	85,36	38,95	38,95	26,70	46,17	76,9
Вільховецька територіальна громада	20,74	52,09	52,09	20,82	20,82	11,95	18,44	27,37
Дубівська територіальна громада	34,64	85,19	85,19	36,47	36,47	20,07	30,18	57,33
Нересницька територіальна громада	50,05	124,49	124,49	48,37	48,37	24,41	35,86	53,15
Тересвянська територіальна громада	31,93	15,94	15,94	31,93	31,93	15,94	23,84	46,19
Тячівська територіальна громада	49,68	128,07	128,07	159,03	159,03	80,61	122,38	204,35
Углянська територіальна громада	19,05	46,97	46,97	20,27	20,27	7,57	11,82	20,59
Усть-Чорнянська територіальна громада	19,67	46,98	46,98	38,78	38,78	17,12	24,07	33,31
Хустський район								
Білівська територіальна громада	77,27	174,44	10,01	245,60	245,60	129,46	210,37	41,72
Вишківська територіальна громада	22,96	56,88	3,09	33,84	33,84	19,04	29,88	55,26

Продовження додатку В

Назва громади	2021 р.				2022 р.			
	I кв	II кв	III кв	IV кв	I кв	II кв	III кв	IV кв
Хустський район								
Горинцівська територіальна громада	21,48	51,14	10,01	17,61	17,61	11,07	16,30	29,35
Довжанська територіальна громада	24,58	59,62	764,21	22,75	22,75	15,06	23,11	37,15
Драгівська територіальна громада	18,76	44,69	1250,00	17,52	17,52	10,83	16,19	25,21
Зарічанська територіальна громада	17,75	38,88	366,68	35,07	35,07	18,27	28,30	42,29
Іршавська територіальна громада	61,55	147,52	3530,00	114,08	114,08	65,98	100,04	152,25
Керецьківська територіальна громада	20,11	49,22	1050,00	18,61	18,61	9,80	14,59	25,49
Колочавська територіальна громада	17,65	44,63	169,36	11,75	11,75	8,28	14,40	21,18
Міжгірська територіальна громада	52,60	125,39	1500,00	81,70	81,70	43,86	67,20	100,28
Пилипецька територіальна громада	12,35	30,01	427,24	14,36	14,36	7,54	12,73	24,66
Синевирська територіальна громада	11,54	28,51	623,92	10,56	10,56	6,31	11,33	20,49
Хустська територіальна громада	150,28	339,52	27,46	290,52	290,52	156,33	251,88	409,14
Рахівський район								
Богданська територіальна громада	26,86	62,63	239,37	40,99	40,99	15,57	22,24	42,22
Великобичківська територіальна громада	52,64	126,90	1350,00	61,20	61,20	30,06	45,91	71,28
Рахівська територіальна громада	49,64	120,75	14,46	92,97	92,97	61,42	105,32	169,16
Ясінянська територіальна громада	40,62	97,49	1470,00	59,14	59,14	28,55	44,22	72,98
Мукачівський район								
Великолучківська територіальна громада	32,23	79,49	1,98	49,26	49,26	24,29	36,72	67,16

Верхньокоронецька територіальна громада	13,14	29,75	29,75	24,78	24,78	10,89	22,30	44,77
Воловецька територіальна громада	20,38	47,35	539,98	48,76	48,76	24,91	40,51	56,91
Горондівська територіальна громада	14,17	33,22	742,02	18,57	18,57	10,12	16,35	27,44
Жденіївська територіальна громада	9,23	22,79	631,50	13,29	13,29	5,70	9,05	15,96
Івановецька територіальна громада	18,26	42,79	804,84	41,41	41,41	17,40	27,46	40,39
Кольчинська територіальна громада	17,05	39,12	200,00	39,65	39,65	18,92	40,54	107,03
Мукачівська територіальна громада	250,10	556,75	44,93	846,98	846,98	857,70	1640,00	2300,0
Непіпинська територіальна громада	9,64	23,01	784,51	23,01	23,01	10,67	15,93	23,7
Нижньоворітська територіальна громада	18,71	45,62	606,73	20,97	20,97	10,31	15,61	26,76
Полянська територіальна громада	25,07	58,06	47,35	55,63	55,63	35,71	55,63	82,35
Свалявська територіальна громада	50,32	118,51	4,90	108,54	108,54	58,47	91,27	132,34
Чинадіївська територіальна громада	24,40	56,76	2600,00	40,73	40,73	18,10	31,48	43,96

**Додаток Д. Всього надходжень до загального фонду
в межах територіальних громад Закарпатської обл, тис. грн**

Назва громади	2021 р.				Всього за 2021р.	2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II* кв	III* кв	IV* кв		I кв	II* кв	III* кв	IV* кв	
Ужгородський район										
Баранинська територіальна громада	15,72	32,30	46,99	70,95	70,95	17,45	33,56	50,74	72,06	72,06
Великобerezнянська територіальна громада	9,97	20,65	32,65	45,49	45,49	12,00	26,62	42,71	69,83	69,83
Великодобронська територіальна громада	4,95	9,84	17,29	25,02	25,02	6,34	11,75	16,78	28,38	28,38
Дубриницько-Малоберезнянська територіальна громада	4,97	10,91	16,78	24,39	24,39	5,84	11,61	18,25	12,66	12,66
Костринська територіальна громада	2,19	4,66	7,10	10,04	10,04	2,54	54,69	8,17	11,04	11,04
Оноківська територіальна громада	12,27	26,60	41,52	58,16	58,16	14,11	28,64	68,64	133,48	133,48
Перечинська територіальна громада	14,08	30,26	44,51	61,67	61,67	15,83	48,91	87,60	130,93	130,93
Середнянська територіальна громада	7,52	15,96	23,97	35,25	35,25	8,70	17,31	25,64	36,25	36,25
Ставненська територіальна громада	3,76	7,88	11,69	16,28	16,28	4,69	9,52	15,69	22,63	22,63
Сюртівська територіальна громада	9,19	18,91	30,24	43,15	43,15	9,77	18,67	30,33	45,37	45,37
Тур'є-Реметівська територіальна громада	6,24	14,38	20,82	28,67	28,67	7,73	16,00	23,25	32,92	32,92
Ужгородська територіальна громада	267,50	576,11	891,44	1260,01	1260,01	335,88	747,41	1171,09	1670,00	1670,00
Холмківська територіальна громада	41,10	85,34	126,99	186,24	186,24	53,22	110,72	167,10	237,93	237,93
Чопська територіальна громада	26,95	56,88	84,53	123,40	123,40	35,15	104,89	180,15	251,07	251,07

Берегівський район												
Батівська територіальна громада	9,76	19,84	30,91	42,50	42,50	8,50	16,00	23,49	35,57	35,57		35,57
Берегівська територіальна громада	43,90	94,19	146,40	208,82	208,82	55,25	118,69	185,54	271,46	271,46		271,46
Великобerezька територіальна громада	3,91	8,20	13,08	17,88	17,88	3,88	8,06	12,41	18,32	18,32		18,32
Великобичанська територіальна громада	4,40	9,34	14,41	20,25	20,25	5,18	10,16	17,10	26,44	26,44		26,44
Вилоцька територіальна громада	7,59	15,82	22,37	32,90	32,90	7,72	15,69	26,18	36,40	36,40		36,40
Виноградівська територіальна громада	54,40	117,73	176,59	253,40	253,40	65,13	147,11	226,44	325,58	325,58		325,58
Кам'янська територіальна громада	309,99	7,19	10,19	15,68	15,68	3,55	7,53	11,34	16,00	16,00		16,00
Королівська територіальна громада	7,94	17,03	25,68	36,69	36,69	8,05	16,60	23,96	25,69	25,69		25,69
Косоньська територіальна громада	4,06	8,49	13,38	19,86	19,86	4,53	9,43	17,87	29,42	29,42		29,42
Пийтерфолівська територіальна громада	7,57	16,54	27,98	38,70	38,70	7,78	18,53	31,80	51,03	51,03		51,03
Солотвинська територіальна громада	11,90	25,94	37,93	54,32	54,32	13,21	25,66	38,98	55,69	55,69		55,69
Тячівський район												
Бедевлянська територіальна громада	3,26	6,40	9,13	13,57	13,57	3,04	601,30	8,98	12,71	12,71		12,71
Бунтинська територіальна громада	8,19	18,21	25,26	37,22	37,22	8,56	26,00	44,15	64,36	64,36		64,36
Вільховецька територіальна громада	4,47	10,04	14,89	20,80	20,80	5,53	10,80	16,75	23,06	23,06		23,06
Дубівська територіальна громада	7,88	17,89	25,93	35,70	35,70	10,01	19,92	29,38	40,82	40,82		40,82
Нересницька територіальна громада	9,32	22,78	33,17	48,11	48,11	11,55	23,81	34,99	47,63	47,63		47,63
Тересвянська територіальна громада	6,88	14,86	21,79	29,69	29,69	7,96	15,33	22,71	31,84	31,84		31,84
Тячівська територіальна громада	31,70	72,37	108,93	157,82	157,82	39,09	73,62	110,13	160,51	160,51		160,51

Продовження додатку Д

Назва громади	2021 р.				Всього за 2021р.	2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II* кв	III* кв	IV* кв	I кв	II* кв	III* кв	IV* кв		
Тячівський район										
Углянська територіальна громада	3,98	9,12	13,94	19,96	19,96	3,63	7,48	11,26	19,57	19,57
Усть-Чорнянська територіальна громада	9,22	19,08	28,88	38,74	38,74	7,79	16,91	23,15	31,37	31,37
Хустський район										
Білівська територіальна громада	7,28	15,36	22,87	31,43	31,43	8,84	17,45	25,86	35,83	35,83
Вишківська територіальна громада	6,17	13,78	22,09	31,98	31,98	7,79	17,65	27,40	41,09	41,09
Горинчівська територіальна громада	4,40	8,89	12,74	17,44	17,44	5,07	9,86	14,29	19,57	19,57
Довжанська територіальна громада	4,86	10,72	16,53	22,75	22,75	6,65	13,67	19,76	28,06	28,06
Драгівська територіальна громада	3,76	8,02	11,85	17,10	17,10	4,39	9,33	14,40	20,59	20,59
Зарічанська територіальна громада	8,99	17,00	25,24	34,88	34,88	9,26	17,63	27,40	38,48	38,48
Ірпавська територіальна громада	25,50	53,78	79,65	112,64	112,64	32,19	64,75	97,78	140,60	140,60
Керецьківська територіальна громада	3,97	9,09	13,01	18,61	18,61	4,81	9,67	14,30	20,50	20,50
Колочавська територіальна громада	2,47	5,98	8,62	11,73	11,73	4,94	8,20	13,94	19,82	19,82
Міжгірська територіальна громада	20,28	40,41	57,25	81,32	81,32	21,65	43,68	65,98	92,97	92,97
Пилипецька територіальна громада	2,97	6,45	10,49	14,35	14,35	3,33	7,41	12,23	16,24	16,24
Синевирська територіальна громада	2,21	4,80	7,56	10,53	10,53	3,70	6,27	10,94	15,91	15,91
Хустська територіальна громада	65,90	135,81	202,84	290,52	290,52	72,79	153,88	240,63	347,00	347,00

Рахівський район													
Богданська територіальна громада	0,93	19,08	28,70	40,91	40,91	8,79	15,36	21,95	40,16	40,16			
Великобичківська територіальна громада	14,23	30,38	43,16	60,72	60,72	14,13	28,43	42,70	63,41	63,41			
Рахівська територіальна громада	19,76	43,20	64,11	90,66	90,66	22,07	57,38	96,40	150,98	150,98			
Ясінянська територіальна громада	14,15	30,18	43,68	58,95	58,95	13,02	26,02	39,77	59,10	59,10			
Мукачівський район													
Великолучківська територіальна громада	9,80	24,22	35,01	49,27	49,27	12,69	23,57	34,74	61,68	61,68			
Верхньокоропечька територіальна громада	5,18	9,87	14,92	24,43	24,43	54,89	10,08	21,01	37,66	37,66			
Воловецька територіальна громада	11,81	24,54	36,07	48,38	48,38	12,31	24,38	36,76	51,31	51,31			
Горондівська територіальна громада	4,05	8,28	13,22	18,39	18,39	4,31	9,70	15,90	25,69	25,69			
Жденівська територіальна громада	2,65	6,09	9,30	13,25	13,25	2,94	5,68	8,97	12,66	12,66			
Івановецька територіальна громада	8,70	18,83	25,13	41,41	41,41	9,51	17,26	26,94	38,54	38,54			
Кольчинська територіальна громада	8,43	18,32	29,28	39,65	39,65	8,68	18,60	39,92	89,56	89,56			
Мукачівська територіальна громада	181,90	385,73	593,33	838,90	838,90	218,46	704,33	1235,11	1800,00	1800,00			
Непіпинська територіальна громада	5,45	11,56	17,41	23,01	23,01	4,87	10,19	15,41	21,78	21,78			
Нижньоворітська територіальна громада	4,39	9,50	13,93	20,90	20,90	5,44	9,84	14,21	20,85	20,85			
Полянська територіальна громада	13,56	28,75	47,35	67,82	67,82	16,91	34,84	54,66	77,35	77,35			
Сваляська територіальна громада	24,54	51,93	77,28	107,54	107,54	27,42	56,29	86,89	121,35	121,35			
Чинадівська територіальна громада	8,67	18,72	27,20	39,80	39,80	8,87	17,44	29,14	41,34	41,34			

*З наростаючим підсумком

Додаток Е. Видатки бюджетів територіальних громад (загальний фонд), млн. грн*

Назва громади	2021 р.				Всьо- го за 2021р.	2022 р.				Всьо- го за 2022р.
	I кв	II кв	III кв	IV кв		I кв	II кв	III кв	IV кв	
Ужгородський район										
Баранинська територіальна громада	19,16	46,13	67,11	102,49	102,49	23,42	50,17	78,60	114,68	114,68
Великобerezнянська територіальна громада	16,71	41,31	56,76	81,13	81,13	18,52	38,46	57,38	87,13	87,13
Великодобронська територіальна громада	14,80	34,73	50,35	74,40	74,40	18,44	37,69	55,47	82,81	82,81
Дубриницько-Малоберезнянська територіальна громада	10,03	27,59	36,84	53,96	53,96	12,74	27,46	38,66	57,09	57,09
Костринська територіальна громада	8,87	22,67	31,22	43,18	43,18	10,58	23,22	32,56	45,96	45,96
Оноківська територіальна громада	14,49	36,15	55,08	76,80	76,80	17,34	36,02	52,77	110,79	110,79
Перечинська територіальна громада	19,73	47,33	65,99	95,18	95,18	24,64	53,32	79,01	123,97	123,97
Середнянська територіальна громада	23,95	54,06	74,00	110,42	110,42	27,33	56,32	81,46	114,86	114,86
Ставненська територіальна громада	12,56	30,73	41,54	59,00	59,00	14,06	29,76	41,55	59,73	59,73
Сюртівська територіальна громада	10,89	31,52	45,82	66,47	66,47	15,40	34,43	50,69	74,61	74,61
Тур'є-Реметівська територіальна громада	26,10	70,40	92,99	132,21	132,21	31,35	68,92	99,31	140,98	140,98
Ужгородська територіальна громада	268,75	600,92	880,02	1300,00	1300,00	308,64	663,82	308,64	1530,0	1530,0
Холмківська територіальна громада	31,52	74,13	106,00	155,79	155,79	34,72	83,48	132,15	201,07	201,07
Чопська територіальна громада	26,91	67,59	93,58	130,22	130,22	28,81	68,05	28,81	168,72	168,72

Берегівський район											
Батівська територіальна громада	16,76	41,40	57,21	81,78	81,78	19,27	58,26	67,67	115,05	115,05	115,05
Берегівська територіальна громада	70,49	180,80	247,70	354,99	354,99	89,24	699,62	262,83	385,95	385,95	385,95
Великобerezька територіальна громада	8,49	23,24	32,58	46,28	46,28	11,60		35,05	48,80	48,80	48,80
Великобичинська територіальна громада	7,55	18,51	26,79	39,74	39,74	9,33	114,91	30,02	43,94	43,94	43,94
Вилоцька територіальна громада	20,66	53,76	53,76	102,97	102,97	26,82	232,08	77,20	104,06	104,06	104,06
Виноградівська територіальна громада	96,00	256,52	337,64	503,48	503,48	116,37	260,23	356,73	524,65	524,65	524,65
Кам'янська територіальна громада	15,28	37,13	49,62	70,87	70,87	17,88	185,67	55,33	1139,0	1139,0	1139,0
Королівська територіальна громада	26,65	63,89	92,55	138,20	138,20	33,24		98,40	139,68	139,68	139,68
Косоньська територіальна громада	8,53	23,61	31,83	44,41	44,41	10,24	149,46	33,30	46,34	46,34	46,34
Пийтерфолівська територіальна громада	26,41	64,34	89,06	130,58	130,58	27,70	66,81	89,70	132,09	132,09	132,09
Солотвинська територіальна громада	37,86	96,30	136,02	81,78	81,78	46,35	94,42	146,18	203,90	203,90	203,90
Тячівський район											
Бедевлянська територіальна громада	9,07	22,28	30,20	46,28	46,28	10,92	43,62	33,48	45,32	45,32	45,32
Бунтинська територіальна громада	27,20	77,32	105,97	39,74	39,74	38,07	85,54	113,25	170,60	170,60	170,60
Вільховецька територіальна громада	20,91	50,90	69,47	102,97	102,97	23,83	85,69	75,22	101,73	101,73	101,73
Дубівська територіальна громада	63,53	149,00	212,55	503,48	503,48	71,89	130,00	209,99	160,00	160,00	160,00
Нересницька територіальна громада	32,28	114,36	155,96	70,87	70,87	55,38	38,55	165,97	231,61	231,61	231,61
Тересвянська територіальна громада	19,71	53,47	76,41	138,20	138,20	25,47	87,31	78,54	110,92	110,92	110,92
Тячівська територіальна громада	39,36	100,47	138,07	44,41	44,41	44,88	137,22	134,26	197,43	197,43	197,43

Продовження додатку Е

Назва громади	2021 р.				Всього за 2021р.	2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II кв	III кв	IV кв		I кв	II кв	III кв	IV кв	
Тячівський район										
Углянська територіальна громада	17,10	43,78	59,97	130,58	130,58	20,12	230,14	62,38	85,26	85,26
Усть-Чорнянська територіальна громада	15,13	39,13	53,25	80,51	80,51	19,41	102,26	62,39	86,66	86,66
Хустський район										
Білівська територіальна громада	31,37	76,57	103,82	145,37	145,37	37,23	72,37	106,08	150,57	150,57
Вишківська територіальна громада	21,51	52,44	73,89	103,72	103,72	25,98	55,39	81,15	116,34	116,34
Горінчівська територіальна громада	20,77	50,42	70,21	95,89	95,89	23,91	49,76	70,84	98,67	98,67
Довжанська територіальна громада	20,26	51,85	71,15	102,14	102,14	27,27	64,49	84,78	120,48	120,48
Драгівська територіальна громада	15,88	38,57	57,98	83,75	83,75	20,35	41,21	59,01	89,54	89,54
Зарічанська територіальна громада	11,54	27,99	39,43	60,80	60,80	14,73	14,73	44,45	68,67	68,67
Іршавська територіальна громада	61,69	147,24	193,78	276,48	276,48	69,23	134,26	197,70	287,65	287,65
Керещівська територіальна громада	16,80	46,35	60,60	88,73	88,73	18,18	43,89	61,44	91,71	91,71
Колочавська територіальна громада	16,04	44,72	61,83	82,57	82,57	24,16	48,11	69,93	94,42	94,42
Міжгірська територіальна громада	53,82	125,66	168,25	219,94	219,94	59,45	128,53	179,97	254,20	254,20
Пилипецька територіальна громада	12,31	29,62	39,95	57,68	57,68	12,72	27,37	41,33	59,32	59,32
Синевирська територіальна громада	10,51	25,54	35,86	50,36	50,36	12,92	27,70	40,23	58,26	58,26
Хустська територіальна громада	130,16	313,88	434,12	630,25	630,25	169,49	354,02	498,42	699,62	699,62

Рахівський район										
Богданська територіальна громада	21,70	53,98	74,86	111,01	111,01	23,42	50,90	74,94	114,91	114,91
Великобичківська територіальна громада	46,54	121,68	165,93	230,95	230,95	55,32	117,25	162,65	232,08	232,08
Рахівська територіальна громада	52,48	127,32	170,83	240,92	240,92	52,91	117,70	183,03	260,23	260,23
Ясінянська територіальна громада	33,56	86,95	122,82	178,15	178,15	40,80	90,56	128,01	185,67	185,67
Мукачівський район										
Великолучківська територіальна громада	30,03	67,92	99,96	140,62	140,62	31,30	66,65	99,49	149,46	149,46
Верхньокоропещька територіальна громада	11,88	27,72	41,11	60,36	60,36	15,24	30,36	44,71	66,81	66,81
Воловецька територіальна громада	19,29	44,12	59,30	85,60	85,60	20,23	20,23	46,00	94,42	94,42
Горондівська територіальна громада	11,41	27,15	38,07	58,62	58,62	13,58	29,39	41,64	59,73	59,73
Жденівська територіальна громада	9,53	21,47	30,36	42,16	42,16	10,44	21,05	30,45	43,62	43,62
Івановецька територіальна громада	16,43	36,29	56,98	80,58	80,58	18,04	35,83	54,64	85,54	85,54
Кольчинська територіальна громада	15,37	35,82	53,35	76,28	76,28	16,66	34,57	53,57	85,69	85,69
Мукачівська територіальна громада	195,06	472,29	694,41	1020,00	1020,00	211,41	540,59	852,47	130,00	130,00
Неліпінська територіальна громада	7,18	19,03	26,49	37,17	37,17	9,44	20,80	27,79	38,55	38,55
Нижньоворітська територіальна громада	20,27	48,44	66,32	91,61	91,61	21,53	45,90	62,45	87,31	87,31
Полянська територіальна громада	25,64	58,55	83,34	117,21	117,21	31,11	68,54	99,20	137,22	137,22
Свалявська територіальна громада	47,44	109,43	151,71	217,37	217,37	52,95	107,70	159,37	230,14	230,14
Чинадівська територіальна громада	20,87	49,54	69,03	104,31	104,31	23,44	50,45	72,63	102,26	102,26

*За нарастаючим підсумком в межах року

**Додаток Ж. Дохідність земель
територіальних громад Закарпатської обл, на 1 мешканця, грн.**

Назва громади	2021 р.				Всього за 2021р.	2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II* кв	III* кв	IV* кв		I кв	II* кв	III* кв	IV* кв	
Ужгородський район										
Баранинська територіальна громада	0,659	1,466	2,521	3,267	3,267	0,579	1,245	2,042	3,129	3,129
Великобerezнянська територіальна громада	0,743	1,506	2,611	3,725	3,725	0,850	2,080	3,014	4,000	4,000
Великодобронська територіальна громада	0,236	0,451	1,086	1,373	1,373	0,206	0,395	0,617	1,336	1,336
Дубриницько-Малоберезнянська територіальна громада	0,828	1,581	2,424	3,218	3,218	0,731	1,595	2,454	3,252	3,252
Костринська територіальна громада	0,629	1,167	1,853	2,550	2,550	0,591	1,274	1,937	2,473	2,473
Оноківська територіальна громада	2,872	5,542	8,832	11,433	11,433	3,767	6,835	10,212	14,115	14,115
Перечинська територіальна громада	0,875	2,314	3,866	5,297	5,297	1,200	2,776	4,199	5,546	5,546
Середнянська територіальна громада	0,172	0,334	0,588	0,777	0,777	0,182	0,345	0,533	0,797	0,797
Ставненська територіальна громада	0,647	1,325	2,075	2,777	2,777	0,759	1,561	2,374	3,088	3,088
Сюртівська територіальна громада	1,399	3,207	5,207	6,254	6,254	1,325	2,439	3,826	5,222	5,222
Тур'є-Реметівська територіальна громада	0,072	0,169	0,261	0,324	0,324	0,068	0,142	0,210	0,310	0,310
Ужгородська територіальна громада	3,888	7,568	11,915	15,487	15,487	3,223	6,567	10,705	14,985	14,985
Холмківська територіальна громада	3,642	7,291	11,894	16,700	16,700	3,856	10,384	16,530	21,562	21,562
Чопська територіальна громада	4,071	8,576	13,255	17,795	17,795	6,042	13,433	19,650	26,168	26,168

Берегівський район												
Батівська територіальна громада	3,315	6,658	6,658	14,197	14,197	2,065	3,488	4,997	7,158	7,158	7,158	7,158
Берегівська територіальна громада	0,395	0,862	1,381	1,706	1,706	0,369	0,665	1,026	1,451	1,451	1,451	1,451
Великобerezька територіальна громада	1,289	2,211	3,973	4,683	4,683	0,588	1,218	1,828	3,193	3,193	3,193	3,193
Великобичинська територіальна громада	0,321	0,782	1,918	2,277	2,277	0,425	0,804	1,226	2,919	2,919	2,919	2,919
Вилоцька територіальна громада	0,693	1,423	2,574	3,353	3,353	0,525	1,038	2,141	2,781	2,781	2,781	2,781
Виноградівська територіальна громада	0,206	0,398	0,730	0,964	0,964	0,159	0,322	0,555	0,878	0,878	0,878	0,878
Кам'янська територіальна громада	0,272	0,663	1,199	1,732	1,732	0,335	0,810	1,493	2,025	2,025	2,025	2,025
Королівська територіальна громада	0,964	1,941	3,202	4,197	4,197	0,581	0,932	1,310	2,107	2,107	2,107	2,107
Косоньська територіальна громада	0,554	1,064	1,956	2,435	2,435	0,685	1,204	1,735	2,976	2,976	2,976	2,976
Пийтерфолівська територіальна громада	0,248	0,537	1,242	1,517	1,517	0,139	0,390	0,981	1,247	1,247	1,247	1,247
Солотвинська територіальна громада	0,211	0,426	0,694	0,912	0,912	0,122	0,177	0,250	0,360	0,360	0,360	0,360
Тячівський район												
Бедевлянська територіальна громада	0,512	0,993	1,620	2,331	2,331	0,590	0,764	0,970	1,358	1,358	1,358	1,358
Бунтинська територіальна громада	0,258	0,578	0,860	1,069	1,069	0,134	0,416	0,540	0,695	0,695	0,695	0,695
Вільховецька територіальна громада	0,030	0,093	0,191	0,226	0,226	0,217	0,271	0,327	0,362	0,362	0,362	0,362
Дубівська територіальна громада	0,045	0,097	0,145	0,195	0,195	0,076	0,121	0,165	0,234	0,234	0,234	0,234
Нересницька територіальна громада	0,125	0,298	0,484	0,723	0,723	0,070	0,097	0,124	0,158	0,158	0,158	0,158
Тересвянська територіальна громада	1,038	2,031	3,070	4,111	4,111	0,755	1,151	1,610	2,099	2,099	2,099	2,099
Тячівська територіальна громада	0,690	2,167	3,069	3,753	3,753	0,636	1,164	1,655	2,299	2,299	2,299	2,299

Продовження додатку Ж

Назва громади	2021 р.				Всього за 2021р.	2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II* кв	III* кв	IV* кв		I кв	II* кв	III* кв	IV* кв	
Тячівський район										
Углянська територіальна громада	0,663	1,650	2,706	4,016	4,016	0,092	0,141	0,188	3,066	3,066
Усть-Чорнянська територіальна громада	0,099	0,207	0,317	0,411	0,411	0,306	0,366	0,425	0,514	0,514
Хустський район										
Білівська територіальна громада	0,072	0,151	0,338	0,445	0,445	0,062	0,139	0,191	0,344	0,344
Вишківська територіальна громада	0,146	0,348	0,576	0,770	0,770	0,121	0,317	0,443	0,959	0,959
Горінчівська територіальна громада	0,055	0,130	0,304	0,425	0,425	0,067	0,160	0,249	0,380	0,380
Довжанська територіальна громада	0,074	0,162	0,338	0,425	0,425	0,089	0,164	0,296	0,498	0,498
Драгівська територіальна громада	0,049	0,109	0,246	0,348	0,348	0,082	0,192	0,343	0,612	0,612
Зарічанська територіальна громада	0,153	0,3332	1,767	2,217	2,217	0,187	0,366	0,585	1,841	1,841
Іршавська територіальна громада	0,095	0,188	0,352	0,488	0,488	0,227	0,365	0,552	1,291	1,291
Керещівська територіальна громада	0,086	0,190	0,292	0,382	0,382	0,095	0,183	0,281	0,396	0,396
Колочавська територіальна громада	0,077	0,243	0,433	0,545	0,545	1,115	1,133	3,018	4,802	4,802
Міжгірська територіальна громада	0,055	0,127	0,217	0,296	0,296	0,073	0,158	0,246	0,358	0,358
Пилипецька територіальна громада	0,203	0,419	0,880	1,095	1,095	0,171	0,326	0,501	0,782	0,782
Синевирська територіальна громада	0,081	0,217	0,3141	0,570	0,570	0,711	0,731	1,973	3,129	3,129
Хустська територіальна громада	0,148	0,313	0,505	0,685	0,685	0,087	0,179	0,311	3,129	3,129

Рахівський район										
Богданська територіальна громада	0,480	1,201	1,892	2,890	2,890	0,043	0,085	0,128	1,988	1,988
Великобичківська територіальна громада	0,080	0,209	0,311	0,434	0,434	0,043	0,089	0,138	0,410	0,410
Рахівська територіальна громада	0,320	0,737	1,156	1,629	1,629	0,142	0,289	0,450	1,520	1,520
Ясінянська територіальна громада	0,190	0,420	0,684	0,962	0,962	0,082	0,181	0,292	0,775	0,775
Мукачівський район										
Великолучківська територіальна громада	0,198	0,452	0,550	0,723	0,723	0,127	0,260	0,381	0,533	0,533
Верхньокоропечька територіальна громада	0,211	0,493	0,981	1,300	1,300	0,179	0,370	0,620	1,090	1,090
Воловецька територіальна громада	2,367	4,915	7,148	8,942	8,942	2,131	3,147	4,620	5,980	5,980
Горондівська територіальна громада	1,122	2,491	4,439	5,613	5,613	0,902	2,001	2,972	4,767	4,767
Жденіївська територіальна громада	0,413	1,040	1,779	2,418	2,418	0,474	0,781	1,242	1,721	1,721
Івановецька територіальна громада	0,463	1,155	1,820	2,494	2,494	0,544	1,000	1,545	2,250	2,250
Кольчинська територіальна громада	0,466	1,347	2,711	3,096	3,096	0,381	0,825	2,357	2,876	2,876
Мукачівська територіальна громада	0,466	1,347	2,711	3,096	3,096	0,381	0,825	2,357	2,126	2,126
Неліпінська територіальна громада	1,556	3,239	5,075	5,971	5,971	0,633	1,223	1,946	3,015	3,015
Нижньоворітська територіальна громада	0,148	0,328	0,594	0,765	0,765	0,116	0,233	0,358	0,593	0,593
Полянська територіальна громада	0,561	1,122	1,835	2,353	2,353	0,365	0,772	1,266	1,890	1,890
Свалявська територіальна громада	0,481	1,070	1,626	2,028	2,028	0,366	0,757	1,173	1,629	1,629
Чинадівська територіальна громада	0,489	1,260	1,832	2,135	2,135	0,193	0,329	1,612	2,089	2,089

(Джерело: <https://decentralization.gov.ua/news/14281>)

*За нарастаючим підсумком

**Додаток 3. Фіскальна віддача
території територіальних громад Закарпатської обл на 1 мешк, грн***

Назва громади	2021 р.				2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II* кв	III* кв	IV* кв	I кв	II* кв	III* кв	IV* кв	
Ужгородський район									
Баранінська територіальна громада	9,42	19,36	28,17	42,54	42,54	10,47	20,14	30,45	43,25
Великобрезнянська територіальна громада	8,95	18,55	29,10	40,77	40,77	10,77	23,89	38,32	62,65
Великобронська територіальна громада	4,10	8,16	14,35	20,76	20,76	5,26	9,76	13,93	23,56
Дубриницько-Малоберезнянська територіальна громада	2,77	6,09	9,45	13,74	13,74	3,32	6,60	10,38	15,39
Костринська територіальна громада	1,97	4,18	6,46	9,14	9,14	2,35	5,05	7,55	10,19
Оноківська територіальна громада	15,57	33,76	52,74	73,87	73,87	17,98	36,49	87,45	170,05
Перечинська територіальна громада	9,16	19,68	29,19	40,44	40,44	10,49	32,41	58,05	86,77
Середнянська територіальна громада	2,38	5,05	7,56	11,13	11,13	2,74	5,45	8,08	11,42
Ставненська територіальна громада	1,75	3,66	5,51	7,67	7,67	2,24	4,55	7,50	10,82
Сторітська територіальна громада	6,60	13,57	21,73	31,01	31,01	7,02	13,41	21,78	32,59
Тур'є-Реметівська територіальна громада	0,87	2,01	2,92	4,02	4,02	1,09	2,25	3,27	4,63
Ужгородська територіальна громада	61,86	133,24	206,54	291,93	291,93	78,84	175,45	274,90	392,36
Холмківська територіальна громада	42,83	88,91	132,45	194,24	194,24	55,62	115,70	174,60	248,61
Чопська територіальна громада	20,21	42,66	63,63	92,88	92,88	26,78	79,89	137,21	191,23

Берегівський район												
Батівська територіальна громада	6,77	13,75	21,58	29,66	29,66	29,66	5,99	11,27	16,54	25,05	25,05	25,05
Берегівська територіальна громада	3,81	8,17	12,78	18,23	18,23	18,23	4,87	10,47	16,36	23,94	23,94	23,94
Великобerezька територіальна громада	4,90	10,28	16,52	22,58	22,58	22,58	4,94	10,25	15,79	65,65	65,65	65,65
Великобиганська територіальна громада	5,82	12,37	19,24	27,03	27,03	27,03	6,97	13,67	23,01	35,58	35,58	35,58
Вилоцька територіальна громада	3,67	7,66	10,88	15,99	15,99	15,99	3,77	7,67	12,79	17,79	17,79	17,79
Виноградівська територіальна громада	3,42	7,40	11,11	15,95	15,95	15,95	4,13	9,33	14,35	20,64	20,64	20,64
Кам'янська територіальна громада	4,53	10,50	14,92	22,96	22,96	22,96	5,22	11,08	16,68	23,53	23,53	23,53
Королівська територіальна громада	2,95	6,33	9,52	13,61	13,61	13,61	2,99	6,16	8,89	12,44	12,44	12,44
Косоньська територіальна громада	5,31	11,10	17,62	26,16	26,16	26,16	6,01	12,52	23,72	39,05	39,05	39,05
Пийтерфолівська територіальна громада	1,971	4,305	7,308	10,109	10,109	10,109	2,040	4,856	8,336	13,37	13,37	13,37
Солотвинська територіальна громада	2,087	4,550	6,682	9,570	9,570	9,570	2,340	4,547	6,906	9,87	9,87	9,87
Тячівський район												
Бедевлянська територіальна громада	16,21	31,81	45,46	67,57	67,57	67,57	15,21	30,04	44,84	63,49	63,49	63,49
Бушпінська територіальна громада	2,182	4,849	6,740	9,933	9,933	9,933	2,297	6,981	11,853	17,28	17,28	17,28
Вільховецька територіальна громада	4,79	1,76	15,99	22,34	22,34	22,34	5,95	11,64	18,04	24,85	24,85	24,85
Дубівська територіальна громада	1,934	4,409	6,410	8,825	8,825	8,825	2,484	4,945	7,294	10,13	10,13	10,13
Нересницька територіальна громада	0,903	2,208	3,222	4,673	4,673	4,673	1,125	2,320	3,410	4,64	4,64	4,64
Тересвянська територіальна громада	8,66	18,71	27,54	37,54	37,54	37,54	10,12	19,50	28,89	40,51	40,51	40,51
Тячівська територіальна громада	16,41	37,45	56,48	81,83	81,83	81,83	20,40	38,41	57,47	83,75	83,75	83,75

Продовження додатку 3

Назва громади	2021 р.				Всього за 2021р.	2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II* кв	III* кв	IV* кв		I кв	II* кв	III* кв	IV* кв	
Тячівський район										
Угнянська територіальна громада	2,55	5,83	8,93	12,78	12,78	2,33	4,81	7,24	12,58	12,58
Усть-Чорнянська територіальна громада	2,054	4,250	6,441	8,639	8,639	1,746	3,788	5,187	7,03	7,03
Хустський район										
Білівська територіальна громада	2,329	4,917	7,340	10,087	10,087	2,849	5,626	8,337	11,55	11,55
Вишківська територіальна громада	2,105	4,701	7,560	10,944	10,944	2,687	6,085	9,447	14,17	14,17
Горінчівська територіальна громада	1,519	3,066	4,410	6,037	6,037	1,765	3,434	4,976	6,81	6,81
Довжанська територіальна громада	1,107	2,438	3,772	5,191	5,191	1,525	3,134	4,529	6,43	6,43
Драгівська територіальна громада	1,811	3,867	5,735	8,273	8,273	2,135	4,541	7,009	10,02	10,02
Зарічанська територіальна громада	25,55	48,31	71,90	99,37	99,37	26,50	50,45	78,39	110,11	110,11
Ірпавська територіальна громада	2,261	4,767	7,081	10,014	10,014	2,877	5,787	8,740	12,57	12,57
Керецьківська територіальна громада	0,877	2,005	2,883	4,123	4,123	1,074	2,156	3,191	4,57	4,57
Колочавська територіальна громада	1,722	4,170	6,035	8,215	8,215	3,491	5,798	9,857	14,01	14,01
Міжгірська територіальна громада	1,447	2,884	4,108	5,836	5,836	1,566	3,160	4,774	6,73	6,73
Пилипецька територіальна громада	2,064	4,484	7,331	10,024	10,024	2,351	5,226	8,624	11,46	11,46
Синевирська територіальна громада	1,341	2,914	4,613	6,432	6,432	2,277	3,861	6,739	9,80	9,80
Хустська територіальна громада	1,993	4,108	6,156	8,817	8,817	2,224	4,701	7,351	10,60	10,60

Рахівський район												
Богданська територіальна громада	1,908	3,668	5,531	7,884	7,884	1,703	2,977	4,255	7,78	7,78	7,78	7,78
Великобичківська територіальна громада	0,823	1,757	2,504	3,523	3,523	0,824	1,658	2,490	3,70	3,70	3,70	3,70
Рахівська територіальна громада	3,29	7,19	10,68	15,11	15,11	3,69	9,61	16,14	25,28	25,28	25,28	25,28
Ясінянська територіальна громада	1,412	3,011	4,373	5,902	5,902	1,307	2,613	3,994	5,93	5,93	5,93	5,93
Мукачівський район												
Великолучківська територіальна громада	2,48	6,13	8,92	12,55	12,55	3,25	6,05	8,91	15,82	15,82	15,82	15,82
Верхньокоропечька територіальна громада	8,50	16,21	24,63	40,35	40,35	9,14	16,79	37,99	62,74	62,74	62,74	62,74
Воловецька територіальна громада	7,14	14,83	21,98	29,48	29,48	7,60	15,06	22,70	31,69	31,69	31,69	31,69
Горондівська територіальна громада	5,53	11,32	18,19	25,31	25,31	5,97	13,45	22,04	35,60	35,60	35,60	35,60
Жденівська територіальна громада	2,70	6,20	9,55	13,60	13,60	3,05	5,88	9,29	13,12	13,12	13,12	13,12
Івановецька територіальна громада	9,61	20,78	27,92	46,01	46,01	10,65	19,33	30,16	43,15	43,15	43,15	43,15
Кольчинська територіальна громада	6,25	13,59	21,79	29,51	29,51	6,54	14,01	30,08	67,47	67,47	67,47	67,47
Мукачівська територіальна громада	6,05	12,83	19,76	27,94	27,94	7,35	23,70	41,56	60,42	60,42	60,42	60,42
Непіпинська територіальна громада	7,99	16,96	25,77	34,05	34,05	7,27	15,20	22,99	32,50	32,50	32,50	32,50
Нижньоворітська територіальна громада	2,79	6,04	8,93	13,40	13,40	3,52	6,37	9,20	13,50	13,50	13,50	13,50
Полянська територіальна громада	4,32	9,16	15,20	21,77	21,77	5,48	11,29	17,72	25,08	25,08	25,08	25,08
Свалявська територіальна громада	5,60	11,85	17,73	24,67	24,67	6,33	12,99	20,05	28,00	28,00	28,00	28,00
Чинадівська територіальна громада	3,38	7,30	10,66	15,60	15,60	3,51	6,90	11,52	16,34	16,34	16,34	16,34

*За нарастаним підсумком

**Додаток К. Видатки бюджетів
територіальних громад в розрахунку на одного мешканця (загальний фонд), грн***

Назва громади	2021 р.				Всьо- го за 2021р.	2022 р.				Всьо- го за 2022р.
	I кв	II кв	III кв	IV кв		I кв	II кв	III кв	IV кв	
Ужгородський район										
Баранинська територіальна громада	1774	4271	6217	9494	9494	2171	4653	7289	10634	10634
Великобerezнянська територіальна громада	1678	4148	5688	8129	8129	1858	3858	5756	8740	8740
Великодобронська територіальна громада	1280	3003	4362	6446	6446	1598	3267	4809	7179	7179
Дубриницько-Малоберезнянська територіальна громада	1479	4069	5482	8029	8029	1915	4126	5809	8578	8578
Костринська територіальна громада	1703	4353	6080	8411	8411	2090	4588	6433	9081	9081
Оноківська територіальна громада	2207	5506	8395	11705	11705	2652	5507	8067	16937	16937
Перечинська територіальна громада	1562	3746	5266	7595	7595	1987	4300	6373	9998	9998
Середнянська територіальна громада	1667	3763	5141	7670	7670	1895	3905	5648	7963	7963
Ставненська територіальна громада	1766	4320	5922	8412	8412	2035	4306	6012	8644	8644
Сюртівська територіальна громада	1151	3330	4847	7031	7031	1628	3641	5360	7890	7890
Тур'є-Реметівська територіальна громада	1617	4360	5767	8200	8200	1952	4292	6185	8780	8780
Ужгородська територіальна громада	2293	5128	7524	11149	11149	2673	5750	8831	13248	13248
Холмківська територіальна громада	2190	5152	7374	10837	10837	2420	5818	9210	14014	14014
Чопська територіальна громада	1720	4319	6001	8351	8351	1870	4416	7236	10949	10949

Берегівський район											
Батівська територіальна громада	1378	3404	4736	6770	6770	1610	3877	5653	9611	9611	9611
Берегівська територіальна громада	1584	4062	5602	8028	8028	2038	4173	6004	8816	8816	8816
Великобerezька територіальна громада	1678	4148	5688	8129	8129	1858	3858	5756	8740	8740	8740
Великобиглянська територіальна громада	987	2419	3530	5236	5236	1240	2499	3986	5835	5835	5835
Вилоцька територіальна громада	1390	3618	4862	6959	6959	1822	3681	5244	7068	7068	7068
Виноградівська територіальна громада	1509	4032	5313	7922	7922	1844	4076	5653	8315	8315	8315
Кам'янська територіальна громада	1618	3932	5267	7523	7523	1906	4209	5900	8190	8190	8190
Королівська територіальна громада	1168	2800	4050	6047	6047	1455	3123	4307	6114	6114	6114
Косоньська територіальна громада	1096	3035	4125	5756	5756	1337	3032	4350	6053	6053	6053
Пийтерфолівська територіальна громада	1340	3264	4533	6647	6647	1415	3448	4582	6747	6747	6747
Солотвинська територіальна громада	1072	2728	3870	5569	5569	1327	2985	4183	5835	5835	5835
Тячівський район											
Бедевлянська територіальна громада	1384	3400	4617	6663	6663	1675	3651	5135	6950	6950	6950
Бушпінська територіальна громада	1050	2986	4101	6049	6049	1482	3250	4409	6642	6642	6642
Вільховецька територіальна громада	1679	4087	5587	7515	7515	1923	3870	6070	8208	8208	8208
Дубівська територіальна громада	1568	3859	5063	7184	7184	1744	3922	5436	7884	7884	7884
Нересницька територіальна громада	1250	3735	5103	7358	7358	1818	3855	5448	7603	7603	7603
Тересвянська територіальна громада	1177	3192	4579	6272	6272	1536	3273	4736	6689	6689	6689
Тячівська територіальна громада	2014	5142	7081	10414	10414	2316	4851	6929	10188	10188	10188

Продовження додатку К

Назва громади	2021 р.				Всього за 2021р.	2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II кв	III кв	IV кв		I кв	II кв	III кв	IV кв	
Тячівський район										
Углянська територіальна громада	1602	4101	5628	7855	7855	1895	4109	5876	8031	8031
Усть-Чорнянська територіальна громада	2186	5654	7707	11651	11651	2823	6186	9072	12601	12601
Хустський район										
Білівська територіальна громада	1514	3696	5025	7036	7036	1810	3518	5157	7319	7319
Вишківська територіальна громада	1329	3240	4580	6428	6428	1622	3458	5066	7263	7263
Горінчівська територіальна громада	1619	3929	5491	7500	7500	1880	3913	5570	7759	7759
Довжанська територіальна громада	1202	3076	4233	6077	6077	1629	3854	5067	7200	7200
Драгівська територіальна громада	1144	2777	4191	6054	6054	1480	2997	4291	6511	6511
Зарічанська територіальна громада	1381	3348	4729	7292	7292	1774	3521	5354	8272	8272
Іршавська територіальна громада	1712	4086	5394	7696	7696	1937	3757	5533	8050	8050
Керецьківська територіальна громада	1117	3082	4047	5926	5926	1223	2952	4131	6167	6167
Колочавська територіальна громада	1822	5080	7058	9426	9426	2784	5547	8059	10881	10881
Міжгірська територіальна громада	2149	5019	6756	8832	8832	2407	5205	7287	10293	10293
Пилипецька територіальна громада	1725	4151	5627	8124	8124	1809	3892	5878	8432	8432
Синевирська територіальна громада	1639	3985	5624	7897	7897	2045	4384	6367	9220	9220
Хустська територіальна громада	1602	3864	5363	7785	7785	2108	4402	6197	8699	8699

Рахівський район												
Богданська територіальна громада	2050	5098	7089	10513	10513	10513	2230	4848	7138	10945	10945	10945
Великобичківська територіальна громада	1571	4108	5619	7821	7821	7821	1883	3992	5537	7901	7901	7901
Рахівська територіальна громада	2219	5384	7236	10205	10205	10205	2252	5009	7790	11078	11078	11078
Ясінянська територіальна громада	1787	4630	6561	9517	9517	9517	2186	4852	6859	9949	9949	9949
Мукачівський район												
Великолучківська територіальна громада	1375	3109	4605	6478	6478	6478	1452	3091	4614	6932	6932	6932
Верхньокоропечька територіальна громада	1625	3790	5655	8303	8303	8303	2114	4212	6204	9270	9270	9270
Воловецька територіальна громада	2150	4918	6666	9622	9622	9622	2305	5242	7170	10758	10758	10758
Горондівська територіальна громада	1217	2894	4086	6292	6292	6292	1468	3177	4501	6456	6456	6456
Жденівська територіальна громада	2007	4522	6452	8961	8961	8961	2241	4515	6534	9359	9359	9359
Івановецька територіальна громада	1755	3877	6129	8667	8667	8667	1955	3884	5921	9271	9271	9271
Кольчинська територіальна громада	1588	3702	5535	7913	7913	7913	1750	3630	5626	8999	8999	8999
Мукачівська територіальна громада	1752	4243	6246	9178	9178	9178	1921	4913	7747	11838	11838	11838
Неліпінська територіальна громада	1348	3572	5014	7036	7036	7036	1801	3970	5303	7356	7356	7356
Нижньоворітська територіальна громада	2025	4839	6685	9188	9188	9188	2192	4672	6356	8886	8886	8886
Полянська територіальна громада	1842	4205	6033	8485	8485	8485	2275	5011	7253	10032	10032	10032
Свалявська територіальна громада	1709	3942	5495	7873	7873	7873	1929	3924	5807	8386	8386	8386
Чинадівська територіальна громада	1398	3319	4650	7026	7026	7026	1593	3429	4936	6950	6950	6950

*За нарастаючим підсумком в межах року

**Додаток Л. Капітальні видатки бюджетів
територіальних громад в розрахунку на одного мешканця (загальний фонд), грн***

Назва громади	2021 р.				Всього за 2021р.	2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II кв	III кв	IV кв		I кв	II кв	III кв	IV кв	
Ужгородський район										
Баранинська територіальна громада	42	136	337	632	632	9	37	39	247	247
Великобerezнянська територіальна громада	0	0	98	494	494	0	1	1	954	954
Великодобронська територіальна громада	8	9	49	246	246	134	134	189	218	218
Дубриницько-Малоберезнянська територіальна громада	7	575	730	1563	1563	0	16	28	181	181
Костринська територіальна громада	0	6	27	230	230	0	5	21	130	130
Оноківська територіальна громада	31	323	694	2140	2140	205	360	667	1226	1226
Перечинська територіальна громада	18	101	275	995	995	104	119	304	2151	2151
Середнянська територіальна громада	6	13	61	1351	1351	5	20	37	1480	1480
Ставненська територіальна громада	0	25	106	701	701	0	6	100	329	329
Сюртівська територіальна громада	10	36	120	502	502	0	26	35	83	83
Тур'є-Реметівська територіальна громада	0	52	291	866	866	5	17	29	74	74
Ужгородська територіальна громада	144	418	985	2274	2274	37	213	744	1889	1889
Холмківська територіальна громада	8	247	728	3310	3310	49	196	320	1987	1987
Чопська територіальна громада	26	371	697	1882	1882	3	201	1183	1941	1941

Берегівський район												
Батівська територіальна громада	0	6	30	295	295	0	6	107	357	357		357
Берегівська територіальна громада	10	71	209	1749	1749	1	16	59	278	278		278
Великобerezька територіальна громада	0	15	59	173	173	0	0	143	275	275		275
Великобиглянська територіальна громада	87	184	240	493	493	9	89	125	188	188		188
Вилоцька територіальна громада	0	41	155	181	181	34	52	65	116	116		116
Виноградівська територіальна громада	2	123	325	1223	1223	7	20	71	546	546		546
Кам'янська територіальна громада	5	24	86	2256	2256	0	64	116	760	760		760
Королівська територіальна громада	38	42	168	359	359	0	0	18	45	45		45
Косоньська територіальна громада	0	21	62	66	66	0	11	20	57	57		57
Пийтерфолівська територіальна громада	1	9	33	929	929	0	1	10	30	30		30
Солотвинська територіальна громада	81	351	579	709	709	227	385	582	908	908		908
Тячівський район												
Бедевлянська територіальна громада	8	82	140	188	188	1	1	1	13	13		13
Бушпінська територіальна громада	0	71	263	928	928	0	2	2	315	315		315
Вільховецька територіальна громада	319	536	915	1800	1800	0	87	131	204	204		204
Дубівська територіальна громада	37	43	54	394	394	0	0	24	86	86		86
Нересницька територіальна громада	6	26	46	134	134	4	4	9	908	908		908
Тересвянська територіальна громада	2	25	139	522	522	0	6	23	716	716		716
Тячівська територіальна громада	251	755	1796	3657	3657	60	350	604	2209	2209		2209

Продовження додатку Л

Назва громади	2021 р.				Всього за 2021р.	2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II кв	III кв	IV кв		I кв	II кв	III кв	IV кв	
Тячівський район										
Углянська територіальна громада	5	19	25	101	101	6	6	44	65	65
Усть-Чорнянська територіальна громада	0	21	163	894	894	22	22	113	146	146
Хустський район										
Білівська територіальна громада	9	36	42	211	211	0	2	22	139	139
Вишківська територіальна громада	5	19	28	899	899	0	12	44	652	652
Горінчівська територіальна громада	7	9	11	220	220	0	18	53	488	488
Довжанська територіальна громада	39	56	66	242	242	6	37	99	349	349
Драгівська територіальна громада	1	15	19	428	428	62	81	89	221	221
Зарічанська територіальна громада	29	57	163	931	931	36	66	96	418	418
Іршавська територіальна громада	21	28	35	364	364	2	7	21	206	206
Керецьківська територіальна громада	0	0	4	323	323	0	0	10	240	240
Колочавська територіальна громада	38	129	285	1121	1121	0	8	50	132	132
Міжгірська територіальна громада	0	54	136	711	711	0	0	37	247	247
Пилипецька територіальна громада	2	393	458	1815	1815	7	7	46	1143	1143
Синевирська територіальна громада	5	16	44	472	472	2	7	62	677	677
Хустська територіальна громада	47	254	535	1632	1632	5	8	76	627	627

Рахівський район													
Богданська територіальна громада	17	259	361	521	521	0	0	0	5	161	161	161	161
Великобичківська територіальна громада	0	13	51	232	232	7	11	11	57	151	151	151	151
Рахівська територіальна громада	320	482	716	1398	1398	43	121	121	269	585	585	585	585
Ясінянська територіальна громада	1	3	16	112	112	38	84	84	158	571	571	571	571
Мукачівський район													
Великолучківська територіальна громада	0	36	79	249	249	0	7	7	29	158	158	158	158
Верхньокоропечька територіальна громада	0	45	152	356	356	5	5	5	5	740	740	740	740
Воловецька територіальна громада	42	233	452	903	903	0	32	32	328	459	459	459	459
Горондівська територіальна громада	126	139	180	527	527	26	37	37	40	174	174	174	174
Жденівська територіальна громада	0	1	169	1380	1380	0	0	0	0	678	678	678	678
Івановецька територіальна громада	3	37	104	205	205	0	9	9	9	111	111	111	111
Кольчинська територіальна громада	8	190	225	496	496	0	3	3	26	1741	1741	1741	1741
Мукачівська територіальна громада	181	485	757	1376	1376	17	1284	1284	3463	4299	4299	4299	4299
Непіпинська територіальна громада	0	0	121	500	500	35	46	46	46	202	202	202	202
Нижньоворітська територіальна громада	0	21	28	627	627	0	0	0	47	414	414	414	414
Полянська територіальна громада	15	19	356	820	820	55	55	55	55	193	193	193	193
Свалязька територіальна громада	0	2	19	204	204	0	4	4	44	236	236	236	236
Чинадівська територіальна громада	0	2	80	248	248	0	0	0	92	93	93	93	93

*За нарастаним підсумком в межах року

**Додаток М. Видатки бюджетів
територіальних громад на утримання апарату управління (на 1 мешканця), грн***

Назва громади	2021 р.				Всьо- го за 2021р.	2022 р.				Всьо- го за 2022р.
	I кв	II кв	III кв	IV кв		I кв	II кв	III кв	IV кв	
Ужгородський район										
Баранинська територіальна громада	446	997	1683	2504	2504	560	1269	1966	2609	2609
Великобerezнянська територіальна громада	179	414	673	1000	1000	281	574	929	1447	1447
Великодобронська територіальна громада	213	465	784	1183	1183	336	649	952	1386	1386
Дубриницько-Малобerezнянська територіальна громада	354	941	1470	2275	2275	565	1176	1765	2582	2582
Костринська територіальна громада	195	508	1014	1426	1426	315	840	1233	1667	1667
Оноківська територіальна громада	822	2088	3465	4858	4858	1030	1985	2843	4295	4295
Перечинська територіальна громада	230	507	888	1277	1277	350	679	1013	1399	1399
Середнянська територіальна громада	333	626	973	1299	1299	291	605	970	1282	1282
Ставненська територіальна громада	337	695	1072	1487	1487	356	772	1117	1637	1637
Сюртівська територіальна громада	294	968	1500	2083	2083	459	989	1592	2174	2174
Тур'є-Реметівська територіальна громада	158	359	597	871	871	226	507	773	1097	1097
Ужгородська територіальна громада	288	614	956	1374	1374	306	651	967	1339	1339
Холмківська територіальна громада	394	852	1372	1922	1922	453	968	1544	2169	2169
Чопська територіальна громада	375	852	1335	1848	1848	418	879	1450	1913	1913

Берегівський район											
Батівська територіальна громада	136	305	491	691	691	162	347	508	718	718	718
Берегівська територіальна громада	254	535	799	1061	1061	255	538	811	1139	1139	1139
Великобerezька територіальна громада	250	522	877	1246	1246	309	666	1081	1460	1460	1460
Великобиглянська територіальна громада	287	584	1039	1550	1550	346	762	1246	1166	1166	1166
Вилоцька територіальна громада	167	420	676	919	919	262	558	842	1166	1166	1166
Виноградівська територіальна громада	78	175	304	509	509	144	320	471	696	696	696
Кам'янська територіальна громада	138	280	489	704	704	204	408	640	936	936	936
Королівська територіальна громада	101	275	437	659	659	159	364	532	735	735	735
Косоньська територіальна громада	179	433	706	1067	1067	206	496	748	1078	1078	1078
Пийтерфолівська територіальна громада	121	288	488	690	690	153	345	537	853	853	853
Солотвинська територіальна громада	102	229	386	593	593	138	334	514	709	709	709
Тячівський район											
Бедевлянська територіальна громада	183	388	638	880	880	193	465	727	1003	1003	1003
Буштинська територіальна громада	88	225	400	583	583	163	379	566	830	830	830
Вільховецька територіальна громада	180	373	568	756	756	190	389	616	844	844	844
Дубівська територіальна громада	84	190	310	451	451	125	269	412	602	602	602
Нересницька територіальна громада	116	253	410	616	616	150	321	459	633	633	633
Тересвянська територіальна громада	129	305	542	721	721	178	395	568	796	796	796
Тячівська територіальна громада	164	380	640	957	957	253	599	684	963	963	963

Продовження додатку М

Назва громади	2021 р.				Всього за 2021р.	2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II кв	III кв	IV кв		I кв	II кв	III кв	IV кв	
Тячівський район										
Утлянська територіальна громада	218	512	857	1190	1190	268	613	1012	1403	1403
Усть-Чорнянська територіальна громада	188	448	791	1267	1267	344	761	1196	1560	1560
Хустський район										
Білівська територіальна громада	97	225	372	566	566	142	293	449	651	651
Вишківська територіальна громада	130	319	582	879	879	208	479	766	1059	1059
Горінчівська територіальна громада	124	262	424	575	575	114	261	395	542	542
Довжанська територіальна громада	105	266	441	662	662	200	419	633	875	875
Драгівська територіальна громада	99	247	431	648	648	152	331	489	663	663
Зарічанська територіальна громада	190	395	698	1176	1176	262	548	875	1346	1346
Іршавська територіальна громада	108	237	388	554	554	156	321	484	681	681
Керецьківська територіальна громада	92	207	341	517	517	95	230	350	521	521
Колочавська територіальна громада	225	548	909	1164	1164	395	633	1160	1520	1520
Міжгірська територіальна громада	151	407	699	856	856	256	571	802	1001	1001
Пилипецька територіальна громада	436	713	1022	1387	1387	279	586	929	1367	1367
Синевирська територіальна громада	220	455	761	1057	1057	291	609	939	1304	1304
Хустська територіальна громада	164	324	501	745	745	199	377	562	794	794

Рахівський район										
Богданська територіальна громада	266	598	936	1302	1302	271	628	1062	1531	1531
Великобичківська територіальна громада	134	271	447	622	622	1723	342	523	725	725
Рахівська територіальна громада	144	326	498	696	696	176	395	590	840	840
Ясінянська територіальна громада	168	350	546	821	821	189	436	656	963	963
Мукачівський район										
Великолучківська територіальна громада	105	240	437	704	704	146	339	556	863	863
Верхньокоропещька територіальна громада	202	541	1007	1498	1498	402	839	1270	1815	1815
Воловецька територіальна громада	243	535	852	1184	1184	258	572	809	1137	1137
Горондівська територіальна громада	132	319	552	812	812	179	396	638	926	926
Жденівська територіальна громада	308	703	1101	1499	1499	332	696	1094	1597	1597
Івановецька територіальна громада	192	409	751	1277	1277	310	678	1148	1736	1736
Кольчинська територіальна громада	233	528	869	1229	1229	275	559	889	1316	1316
Мукачівська територіальна громада	186	424	653	904	904	213	468	733	1039	1039
Неліпінська територіальна громада	287	701	1104	1556	1556	406	895	1264	1707	1707
Нижньоворітська територіальна громада	162	352	554	758	758	184	380	581	824	824
Полянська територіальна громада	388	844	1422	1990	1990	494	1096	1816	2463	2463
Свалявська територіальна громада	126	281	484	675	675	210	415	677	1016	1016
Чинадівська територіальна громада	141	321	535	792	792	182	400	608	836	836

*За нарастаним підсумком в межах року

Додаток Н. Видатки бюджетів територіальних громад на з\п, млн. грн*

Назва громади	2021 р.				Всього за 2021р.	2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II кв	III кв	IV кв		I кв	II кв	III кв	IV кв	
Ужгородський район										
Баранинська територіальна громада	16,59	39,47	56,64	84,00	84,00	20,03	42,96	65,38	90,49	90,49
Великобerezнянська територіальна громада	15,13	37,26	50,29	68,71	68,71	16,23	33,58	49,66	70,54	70,54
Великодобронська територіальна громада	13,48	31,70	45,01	64,88	64,88	16,66	34,59	50,73	73,56	73,56
Дубриницько-Малоберезнянська територіальна громада	9,69	26,13	34,24	47,82	47,82	11,57	25,60	35,85	52,42	52,42
Костринська територіальна громада	8,78	22,08	30,02	40,29	40,29	9,89	22,05	30,90	42,51	42,51
Оноківська територіальна громада	11,52	29,74	44,24	60,13	60,13	12,72	25,60	36,55	55,51	55,51
Перечинська територіальна громада	17,12	41,44	56,20	78,62	78,62	20,10	43,47	62,66	87,00	87,00
Середнянська територіальна громада	22,06	49,09	66,96	94,14	94,14	23,70	49,23	71,78	99,48	99,48
Ставненська територіальна громада	12,36	29,58	39,51	53,87	53,87	13,41	28,43	39,47	54,02	54,02
Сюртівська територіальна громада	9,66	27,62	39,54	55,30	55,30	13,51	29,27	43,20	58,81	58,81
Тур'є-Реметівська територіальна громада	25,60	66,83	86,25	119,81	119,81	30,38	65,55	92,20	128,07	128,07
Ужгородська територіальна громада	191,76	447,24	627,34	899,82	899,82	212,19	469,48	682,91	971,14	971,14
Холмківська територіальна громада	20,67	49,33	67,36	96,94	96,94	23,05	48,70	73,77	106,90	106,90
Чопська територіальна громада	21,87	51,89	70,46	95,93	95,93	24,42	52,67	75,96	101,43	101,43

Берегівський район												
Батівська територіальна громада	16,35	39,93	54,51	75,14	75,14	17,87	38,43	53,45	77,77	77,77	77,77	77,77
Берегівська територіальна громада	60,92	158,82	216,07	304,40	304,40	75,16	155,45	220,78	307,90	307,90	307,90	307,90
Великобerezька територіальна громада	8,10	22,18	30,18	41,76	41,76	10,89	22,96	32,46	44,16	44,16	44,16	44,16
Великобиглянська територіальна громада	6,85	16,20	22,81	32,01	32,01	8,54	16,88	26,05	36,30	36,30	36,30	36,30
Вилоцька територіальна громада	19,82	49,46	64,69	91,62	91,62	24,17	49,74	69,91	93,40	93,40	93,40	93,40
Виноградівська територіальна громада	81,72	220,65	280,65	407,07	407,07	95,61	217,29	297,13	426,80	426,80	426,80	426,80
Кам'янська територіальна громада	14,06	35,09	46,49	61,19	61,19	16,51	35,77	49,55	67,52	67,52	67,52	67,52
Королівська територіальна громада	25,03	58,65	84,31	121,93	121,93	29,59	64,43	87,62	117,32	117,32	117,32	117,32
Косоньська територіальна громада	8,41	22,79	30,14	41,02	41,02	9,66	21,82	30,19	41,37	41,37	41,37	41,37
Пийтерфолівська територіальна громада	24,58	59,84	82,71	117,68	117,68	24,58	62,15	82,82	119,55	119,55	119,55	119,55
Солотвинська територіальна громада	35,56	84,60	115,50	165,71	165,71	41,59	92,10	128,18	173,97	173,97	173,97	173,97
Тячівський район												
Бедевлянська територіальна громада	8,28	20,54	27,85	39,52	39,52	10,00	22,21	29,94	40,30	40,30	40,30	40,30
Бушпінська територіальна громада	25,97	72,91	98,16	141,52	141,52	34,46	75,70	102,32	143,25	143,25	143,25	143,25
Вільховецька територіальна громада	18,41	45,45	60,62	79,98	79,98	20,58	41,69	60,38	81,36	81,36	81,36	81,36
Дубівська територіальна громада	31,34	75,95	97,82	133,59	133,59	33,78	75,77	101,15	141,36	141,36	141,36	141,36
Нересницька територіальна громада	36,33	108,93	36,33	207,50	207,50	53,46	111,12	154,98	212,45	212,45	212,45	212,45
Тересвянська територіальна громада	36,32	108,93	147,59	207,50	207,50	53,46	111,12	154,98	94,53	94,53	94,53	94,53
Тячівська територіальна громада	30,76	77,96	100,91	140,56	140,56	34,73	71,01	95,96	138,91	138,91	138,91	138,91

Продовження додатку Н

Назва громади	2021 р.				Всього за 2021р.	2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II кв	III кв	IV кв		I кв	II кв	III кв	IV кв	
Тячівський район										
Углянська територіальна громада	16,41	41,31	56,41	77,59	77,59	18,65	40,38	58,02	78,84	78,84
Усть-Чорнянська територіальна громада	14,96	37,68	49,83	73,74	73,74	18,96	40,41	57,01	79,69	79,69
Хустський район										
Білівська територіальна громада	29,74	72,45	96,87	133,27	133,27	34,01	67,31	99,11	135,80	135,80
Вишківська територіальна громада	19,91	48,87	68,19	94,87	94,87	23,49	60,65	73,94	102,36	102,36
Горінчівська територіальна громада	20,41	49,05	67,11	90,11	90,11	22,87	47,90	66,92	91,41	91,41
Довжанська територіальна громада	19,11	48,58	65,71	91,13	91,13	24,45	57,64	74,22	102,78	102,78
Драгівська територіальна громада	15,46	37,32	54,54	76,49	76,49	19,36	39,26	55,39	81,52	81,52
Зарічанська територіальна громада	10,51	25,50	35,02	51,38	51,38	12,99	25,73	39,30	57,85	57,85
Іршавська територіальна громада	54,50	132,83	174,02	238,30	238,30	58,48	116,67	171,68	242,38	242,38
Керещівська територіальна громада	15,23	42,81	54,81	78,51	78,51	15,90	38,70	54,06	77,49	77,49
Колочавська територіальна громада	15,46	42,83	59,19	74,41	74,41	22,09	43,29	62,86	83,82	83,82
Міжгірська територіальна громада	48,27	112,75	148,53	191,42	191,42	50,37	107,50	147,67	200,63	200,63
Пилипецька територіальна громада	11,69	28,23	37,78	51,84	51,84	11,44	24,97	36,18	50,63	50,63
Синевирська територіальна громада	10,05	24,35	34,09	45,35	45,35	12,31	24,69	36,30	52,55	52,55
Хустська територіальна громада	112,73	274,45	377,23	528,94	528,94	135,64	294,05	410,27	551,25	551,25

Рахівський район													
Богданська територіальна громада	19,83	49,10	67,30	96,67	96,67	21,06	47,22	69,44	102,63	102,63			
Великобичківська територіальна громада	44,70	113,64	151,06	205,53	205,53	49,24	106,60	145,53	200,11	200,11			
Рахівська територіальна громада	44,86	111,66	148,83	203,20	203,20	43,25	97,83	142,15	190,37	190,37			
Ясінянська територіальна громада	32,18	80,97	111,86	156,40	156,40	36,29	82,36	117,05	165,88	165,88			
Мукачівський район													
Великолучківська територіальна громада	28,61	64,86	94,65	128,81	128,81	29,43	60,96	89,79	131,80	131,80			
Верхньокоропечька територіальна громада	11,30	25,73	36,90	51,83	51,83	13,29	27,26	39,93	55,04	55,04			
Воловецька територіальна громада	16,48	37,51	50,40	67,59	67,59	16,11	35,76	48,37	66,84	66,84			
Горондівська територіальна громада	10,97	25,48	34,82	48,83	48,83	12,22	26,97	37,51	52,80	52,80			
Жденівська територіальна громада	8,81	19,50	26,95	36,72	36,72	9,09	18,55	27,08	37,86	37,86			
Івановецька територіальна громада	13,81	30,58	43,34	61,74	61,74	15,36	31,32	48,02	67,76	67,76			
Кольчинська територіальна громада	13,97	30,99	45,30	62,07	62,07	14,80	30,43	47,35	65,68	65,68			
Мукачівська територіальна громада	137,33	332,17	451,82	647,63	647,63	161,69	350,86	503,19	713,49	713,49			
Неліпінська територіальна громада	6,37	17,38	23,95	33,12	33,12	8,09	18,32	24,66	33,30	33,30			
Нижньоворітська територіальна громада	19,50	46,37	61,61	81,42	81,42	20,27	43,48	59,06	79,75	79,75			
Полянська територіальна громада	20,98	49,10	68,85	95,54	95,54	26,17	58,85	83,15	114,02	114,02			
Сваляська територіальна громада	39,72	93,14	127,17	178,51	178,51	43,30	90,06	131,49	184,99	184,99			
Чинадівська територіальна громада	19,61	45,66	60,52	87,53	87,53	21,83	46,01	63,97	87,54	87,54			

*За нарастаючим підсумком в межах року

Додаток О. Видатки бюджетів територіальних громад на ЖКГ, тис. грн*

Назва громади	2021 р.				Всього го за 2021р.	2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II кв	III кв	IV кв		I кв	II кв	III кв	IV кв	
Ужгородський район										
Баранинська тери- торіальна громада	322,14	1066,30	1584,80	3386,50	3386,50	396,70	1236,31	1795,27	2550,34	2550,34
Великоберезняська територіальна громада	784,88	1734,12	2671,36	4038,92	4038,92	661,56	1770,02	3045,67	5236,45	5236,45
Великодобронська територіальна громада	135,74	351,75	734,25	1976,71	1976,71	312,65	494,83	737,97	1015,81	1015,81
Дубриницько-Ма- лоберезнянська територіальна громада	61,70	443,97	566,70	1180,01	1180,01	135,96	312,27	384,20	421,25	421,25
Костринська тери- торіальна громада	0	70,99	205,06	736,11	736,11	60,16	78,95	243,37	388,80	388,80
Оноківська тери- торіальна громада	965,50	2339,53	4174,57	6396,70	6396,70	1485,46	2842,92	3878,19	9241,84	9241,84
Перечинська тери- торіальна громада	760,07	2772,56	6067,75	7637,56	7637,56	688,00	1768,04	2874,71	9305,61	9305,61
Середнянська тери- торіальна громада	224,60	468,25	741,13	1298,50	1298,50	644,46	1228,61	1584,33	2107,39	2107,39
Ставненська тери- торіальна громада	7,99	80,88	114,09	275,61	275,61	23,39	55,33	74,42	373,48	373,48

Сюртівська територіальна громада	334,46	12220,21	1999,09	2874,06	2874,06	268,84	698,59	1433,19	2182,64	2182,64	2182,64
Тур'є-Реметівська територіальна громада	90,73	286,12	479,14	1034,42	1034,42	147,24	316,83	504,92	732,93	732,93	732,93
Ужгородська територіальна громада	7510,38	1552,96	36348,21	76810,77	76810,77	12038,79	36872,20	70601,00	102017,95	102017,95	102017,95
Холмківська територіальна громада	1262,08	3126,23	7242,99	16450,04	16450,04	2877,63	19513,30	24945,35	27847,61	27847,61	27847,61
Чопська територіальна громада	751,17	3208,13	5900,97	7332,07	7332,07	517,15	2858,14	3999,43	7288,36	7288,36	7288,36
Берегівський район											
Батівська територіальна громада	0	61,302	180,88	607,85	607,85	170,18	457,03	974,96	1058,90	1058,90	1058,90
Берегівська територіальна громада	3635,65	8636,50	13161,85	19936,52	19936,52	2778,47	8162,09	13918,50	20796,60	20796,60	20796,60
Великобerezька територіальна громада	0	110,07	239,73	518,54	518,54	38,58	132,07	310,76	467,39	467,39	467,39
Великобиганська територіальна громада	4,19	271,68	457,60	1068,72	1068,72	90,41	302,52	420,97	753,76	753,76	753,76
Вилоцька територіальна громада	53,08	339,82	737,26	1063,44	1063,44	266,28	549,08	859,07	1272,73	1272,73	1272,73
Виноградівська територіальна громада	4729,95	11267,89	17801,22	28899,80	28899,80	5221,15	11298,29	19798,36	28409,02	28409,02	28409,02

Продовження додатку О

Назва громади	2021 р.				Всього- го за 2021р.	2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II кв	III кв	IV кв		I кв	II кв	III кв	IV кв	
Берегівський район										
Кам'янська терито- ріальна громада	281,96	382,61	539,80	1142,35	1142,35	190,89	710,15	844,57	1504,32	1504,32
Королівська терито- ріальна громада	1466,69	2242,79	4242,36	6405,26	6405,26	499,68	1125,29	1796,60	2427,96	2427,96
Косоньська терито- ріальна громада	2,92	161,54	373,19	697,81	697,81	86,54	407,67	491,21	629,61	629,61
Пийтерфолівська територіальна громада	87,21	249,29	385,70	1847,54	1847,54	118,39	418,73	628,40	949,67	949,67
Солотвинська тери- торіальна громада	704,10	8860,68	13332,28	15415,87	15415,87	1347,32	4171,35	7560,24	10312,0	10312,0
Тячівський район										
Бедєлянська тери- торіальна громада	125,80	229,26	398,49	668,31	668,31	231,03	388,79	705,19	857,36	857,36
Буштинська терито- ріальна громада	13,60	331,14	612,09	1864,74	1864,74	310,86	596,24	1061,91	1672,60	1672,60
Вільховецька тери- торіальна громада	611,43	1321,11	1928,62	3021,72	3021,72	659,83	1530,28	2532,77	3370,11	3370,11
Дубівська територі- альна громада	114,10	493,22	759,06	1737,14	1737,14	210,96	584,20	821,10	3146,15	3146,15
Нересницька тери- торіальна громада	185,26	495,43	599,23	724,93	724,93	122,17	461,17	625,47	945,89	945,89

Тересвянська територіальна громада	293,82	897,21	1925,20	3053,37	3053,37	825,32	1588,38	2317,62	3498,90	3498,90	3498,90
Тячівська територіальна громада	1814,54	5576,07	10773,53	19772,69	19772,69	1896,95	5154,75	8158,82	14313,49	14313,49	14313,49
Углянська територіальна громада	53,98	314,66	380,33	504,24	504,24	35,06	239,90	322,43	401,39	401,39	401,39
Усть-Чорнянська територіальна громада	3,1	110,80	125,52	217,00	217,00	48,68	346,69	346,69	456,12	456,12	456,12
Хустський район											
Білівська територіальна громада	117,05	518,63	855,91	1399,45	1399,45	360,31	834,60	1150,60	1735,25	1735,25	1735,25
Вишківська територіальна громада	274,06	824,07	1350,04	2163,12	2163,12	349,31	931,10	1591,31	2844,03	2844,03	2844,03
Горінцівська територіальна громада	2,6	40,46	144,15	745,07	745,07	26,79	50,94	72,17	245,00	245,00	245,00
Довжанська територіальна громада	129,50	508,49	1141,72	2903,67	2903,67	344,37	846,38	1581,05	2403,18	2403,18	2403,18
Драгівська територіальна громада	75,10	291,20	484,20	716,58	716,58	71,27	150,21	314,13	551,38	551,38	551,38
Зарічанська територіальна громада	69,24	260,37	459,46	2690,76	2690,76	455,01	848,45	1188,98	1481,37	1481,37	1481,37
Іршавська територіальна громада	1153,83	2365,94	3724,57	6283,70	6283,70	938,78	2570,75	4113,47	7400,15	7400,15	7400,15
Керетьківська територіальна громада	106,50	323,57	575,59	1019,57	1019,57	182,73	344,57	452,87	799,21	799,21	799,21
Колочавська територіальна громада	311,81	517,07	788,79	941,43	941,43	175,14	311,61	748,17	1086,71	1086,71	1086,71

Продовження додатку О

Назва громади	2021 р.				Всього за 2021р.	2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II кв	III кв	IV кв		I кв	II кв	III кв	IV кв	
Хустський район										
Міжгірська територіальна громада	1151,90	2885,70	5337,64	7299,29	7299,29	1617,36	431226	7194,59	10345,65	10345,65
Пилипецька територіальна громада	30,07	175,21	347,83	585,08	585,08	158,50	411,98	737,71	1200,09	1200,09
Синеvirська територіальна громада	9,8	75,77	88,04	255,26	255,26	25,53	62,77	84,45	203,72	203,72
Хустська територіальна громада	2155,34	7214,30	11038,69	26167,70	26167,70	4894,44	10618,11	17228,91	25019,87	25019,87
Рахівський район										
Богданська територіальна громада	632,02	2488,90	3645,13	4394,13	4394,13	443,35	977,97	1581,01	2316,53	2316,53
Великобичківська територіальна громада	862,00	2565,61	3894,99	5824,96	5824,96	2219,77	3958,82	650,70	9577,89	9577,89
Рахівська територіальна громада	2107,23	4766,35	7867,31	13922,53	13922,53	3298,85	6594,35	20720,33	30224,74	30224,74
Ясінянська територіальна громада	393,69	1456,72	2198,52	3468,02	3468,02	1174,03	1858,10	2807,44	3504,25	3504,25
Мукачівський район										
Великолучківська територіальна громада	98,96	217,94	590,27	2229,62	2229,62	108,60	483,04	815,07	1558,28	1558,28

Верхньокоропецька територіальна громада	53,56	154,38	731,36	825,97	122,23	210,45	278,78	390,73	390,73
Воловецька територіальна громада	742,12	1992,54	2865,86	4110,52	949,41	1939,85	2734,42	3722,52	3722,52
Горондівська територіальна громада	39,87	96,25	137,55	245,04	64,38	141,89	192,03	261,72	261,72
Жденівська територіальна громада	151,71	496,55	758,21	1163,35	311,80	629,54	969,22	1365,83	1365,83
Івановецька територіальна громада	722,51	1295,19	1828,84	2480,85	594,28	996,14	1452,09	1886,50	1886,50
Кольчинська територіальна громада	146,58	332,55	572,39	1187,51	177,85	540,97	796,40	1356,62	1356,62
Мукачівська територіальна громада	26463,22	61508,8	108359,8	162447,6	17640,6	60437,49	123571,7	203102,9	203102,9
Непінська територіальна громада	234,16	588,10	889,07	1269,66	409,89	692,66	988,46	1370,33	1370,33
Нижньоворітська територіальна громада	2,63	232,47	529,25	940,82	279,65	591,35	1140,62	1461,09	1461,09
Полянська територіальна громада	1749,18	3151,46	4484,36	6176,48	2189,38	5151,14	7346,37	10249,49	10249,49
Свалявська територіальна громада	2016,67	4250,00	6720,27	11613,29	1796,90	4615,79	7394,23	12417,12	12417,12
Чинадійівська територіальна громада	199,22	491,13	2151,44	4891,00	191,10	447,12	902,86	2306,06	2306,06

*За нарастаючим підсумком в межах року

Додаток П. Видатки бюджетів територіальних громад на освіту (на 1 мешканця), грн*

Назва громади	2021 р.				Всього за 2021р.	2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II кв	III кв	IV кв		I кв	II кв	III кв	IV кв	
Ужгородський район										
Баранинська територіальна громада	1171	2867	3894	5833	5833	1403	2886	4322	6323	6323
Великобerezнянська територіальна громада	1242	3145	4138	5798	5798	1288	2653	3871	5559	5559
Великодобронська територіальна громада	977	2350	3256	4727	4727	1137	2387	3532	5328	5328
Дубриницько-Малоберезнянська територіальна громада	1066	2899	3655	5079	5079	1243	2733	3719	5555	5555
Костринська територіальна громада	1434	3587	4595	6320	6320	1591	3398	4624	6553	6553
Оноківська територіальна громада	958	2534	3428	4704	4704	1141	2255	3114	5116	5116
Перечинська територіальна громада	1107	2720	3545	5040	5040	1355	2976	4185	6085	6085
Середнянська територіальна громада	1236	2889	3818	5674	5674	1509	3069	4352	6151	6151
Ставненська територіальна громада	1345	3389	4453	6157	6157	1490	3174	4355	6120	6120
Сюртівська територіальна громада	788	2121	2876	4173	4173	1049	2348	3206	4499	4499
Тур'є-Реметівська територіальна громада	1368	3777	4802	6775	6775	1605	3506	4942	6944	6944
Ужгородська територіальна громада	1481	3441	4724	6975	6975	1696	3696	5364	7934	7934
Холмківська територіальна громада	1058	2599	3296	4953	4953	1228	2460	3697	5758	5758
Чопська територіальна громада	1061	2572	3341	4759	4759	1225	2687	3745	5483	5483

Берегівський район												
Батівська територіальна громада	1212	3015	4095	5806	5806	1356	3012	4160	6188	6188	6188	6188
Берегівська територіальна громада	1118	3043	4110	5947	5947	1546	3097	4319	6172	6172	6172	6172
Великобerezька територіальна громада	1082	3127	4137	5822	5822	1527	3203	4447	6221	6221	6221	6221
Великобичанська територіальна громада	680	1739	2310	3324	3324	820	1568	2462	3564	3564	3564	3564
Вилоцька територіальна громада	1147	2968	3885	5655	5655	1491	2996	4147	5540	5540	5540	5540
Виноградівська територіальна громада	1205	3313	4141	6113	6113	1469	3234	4349	6332	6332	6332	6332
Кам'янська територіальна громада	1413	3534	4578	6417	6417	1607	3540	4835	6643	6643	6643	6643
Королівська територіальна громада	930	2285	3254	4850	4850	1206	2560	3466	4786	4786	4786	4786
Косоньська територіальна громада	903	2538	3262	4464	4464	1084	2423	3409	4688	4688	4688	4688
Пийтерфолівська територіальна громада	1163	2852	3850	5643	5643	1205	2976	3859	5598	5598	5598	5598
Солотвинська територіальна громада	905	2187	2946	4280	4280	1046	2304	3175	4396	4396	4396	4396
Тячівський район												
Бедевлянська територіальна громада	1122	2829	3709	5376	5376	1377	2989	3945	5391	5391	5391	5391
Буштинська територіальна громада	931	2651	3483	5108	5108	1223	2686	3517	5062	5062	5062	5062
Вільховецька територіальна громада	1332	3349	4455	5938	5938	1550	3097	4439	6020	6020	6020	6020
Дубівська територіальна громада	1464	3593	4610	6442	6442	1575	3554	4707	6682	6682	6682	6682
Нересницька територіальна громада	1075	3333	4438	6362	6362	1574	3310	4600	6384	6384	6384	6384
Тересвянська територіальна громада	935	2547	3470	4779	4779	1146	2467	3509	4995	4995	4995	4995
Тячівська територіальна громада	1436	3679	4643	6567	6567	1574	3207	4321	6401	6401	6401	6401

Продовження додатку П

Назва громади	2021 р.				Всього за 2021р.	2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II кв	III кв	IV кв		I кв	II кв	III кв	IV кв	
Тячівський район										
Углянська територіальна громада	1341	3395	4482	6228	6228	1550	3281	4565	6224	6224
Усть-Чорнянська територіальна громада	1991	5070	6616	9807	9807	2337	5055	7086	10073	10073
Хустський район										
Білівська територіальна громада	1383	3368	4472	6173	6173	1591	3091	4502	6275	6275
Вишківська територіальна громада	1139	2788	3790	5255	5255	1329	2812	4021	5629	5629
Горінчівська територіальна громада	1460	3566	4881	6621	6621	1665	3475	4890	6803	6803
Довжанська територіальна громада	1056	2680	3563	5017	5017	1339	3131	3989	5697	5697
Драгівська територіальна громада	1000	2418	3542	5071	5071	1250	2517	3532	5437	5437
Зарічанська територіальна громада	1158	2810	3758	5600	5600	1412	2758	4168	6212	6212
Ірпавська територіальна громада	1461	3541	4563	6380	6380	1605	3086	4478	6429	6429
Керецьківська територіальна громада	995	2772	3519	5115	5115	1059	2506	3476	5097	5097
Колочавська територіальна громада	1558	4376	5898	7868	7868	2176	4521	6205	8366	8366
Міжгірська територіальна громада	1574	3801	5019	6656	6656	1918	3973	5521	7728	7728
Пилипецька територіальна громада	1276	3344	4423	6443	6443	1412	3083	4550	6453	6453
Синевирська територіальна громада	1397	3450	4725	6589	6589	1681	3616	5170	7495	7495
Хустська територіальна громада	1262	3118	4230	6045	6045	1622	3378	4631	6397	6397

Рахівський район												
Богданська територіальна громада	1566	3993	5347	7939	7939	1781	3860	5492	8289	8289		
Великобичківська територіальна громада	1339	3566	4725	6511	6511	1534	3318	4502	6360	6360		
Рахівська територіальна громада	1678	4280	5586	7881	7881	1724	3862	5541	7480	7480		
Ясінянська територіальна громада	1405	3726	5130	7317	7317	1696	3857	5370	7763	7763		
Мукачівський район												
Великолучківська територіальна громада	1232	2789	4015	5542	5542	1264	2631	3821	5731	5731		
Верхньокоропечька територіальна громада	1396	3133	4411	6300	6300	1603	3187	4655	6555	6555		
Воловецька територіальна громада	1523	3569	4727	6478	6478	1677	3654	4925	7591	7591		
Горондівська територіальна громада	1063	2499	3400	4852	4852	1223	2663	3669	5265	5265		
Жденівська територіальна громада	1476	3395	4638	6521	6521	1714	3425	4873	6929	6929		
Івановецька територіальна громада	1339	3007	4227	5959	5959	1456	2863	4266	6082	6082		
Кольчинська територіальна громада	1209	2718	3890	5383	5383	1270	2640	4111	5757	5757		
Мукачівська територіальна громада	1062	2653	3585	5358	5358	1304	2855	4204	6270	6270		
Неліпінська територіальна громада	992	2692	3622	5051	5051	1264	2836	3678	5017	5017		
Нижньоворітська територіальна громада	1570	3965	5373	7433	7433	1793	3847	5125	7129	7129		
Полянська територіальна громада	1184	2777	3747	5296	5296	1442	3120	4149	5794	5794		
Свалявська територіальна громада	1341	3127	4163	5997	5997	1450	2938	4261	6049	6049		
Чинадівська територіальна громада	1178	2772	3655	5495	5495	1325	2773	3927	5471	5471		

*За нарастаючим підсумком в межах року

**Додаток Р. Видатки бюджетів
територіальних громад на загальну середню освіту (на 1 мешканця), грн***

Назва громади	2021 р.				Всьо- го за 2021р.	2022 р.				Всьо- го за 2022р.
	I кв	II кв	III кв	IV кв		I кв	II кв	III кв	IV кв	
Ужгородський район										
Баранинська територіальна громада	854	2139	2756	4147	4147	989	2061	2990	4355	4355
Великобerezнянська територіальна громада	1011	2594	3313	4599	4599	1032	2177	3118	4488	4488
Великодобронська територіальна громада	785	1958	2619	3820	3820	927	1993	2894	4171	4171
Дубриницько-Малоберезнянська територіальна громада	932	2603	3183	4407	4407	1092	2015	2873	4530	4530
Костринська територіальна громада	1204	3077	3869	5331	5331	1343	2957	3859	5373	5373
Оноківська територіальна громада	728	1995	2650	3786	3786	952	1925	2708	4531	4531
Перечинська територіальна громада	823	2118	2706	3880	3880	1051	2362	3257	4548	4548
Середнянська територіальна громада	1011	2397	3204	4845	4845	1313	2709	3814	5405	5405
Ставненська територіальна громада	1112	2872	3707	5137	5137	1256	2705	3618	5095	5095
Сюртівська територіальна громада	657	1835	2421	3493	3493	860	1936	2640	3726	3726
Тур'є-Реметівська територіальна громада	1153	3109	3938	5527	5527	1352	3029	4225	5838	5838
Ужгородська територіальна громада	945	2295	2989	4461	4461	1100	2418	3408	5101	5101
Холмківська територіальна громада	871	2181	2672	3977	3977	988	1962	2934	4603	4603
Чопська територіальна громада	813	2002	2527	3566	3566	954	2100	2750	3967	3967

Берегівський район											
Батівська територіальна громада	991	2506	3314	4683	4683	1193	2689	3685	5311	5311	5311
Берегівська територіальна громада	818	2360	3044	4427	4427	1154	2335	3215	4568	4568	4568
Великобerezька територіальна громада	865	2643	3357	4680	4680	1256	2714	3660	5102	5102	5102
Великобичинська територіальна громада	516	1305	1626	2332	2332	602	1151	1775	2472	2472	2472
Вилоцька територіальна громада	952	2425	3064	4488	4488	1131	2378	3232	4291	4291	4291
Виноградівська територіальна громада	862	2268	2799	4230	4230	1033	2471	3193	4643	4643	4643
Кам'янська територіальна громада	1197	3055	3789	5247	5247	1354	2985	3957	5394	5394	5394
Королівська територіальна громада	711	1758	2293	3434	3434	874	1928	2524	3432	3432	3432
Косоньська територіальна громада	688	2132	2561	3493	3493	827	1905	2600	3503	3503	3503
Пийтерфолівська територіальна громада	912	2299	3046	4429	4429	991	2490	3076	4423	4423	4423
Солотвинська територіальна громада	802	1973	2606	3800	3800	924	2036	2787	3835	3835	3835
Тячівський район											
Бедевлянська територіальна громада	937	2426	3113	4504	4504	1146	2578	3291	4474	4474	4474
Буштинська територіальна громада	748	2201	2859	4196	4196	1023	2336	3014	4248	4248	4248
Вільховецька територіальна громада	1103	2835	3722	4954	4954	1303	2653	3777	5093	5093	5093
Дубівська територіальна громада	1126	2867	3594	4961	4961	1223	2854	3715	5169	5169	5169
Нересницька територіальна громада	854	2876	3738	5335	5335	1340	2886	3967	5431	5431	5431
Тересвянська територіальна громада	737	2066	2681	3665	3665	898	1974	2707	3787	3787	3787
Тячівська територіальна громада	1173	3007	3724	5275	5275	1312	2724	3609	5271	5271	5271

Продовження додатку Р

Назва громади	2021 р.				Всього за 2021р.	2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II кв	III кв	IV кв		I кв	II кв	III кв	IV кв	
Тячівський район										
Углянська територіальна громада	1299	3290	4313	5975	5975	1492	3167	4393	5969	5969
Усть-Чорнянська територіальна громада	1602	4160	5195	7751	7751	1853	4109	5734	8067	8067
Хустський район										
Білівська територіальна громада	1001	2654	3430	4766	4766	1258	2489	3619	4908	4908
Вишківська територіальна громада	949	2355	3102	4221	4221	1073	2294	3227	4459	4459
Горинчівська територіальна громада	1240	3090	4267	5799	5799	1503	3107	4447	6141	6141
Довжанська територіальна громада	878	2237	2892	4035	4035	1137	2688	3342	4682	4682
Драгівська територіальна громада	826	2080	2930	4163	4163	994	2060	2866	4381	4381
Зарічанська територіальна громада	805	2083	2675	4075	4075	1068	2054	3074	4447	4447
Іршавська територіальна громада	1100	2809	3514	4880	4880	1266	2430	3438	4877	4877
Керецьківська територіальна громада	814	2300	2844	4081	4081	800	1918	2688	3894	3894
Колочавська територіальна громада	1333	3883	5127	6897	6897	1915	4081	5501	7205	7205
Міжгірська територіальна громада	1342	3267	4256	5719	5719	1673	3427	4666	6189	6189
Пилипецька територіальна громада	1276	3343	4422	6438	6438	1412	3083	4550	6247	6247
Синевирська територіальна громада	1186	3107	4247	5907	5907	1539	3338	4762	6609	6609
Хустська територіальна громада	989	2506	3256	4683	4683	1271	2748	3685	5015	5015

Рахівський район										
Богданська територіальна громада	1286	3367	4427	6577	6577	1466	3211	4479	6831	6831
Великобичківська територіальна громада	1165	3147	4106	5635	5635	1330	2926	3924	5523	5523
Рахівська територіальна громада	1284	3416	4368	6142	6142	1321	3027	4303	5744	5744
Ясінянська територіальна громада	1208	3315	4447	6279	6279	1444	3349	4628	6667	6667
Мукачівський район										
Великолучківська територіальна громада	961	2259	3151	4248	4248	1030	2124	3076	4237	4237
Верхньокоропечька територіальна громада	999	2363	3232	4607	4607	1178	2402	3367	4512	4512
Воловецька територіальна громада	1191	2846	3660	4987	4987	1311	2928	3820	5386	5386
Горондівська територіальна громада	819	1993	2581	3627	3627	949	2091	2739	3826	3826
Жденіївська територіальна громада	1237	2884	3849	5382	5382	1403	2907	4095	5806	5806
Івановецька територіальна громада	879	2127	2840	3985	3985	1048	2067	2771	4053	4053
Кольчинська територіальна громада	780	1891	2622	3583	3583	899	1931	2999	4198	4198
Мукачівська територіальна громада	658	1756	2192	3284	3284	802	1927	2732	4061	4061
Неліпінська територіальна громада	877	2398	3196	4447	4447	1116	2573	3265	4431	4431
Нижньоворітська територіальна громада	1353	3413	4363	5870	5870	1678	3635	4801	6517	6517
Полянська територіальна громада	885	2113	2667	3853	3853	1042	2362	3016	4204	4204
Свалявська територіальна громада	1084	2588	3355	4800	4800	1169	2374	3407	4651	4651
Чинадівська територіальна громада	843	2066	2674	4086	4086	1076	2298	3194	6831	6831

*За нарастаним підсумком в межах року

Додаток С. Видатки територіальних громад на культуру (на 1 мешканця), грн*

Назва громади	2021 р.				Всього за 2021р.	2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II кв	III кв	IV кв		I кв	II кв	III кв	IV кв	
	Ужгородський район									
Баранинська територіальна громада	28	63	98	160	160	39	75	123	202	202
Великобerezнянська територіальна громада	65	131	198	272	272	61	123	186	277	277
Великодобронська територіальна громада	10	25	44	88	88	23	37	48	72	72
Дубриницько-Малоберезнянська територіальна громада	42	102	158	239	239	43	93	137	188	188
Костринська територіальна громада	14	36	76	112	112	42	73	114	162	162
Оноківська територіальна громада	88	195	303	431	431	124	204	293	466	466
Перечинська територіальна громада	32	91	156	234	234	65	129	189	269	269
Середнянська територіальна громада	29	54	81	126	126	39	68	99	133	133
Ставненська територіальна громада	78	160	237	338	338	90	181	282	377	377
Сюртівська територіальна громада	33	89	155	224	224	58	114	170	229	229
Тур'є-Реметівська територіальна громада	39	79	138	199	199	46	92	143	196	196
Ужгородська територіальна громада	19	41	64	95	95	17	41	63	91	91
Холмківська територіальна громада	27	54	100	153	153	36	82	114	187	187
Чопська територіальна громада	44	90	174	256	256	63	120	173	253	253

Берегівський район												
Батівська територіальна громада	28	57	91	146	146	30	65	88	122	122	122	122
Берегівська територіальна громада	23	58	96	142	142	41	77	105	152	152	152	152
Великобerezька територіальна громада	2	22	43	70	70	16	34	59	81	81	81	81
Великобичинська територіальна громада	15	38	78	147	147	27	47	66	89	89	89	89
Вилоцька територіальна громада	8	23	48	77	77	20	39	57	79	79	79	79
Виноградівська територіальна громада	38	80	116	162	162	42	85	120	167	167	167	167
Кам'янська територіальна громада	13	28	47	80	80	23	44	76	103	103	103	103
Королівська територіальна громада	15	47	77	111	111	29	62	93	125	125	125	125
Косоньська територіальна громада	11	31	52	69	69	19	40	61	80	80	80	80
Пийтерфолівська територіальна громада	15	39	62	89	89	18	40	60	86	86	86	86
Солотвинська територіальна громада	8	18	35	46	46	11	25	36	51	51	51	51
Тячівський район												
Бедевлянська територіальна громада	29	61	98	134	134	34	74	121	165	165	165	165
Буштинська територіальна громада	10	26	50	71	71	14	28	41	55	55	55	55
Вільховецька територіальна громада	31	58	78	100	100	31	51	67	86	86	86	86
Дубівська територіальна громада	7	19	31	46	46	8	20	31	42	42	42	42
Нересницька територіальна громада	25	52	87	124	124	32	63	93	139	139	139	139
Тересвянська територіальна громада	11	30	43	57	57	13	27	37	49	49	49	49
Тячівська територіальна громада	48	106	209	309	309	76	154	204	301	301	301	301

Продовження додатку С

Назва громади	2021 р.				Всього за 2021р.	2022 р.				Всього за 2022р.
	I кв	II кв	III кв	IV кв		I кв	II кв	III кв	IV кв	
Тячівський район										
Углянська територіальна громада	6	28	47	72	72	20	42	62	83	83
Усть-Чорнянська територіальна громада	2	18	31	53	53	19	38	56	72	72
Хустський район										
Білівська територіальна громада	8	25	45	67	67	20	34	54	79	79
Вишківська територіальна громада	15	31	50	72	72	16	30	46	63	63
Горінчівська територіальна громада	24	50	80	111	111	25	49	75	105	105
Довжанська територіальна громада	10	25	41	74	74	15	35	53	91	91
Драгівська територіальна громада	25	54	83	113	113	25	51	75	106	106
Зарічанська територіальна громада	0	3	17	44	44	15	31	48	80	80
Іршавська територіальна громада	30	62	94	128	128	35	62	95	134	134
Керещівська територіальна громада	8	25	48	68	68	17	32	43	54	54
Колочавська територіальна громада	0	24	46	80	80	46	92	166	228	228
Міжгірська територіальна громада	40	106	135	166	166	28	50	51	69	69
Пилипецька територіальна громада	0	16	37	71	71	25	58	86	126	126
Синевирська територіальна громада	0	16	32	62	62	21	36	52	77	77
Хустська територіальна громада	28	63	99	143	143	35	63	98	138	138

Рахівський район													
Богданська територіальна громада	44	95	159	233	233	49	101	150	221	221			221
Великобичківська територіальна громада	49	101	152	209	209	51	93	137	185	185			185
Рахівська територіальна громада	73	143	222	291	291	70	142	211	308	308			308
Ясінянська територіальна громада	35	78	115	183	183	42	86	130	184	184			184
Мукачівський район													
Великолучківська територіальна громада	21	39	59	72	72	9	22	32	48	48			48
Верхньокоропечька територіальна громада	0	0	21	47	47	19	38	60	92	92			92
Воловецька територіальна громада	104	186	256	337	337	78	144	189	254	254			254
Горондівська територіальна громада	10	18	29	40	40	8	17	27	39	39			39
Жденівська територіальна громада	67	146	234	299	299	87	144	217	283	283			283
Івановецька територіальна громада	41	80	138	208	208	46	97	138	195	195			195
Кольчинська територіальна громада	56	109	188	261	261	55	114	179	259	259			259
Мукачівська територіальна громада	47	96	146	208	208	49	93	133	194	194			194
Неліпінська територіальна громада	14	34	58	78	78	21	33	52	72	72			72
Нижньоворітська територіальна громада	21	62	99	138	138	31	55	76	99	99			99
Полянська територіальна громада	39	84	129	183	183	44	92	141	188	188			188
Свалявська територіальна громада	57	117	181	244	244	59	116	171	233	233			233
Чинадівська територіальна громада	41	86	145	223	223	52	104	171	231	231			231

*За нарастаним підсумком в межах року

Едіна Шебештень

Механізм подолання диференціації розвитку сільських територій. Наукове видання (монографія) Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II / Автор: Едіна Шебештень. Берегове: ЗУІ ім. Ференца Ракоці II, 2025. 254 с. (українською мовою)

ISBN 978-617-8143-44-2 (PDF)

Монографію присвячено формуванню та розробці механізму подолання диференціації розвитку сільських територій. Сформовано наукові підходи, які покладено в основу ефективної концепції розвитку сільських територій і які забезпечують її прогнозованість, економічність, екологічність, соціальність, гнучкість, цілеспрямованість, синергізм, динамічність та розкривають концептуальний зміст розвитку сільської території. Доведено необхідність диференціації розвитку сільських територій, в основу якої покладено принципи формування розвитку сільських територій: комплексність, економічність, якісність, взаємовигідність, ієрархічність, цілісність, своєчасність, сталість, інноваційність. Встановлено, що результатом диференціації є узагальнені індикатори, які характеризуються покращанням добробуту сільського населення; покращанням якості природних ресурсів; ефективним веденням підприємницької діяльності. Основну увагу звернено на прогнозні сценарії розвитку сільських територіальних громад. Проаналізовано загальні підходи до побудови агроземельного кластера в межах Закарпатської області та запропоновано здійснення кластерної організації агроземельного розвитку в межах територіальних громад, що спрямована на підвищення конкурентоспроможності регіону.

Видання призначене для здобувачів вищої освіти економічних спеціальностей, аспірантів, наукових співробітників, викладачів, науковців і широке коло читачів, які поглиблено цікавляться проблемами розвитку регіональної економіки.

Наукове видання

Едіна Шебештень

МЕХАНІЗМ ПОДОЛАННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Монографія

2025 р.

*Рекомендовано до видання в електронній формі (PDF)
рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II
(протокол №10 від «21» листопада 2024 року)*

Підготовлено до видання Видавничим відділом спільно з кафедрою обліку і аудиту Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Рецензенти:

*Роберт Бачо, доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку і аудиту Закарпатського угорського інституту
імені Ференца Ракоці II (м. Берегове, Україна)*

*Віталій Герзанич, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, підприємництва та торгівлі економічного факультету
Ужгородського національного університету (м. Ужгород, Україна)*

*Людмила Новіченко, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, аудиту та оподаткування Національної академії статистики,
обліку та аудиту (м. Київ, Україна)*

Технічне редагування: *Олександр Добош і Анастасія Сенько*
Верстка та підготовка до видання в електронній формі (PDF): *Анастасія Сенько*

Коректура: *авторська*

Дизайн обкладинки: *Вів'єн Товт*

УДК: *Бібліотека ім. Опаціої Черє Яноша при ЗУІ ім. Ф.Ракоці II*

Відповідальний за випуск:

Олександр Добош (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ф.Ракоці II)

Відповідальність за зміст і достовірність монографії покладається на автора.

Зміст наукового видання було перевірено на наявність збігів
і запозичень сервісом «Identific».

Видавництво: Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II
(адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua;
kiado@kmf.uz.ua) *Свідчення про внесення суб'єкта видавничої справи до Державно-
го реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції Серія
ДК 7637 від 19 липня 2022 року.*

Шрифт «Book Antiqua». Розмір сторінок наукового видання: B5 (165x240 мм).
Обсяг в авторських аркушах 9,57 (382 625 знаків із пробілами)

